

PAAVO
VÄYRYNEN

YHTEINEN

TEHTÄVÄMME

Kansanvaltaisen
muutoksen strategia

WSOY

YHTEINEN TEHTÄVÄMME

PAAVO VÄYRYNEN

Yhteinen tehtävämme

**Kansanvaltaisen muutoksen
strategia**

**Werner Söderström Osakeyhtiö
Porvoo - Helsinki - Juva**

© Paavo Väyrynen 1989
ISBN 951-0-15931-X
WSOY:n graafiset laitokset
Juva 1989

Sisällys

LUKIJALLE	7
I OSA	
1. LUKU: ON MUUTOKSEN AIKA	11
2. LUKU: MURROKSEN VUODET	37
3. LUKU: FILOSOFIA, TIEDE JA ARKITODELLISUUS	50
II OSA	
4. LUKU: KESTÄVÄÄN KEHITYKSEEN	65
5. LUKU: IHMINEN YHTEISÖISSÄ	91
6. LUKU: KOHTI HAJAUTUSTA	115
III OSA	
7. LUKU: MUUTOKSEN STRATEGIA	139
8. LUKU: KANSAN VALTA	150
9. LUKU: KANSAKUNTA – IHMISKUNTA	159
LÄHDEVIITTEET	166
LÄHDELUETTELO	175

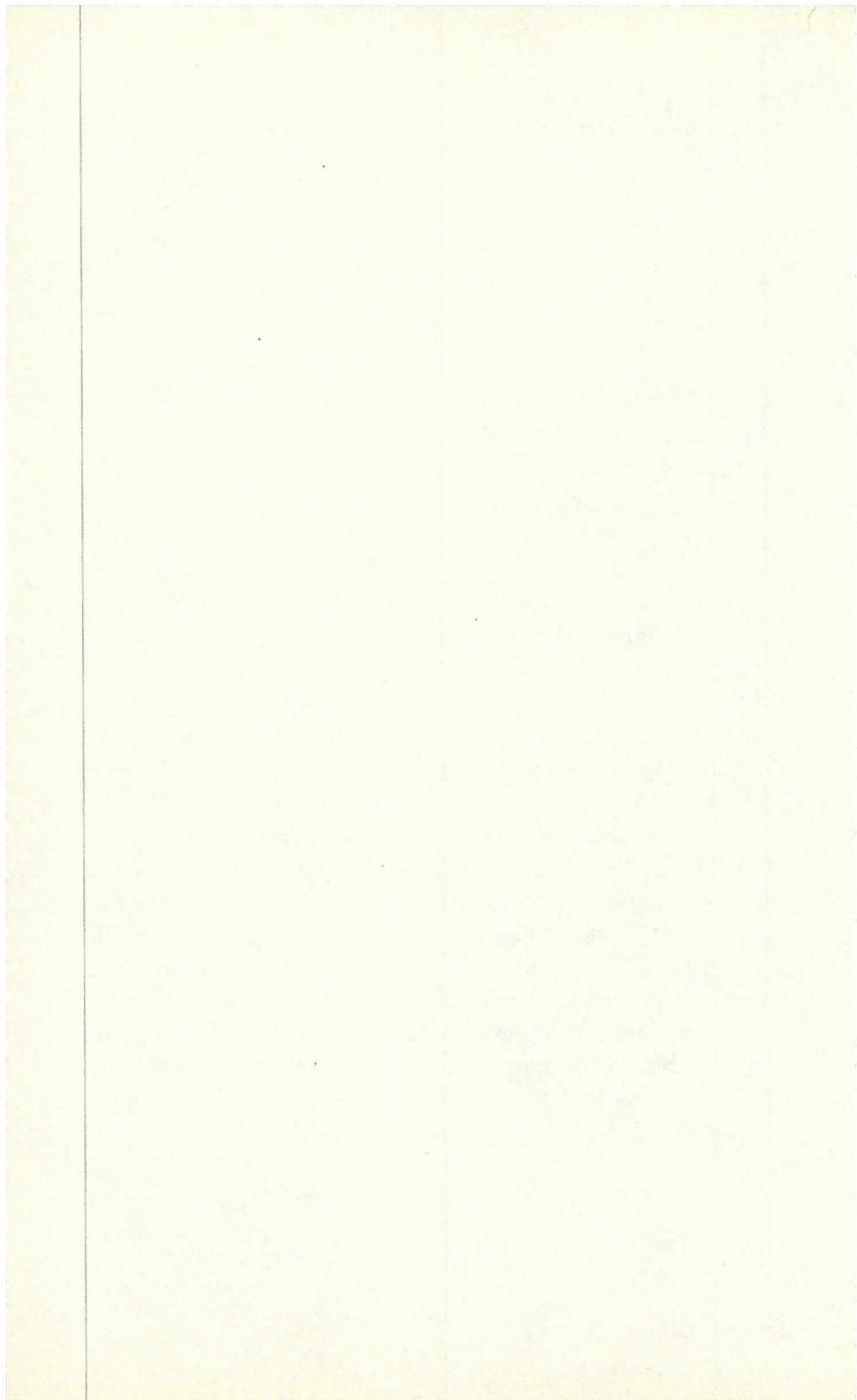
Lukijalle

Tämä kirja on puheenvuoro Suomen ja koko ihmiskunnan tulevaisuudesta. Tämä teos on tavallaan jatkoa tasan viisitoista vuotta sitten kirjoittamalleni kirjalle »On muutoksen aika». Tavoitekin on sama: haluan muuttaa yhteiskunnallisen kehityksen suuntaa. Yritän saada aikaan sellaista yhteiskunnallista keskustelua, joka tekisi mahdolliseksi järkipäisen ja päämäärätietoisien poliittisten päätöksenteon tässä maassa.

Viime vuosina tiedemiehet sekä ulkomailla että Suomessa ovat yhä laajemmin tulleet siihen tulokseen, että ihmiskunnan nykyinen kehityssuunta on johtamassa umpikujaan. Pysin koamaan tähän kirjaani ennen muuta sosiologisia, ekologistia ja teknologisia taloudellisia perusteluja sille, että nykysuuntaus on sekä vahingollinen että ajan oloon myös mahdoton.

Tärkeintä tässä kirjassa osa on kuitenkin sen pohtiminen, kuinka kehityssuunnan välttämätön muutos on aikaansaattavissa kansallisella ja kansainvälisellä tasolla; tässä mielessä tämä teos on tavallaan jatkoa viime vuonna julkaisemalleni väitöskirjalle. Monet ovat esittäneet sen ajatuksen, että muutoksen voi saada aikaan vain pakkovalta. Tässä kirjassani pyrin sekä teoriaan että käytännön kokemukseen nojautuen hahmottamaan edessämme olevan muutoksen toteuttamiseksi strategiaa, joka noudattaa demokratian ja liberalismin periaatteita.

Helsingissä 28.3.1989
Paavo Väyrynen

I OSA

1. luku

On muutoksen aika

Vuonna 1974 kirjoittamani kirjan »On muutoksen aika» taustalla oli 1970-luvun alussa käyty tieteellinen ja yhteiskunnallinen keskustelu. Tärkeimpiä puheenvuoroja olivat tuolloin julkaistut ekologiaa ja filosofiaa käsittelevät kirjat. Rooman klubin raportti »Kasvun rajat» julkaistiin keväällä 1972 ja se ilmestyi suomeksi seuraavana vuonna. Samoihin aikoihin ilmestyi englantilaisen tiedemiesryhmän kirjoittama teos »Vielä voimme pelastua». Filosofisen kirjallisuuden puolella ilmestyi muun muassa Reijo Wileniuksen »Tietoisuus ja yhteiskunta». Ekologinen ja filosofinen kirjallisuus liittyivät toisiinsa ja vaikuttivat samaan suuntaan: uusin luonnontaloutta, ihmistä ja yhteiskuntaa koskeva tieteellinen kirjallisuus edellytti yhteiskunnallisen kehityksen suunnan muuttamista.

Jotta tämän uuden kirjani tausta ja näkökulma avautuisivat lukijalle, palaan aluksi siihen edelleen ajankohtaiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun, jota 15 vuotta sitten käytiin. Muisuttan tällöin lukijan mieleen, että jo 1970-luvun alussa oli käytettävissä kaikki oleellinen tieto ihmiskunnan nykyisen kehityssuunnan luonnontaloudellisista vaikutuksista ja seurauksista. Samoin haluan palauttaa mieleen sen, että jo tuolloin käytiin tärkeää keskustelua politiikan filosofisista perusteista. Lisäksi säästän lukijani vaivoja tiivistämällä teokseni »On muutoksen aika» pääasiallisen sisällön osaksi tätä uutta kirjaa.

Kasvun rajat

Vuonna 1972 julkaistiin nimellä »Kasvun rajat» (Limits to Growth) Rooman klubin MIT:lla (Massachusetts Institute of Technology) teettämä tulevaisuuden tutkimus. Tutkimuksessa käytettiin systeemidynamiikkaan perustuvaa matemaattista maailmanmallia, jonka avulla laadittiin erilaisiin perusolettamuksiin perustuvia skenaarioita ihmiskunnan tulevasta kehityksestä. Täydennän tässä esityksessä Rooman klubin raportin keskeistä sisältöä muutamain huomautuksin.

Rooman klubin raportin ydin on sen tosiasian esittäminen, ettei rajaton kasvu ole mahdollista rajallisessa tilassa. Siinä osoitetaan havainnollisesti, kuinka prosentuaalinen korkokasvu on luonteeltaan eksponentiaalista ja kuinka se ennen pitkää kohtaa maapallon fyysiset rajat. Raportissa esitetään lukuisin käytännön esimerkein korkokasvun petollisuus: se johtaa hyvin nopeasti suunnattoman suuriin kokonaislukuihin onpa sitten kysymys väestönkasvusta, uusiutumattomien luonnonvarojen kulutuksesta tai saasteiden määrästä. Kehityksen fyysiset rajat kohdataan yllättävän nopeasti. Lisäksi moniin kehityssuuntiin liittyy melkoinen viive toimenpiteiden ja tulosten välillä.

Maailmanmallillaan MIT:in tutkijaryhmä päätyy siihen tulokseen, että ellei ihmiskunta ryhdy nopeasti pyrkimään kohti tasapainoista kehitystä, ajaudutaan ennen vuotta 2100 kohtalokkaaseen romahdukseen, jolloin väestön määrä jyrkästi vähenee ja teollisuustuotanto romahtaa. Tutkijaryhmä itse korostaa, ettei mikään tietokoneajoista ole ennuste: »emme toki uskoisi, että todellinen maailma käyttäytyy niin kuin maailmanmalli esittämässämme kuvissa, ei varsinkaan romahduskehityksessä». (1.) Mallilla halutaan osoittaa, että »maailman-systeemin toimintatapa on väestön ja pääoman eksponentiaalinen kasvu, jota seuraa romahdus». Tämän toimintatavan tutkijaryhmä toteaa säilyvän vaikka systeemissä oletetaan tapahtuvan mitä tahansa muutoksia. (2.)

MIT:in tutkijaryhmä ottaa mallissaan huomioon tekniikan muutokset, mutta korostaa, ettei teknologian käyttämisellä maailmanmalliin sisältyvien ongelmien — luonnonvarojen ehtymisen, saastumisen ja ravinnonpuutteen — ratkaisemiseen ole mitään vaikutusta siihen perusongelmaan, joka on »äärellisessä ja monimutkaisessa systeemissä tapahtuva eksponentiaalinen kasvu. Yritimme käyttää mallissa kaikkein optimistisimpiä arvioita tekniikan eduista, mutta tämä ei estänyt väkiluvun ja teollisuustuotannon lopullista laskua eikä missään tapauksessa lykännyt romahdusta vuoden 2100 yli.» (3.)

»Kasvun rajat»-raporttiin sisältyy joukko erillisiä lähinnä vuoteen 2000 ulottuvia ennustuksia. Ne on saatu aikaan ekstrapolointia käyttäen, mutta useimpiin liittyy myös vaihtoehtoisia ennusteita, joita laadittaessa on oletettu olosuhteiden muuttuvan.

Vuonna 1970 maailmassa oli 3,6 miljardia ihmistä. Raportissa oletetaan, että vuoden 2000 tienoilla ihmisiä olisi jo noin 7 miljardia. Edelleen siinä ennustetaan, että maapallolla tulisi olemaan vuoden 2030 tienoilla jo yli 14 miljardia ihmistä. Tämä laskelma perustuu siihen olettamukseen, että kuolleisuutta kyetään siihenastaiseen tapaan alentamaan ja että syntyvyyden säännöstelemisessä tulokset ovat yhtä huonot kuin siihen mennessä. (4.) Nyt maailman väkiluku on jo ylittänyt 5 miljardin rajan. Nykyään laadittavissa ennusteissa päädytään suuruusluokaltaan saman tasoihin ennusteisiin kuin Rooman klubin raportissa 15 vuotta sitten. Niissä kuitenkin oletetaan väestöohjelmien onnistuvan paremmin kuin mihin 1970-luvun alussa oli vielä päästy, joten luvut ovat hieman pienempiä. Jos syntyvyyden säännöstelyssä onnistutaan heikosti, mihin eräät viimeaikaiset tiedot esimerkiksi Kiinan ja Intian väestökehityksestä viittaavat, päädytään hyvin lähelle MIT:in tutkijaryhmän esittämää lukua.

Rooman klubin raportissa arvioidaan, että noin puolet kehitysmaiden väestöstä eli noin kolmannes maapallon koko väestöstä kärsi tuolloin aliravitsemuksesta. (5.) Vaikka maapal-

lon ravinnontuotannon kokonaisuudessaan arvioitiin kasvavan, ennustettiin ravinnontuotannon kehitysmaissa pysyttelevän silloisella riittämättömällä tasolla.

MIT:n tutkijaryhmä pyrkii arvioimaan ravinnontuotannon fyysisiä rajoja. Se laskee maapallolla olevan enintään 3.2 miljardia hehtaaria viljelyyn sopivaa maata, mistä pinta-alasta jo puolet oli tuolloin käytössä. Toisen puolikkaan käyttöönoton, kastelun ja lannoituksen tutkijaryhmä toteaa vaativan suunnattomia pääomia. Raporttiin sisältyy tulos tietokoneajosta, jossa on oletettu henkeä kohden lasketun viljelysmaan pinta-alan (0.4 ha) säilyvän ennallaan ja väestönkasvun peittävän viljelysmaata alleen samaa vauhtia kuin aikaisemminkin (0.08 ha/henkilö). Näillä olettamuksilla päädytään siihen lopputulokseen, että jo ennen vuotta 2000 on epätoivoinen pula maasta. (6.) Lähtöolettamusten muuttaminen ei vaikuta oleellisella tavalla ennustuksen lopputulokseen. Esimerkiksi satotason merkittävä kohottaminen edellyttää lannoitteiden ja kasvinsuojeluaineiden käytön jyrkkää lisääntymistä, mikä on ongelma sekä ajatellen uusiutuvien luonnonvarojen riittävyyttä että ympäristönsuojelun tarpeita. Myös makean veden saatavuuden raportti toteaa rajoittavan mahdollisuuksia kasvattaa ravinnon tuotantoa. (7.)

Rooman klubin raportin maailmanmallissa on uusiutumattomien luonnonvarojen riittävyydellä keskeinen merkitys. Se yhdessä luonnon saastumisen kanssa asettaa rajat teollisuustuotannon kasvulle. Raportissa on esitetty arvioita useiden uusiutumattomien luonnonvarojen varannoista ja laskettu, kuinka kauan ne tietyillä olettamuksilla riittävät.

Öljyvarojen riittävyys on havainnollinen esimerkki tästä. Raportissa todetaan silloin tunnetut maapallon öljyvarat 455 miljardiksi tynnyriksi (noin 156 litraa). Silloisella öljyn vuotuisella käytöllä niiden todettiin riittävän 31 vuodeksi. Ottaen huomioon silloin arvioitu 2,9–4,9 prosentin vuotuinen kuluksen kasvu laskettiin tunnettujen öljyvarojen riittävän vain 20 vuodeksi. Lisäksi raportissa on laskettu, että öljy riittää

noin 50 vuodeksi, jos varannot ovat viisinkertaiset silloin tunnettuihin öljyvaroihin verrattuna ja jos kulutus kasvaa silloisten arvioiden mukaisesti. (8.)

Vuoden 1987 lopussa maailman tunnetut öljyvarat olivat 887 miljardia tynnyriä, mikä oli 27 % enemmän kuin vuotta aikaisemmin. Nykyisellä kulutusvauhdilla ne riittäisivät noin 40 vuodeksi. Nykyään kulutus kasvaa vain noin yhdellä prosentilla vuodessa, joten sillä ei ole oleellista merkitystä las kennalliseen öljyvarojen riittävyteen. (9.) Kun öljyvarojen piti Rooman klubin raportin peruslaskelman mukaan loppua näinä aikoina, ovatkin nykyään tunnetut öljyvarat noin kaksinkertaiset verrattuna vuoden 1970 tunnettuihin öljyvaroihin.

Näistä luvuista ilmenee havainnollisesti MIT:in tutkimusraportin suurin heikkous. Vaikka tutkimusryhmä pyrki ottamaan huomioon teknologian kehittymisen ja muutokset ihmisten, yritysten ja yhteiskuntien käyttäytymisessä, ovat muutokset ainakin eräiltä osin olleet suurempia kuin mitä he olettivat. Energiaa säästävä ja vaihtoehtoiseen energiantuotannon menetelmiin liittyvä tekniikka ovat kehittyneet öljykriisin jälkeen hyvin nopeasti, mikä on voimakkaasti hidastanut kulutuksen kasvua. Toisaalta nykyisin tunnetut öljyvarat eivät vastaa vielä sitä viisinkertaista tasoa, jota tutkijaryhmä käytti vaihtoehtoisessa laskelmassaan.

Luvut vahvistavat kuitenkin oikeaksi Rooman klubin raportin perussanomana, jonka mukaan uusiutumattomat luonnonvarat ovat rajalliset. Raaka-ainevarantojen ja luonnon kestokyvyn rajallisuus asettavat ehdottomat puitteet väestön ja teollisuuden kasvulle. Öljylle vaihtoehtoista mittavaa energian lähdettä ei ole näköpiirissä. Toisaalta happamoituminen ja ilmakehän hiilidioksidipitoisuuden kasvu rajoittavat fossiilisten polttoaineiden käyttömahdollisuuksia.

Saastuminen onkin Rooman klubin raportin mukaan uusiutumattomien luonnonvarojen riittävyden ohella merkittävin teollisuustuotannon ja kulutuksen kasvua rajoittava tekijä. Saastuminenkin etenee korkokasvun tapaan, eksponentiaali-

sesti. Saastumisessakin vaikuttavat viiveet. Meillä ei ole tiedossamme ylärajoja: emme tiedä kuinka paljon luontoa voidaan turmella ja sen tasapainoa järkyttää ennenkuin vaikutukset ovat ihmiselle itselleen tuhoisat. (10.)

Myös saastumisen suhteen Rooman klubin raportti on liian pessimistinen siinä mielessä, että uusi tekniikka on monin tavoin tehostanut ympäristönsuojelua. Tässäkin suhteessa raportin perussanoma on kuitenkin oikea. Uusi tekniikka on auttanut vain joidenkin ongelmien ratkaisemista ja vain osittain. Moniin keskeisiin ympäristöongelmiin ei ratkaisua ole edes näköpiirissä. Tämä koskee mm. ilmakehän hiilidioksidipitoisuuden kasvua ja sen aiheuttamaa maapallon lämpötilan kohoamista.

Rooman klubin raportissa arvioidaan, että maapallon ilmakehän hiilidioksidipitoisuus kasvoi 1970-luvun alussa noin 1,5 miljoonasosalla vuodessa. Eksponentiaalisen kasvun laskettiin johtavan siihen, että vuonna 2000 hiilidioksidipitoisuus olisi noin 380 miljoonasosaa, mikä olisi noin 30 % korkeampi kuin vuoden 1860 arvioitu taso. (11.) Toteutunut kehitys vahvistaa Rooman klubin esittämän arvion oikeaksi ja tukee siten uusimpia ennusteita, joiden mukaan ennen teollistumisen alkua vallinnut taso kaksinkertaistuu joskus vuosien 2030–2050 välisenä aikana. Tämän ennustetaan johtavan »kasvihuoneilmistöön», huomattavaan maapallon lämpötilan kohoamiseen ja muihin ilmastomuutoksiin, joiden seuraukset olisivat tuhoisat ihmiskunnalle.

Rooman klubin raportissa ei esitetä »nollakasvuun» siirtymistä kuten usein on virheellisesti väitetty, vaan sitä, että väestön, uusiutumattomien luonnonvarojen käytön ja saastumisen suhteen on päästävä tasapainotilaan, kestävänsä kehityksen tielle. Raportissa hahmotellaan »kasvua tasapainon tilassa». (12.) Tällainen kasvu olisi tutkijaryhmän mielestä varsin houkutteleva vaihtoehto, minkä se pyrkii osoittamaan lainaamalla sanoja, jotka John Stuart Mill kirjoitti vuonna 1857: »Silloin jos koskaan olisi tilaa henkisen kulttuurin kaikille muodoille,

moraaliselle ja yhteiskunnalliselle edistykselle: mahdollisuus jalostaa elämisen taitoa ja paljon suurempi todennäköisyys että se jalostuisi». Myös tasa-arvon saavuttamista ajatellen tutkijaryhmä pitää tasapainoisen kasvun yhteiskuntaa nykyistä parempana. (13.)

»Kasvun rajat»-raportin perussanomaa ei myöhempi kehitys ole osoittanut vääräksi, vaan sen oikeellisuus on vain vahvistunut. Joissakin suhteissa teknologian kehitys sekä ihmisten, yritysten ja yhteiskuntien käyttäytymisen muuttuminen ovat parantaneet tulevaisuuden näkymiä. Toisaalta sitä käännettä ihmiskunnan kehityksessä, jonka raporttiin sisällytetyissä YK:n pääsihteerin ja Rooman klubin johtokunnan kannanotoissa ehdottomasti edellytettiin toteutuvan jo 1970-luvun kuluessa, ei ole saatu aikaan 1970-luvulla eikä edes vielä tällä vuosikymmenellä. (14.)

Rooman klubin johtokunta sisällytti »Kasvun rajat»-raporttiin omat kommenttinsa, jotka perustuivat alustavaan raporttiin siihen mennessä saatuihin huomautuksiin. (15.) Oleellinen osa raporttiin esitetystä kritiikistä kirjattiin siis jo sen osaksi. Johtokunta omasta puolestaan myönsi kritiikin osittain perustelluksi, mutta painotti samalla — kuten tutkijatkin — sitä, että tutkimusprojekti ei ole tarkoitettu osaksi futurologiaa. Se on »selvitys nykyisistä kehityssuunnista, niiden vaihteluista toisiinsa ja niiden mahdollisista lopputuloksista». Sen tarkoituksena oli »varoittaa mahdollisesta maailmanlaajuisesta kriisistä siltä varalta, että kehityssuuntien sallitaan jatkua, ja täten tarjota tilaisuus muuttaa poliittisia, taloudellisia ja sosiaalisia systeemejämme varmistaksemme sen, ettei näitä kriisejä tule». Rooman klubin johtokunta päättää kommenttinsa siihen, että ihmisen täytyy ryhtyä pysyvästi tutkimaan itseään — omia päämääriään ja arvojaan. Kysymys ei ole vain ihmiskunnan hengissä pysymisestä vaan myös siitä, voiko se säilyä »hengissä vaipumatta arvottomaan olemassaoloon». (16.)

Vuoden 1974 alussa kirjoitin aatepoliittiseen aikakausjulk-

kaisu »Kyntäjään» »Kasvun rajoista» arvion, jossa pidin Rooman klubin johtopäätöksiä oikeina ja raportissa esitettyjen tulosten hyväksymistä lähinnä tosiasioden tunnustamisena. (17.) Esitin Suomelle kahta välitöntä johtopäätöstä: energian käytön vähentämistä ja suunnan muutosta suhtautumisessa maa- ja metsätalouteen. Viimeksi mainittua perustelin sillä, että maat, metsät ja vedet ovat Suomelle suuri luonnonriikkaus, jonka huolellisesta ja taloudellisesti järkevästä hoidosta aineellinen hyvinvointimme tulevaisuudessa eniten riippuu. Jatkoin: »Ravinnosta on tulevaisuudessa suurin puute. 'Kasvun rajatkin' pitää tärkeänä positiivisessa tulevaisuuden mallissaan, että pääomaa suunnataan. . . ravinnon tuotantoon siinäkin tapauksessa, että sellaista sijoitusta pidettäisiin epätaloudellisena.» Raporttiin nojautuen ennustin raskaasti koneellistetun ja voimakkaasti kemiallisen maatalouden tulevan kalliiksi ja laajassa mitassa lopulta mahdottomaksi: ». . . tuotannon tehostaminen näillä menetelmillä aiheuttaa usein sivuvaikutuksia, jotka puolestaan alentavat uudistuvien luonnonvarojen tuottoa. Työvaltainen pienmaatalous on tulevaisuuden suunta!»

Artikkelini lopussa huomaustin siitä, että Rooman klubin työ on kohdistunut vain kasvun ekologisiin rajoihin. »Sama kehityssuunta on luonut myös mielenterveydelliset ja sosiaaliset ongelmat, jotka vaikeutuvat teollistumisen ja kaupungistumisen tahdissa. Niistä tarvittaisiin oma tieteellinen kokonais selvityksensä 'Kasvun rajojen' tapaan.»

Rooman klubin raportti pitäytyy todellakin lähes tyystin vain ihmiskunnan aineellisen kehityksen ja kehitysnäkymien tarkastelemiseen. Tältäkään osin se ei sisällä sanottavasti kannanottoja siihen, millainen vaihtoehtoisen kehityksen tulisi yksityiskohtaisemmin olla. Tarkoituksena näyttää olleen ennen muuta sen osoittaminen, että suunnan muutos on välttämätön. Uuden kehityksen hahmottaminen jätettiin muiden tehtäväksi.

Vielä voimme pelastua

Englantilaisen tiedemiesryhmän »The Ecologist»-lehdelle (tammikuu 1972) laatima kirjanen »A Blueprint for Survival» on laaja-alaisempi kuin »Kasvun rajat» ja siinä pyritään myös toimintasuosituksiin. Suomeksi tämä kirja ilmestyi jo samana vuonna nimellä »Vielä voimme pelastua».

Englantilaisen asiantuntijaryhmän käsitykset väestönkasvusta, ravintotilanteesta, teollisuuden kasvumahdollisuuksista ja saastumisesta ovat samat kuin MIT:n tutkijaryhmän. Englantilaisilla on ollut käytettävissään MIT:n raportti.

»Vielä voimme pelastua» on laaja-alaisempi työ, sillä se sisältää myös sosiologisen analyysin ja siihen liittyviä toimenpidesuosituksia yhteisöjen ja koko yhteiskunnan kehittämiseksi. Kirjoittajilla on sosiologiasta luonnontieteellinen käsitys: sosiologia on heille tiede, joka tutkii erityistä luonnonjärjestelmän muotoa — ihmisyyhteiskuntaa. (18.) He vertaavat ihmisen sosiaalisia järjestelmiä luonnossa yleisesti havaittaviin organisoitumisen muotoihin. Yhteiskunnan perusyksikkö on perhe, jonka hajottamisesta on aina koitunut vakavia yhteiskunnallisia seurauksia. Muita lähiyhteisöjä ovat kylä, suku ja heimo. Kaupunkien ei heidän mielestään tulisi olla kovin suuria. Tutkijat viittaavat amerikkalaisiin selvityksiin, joiden mukaan 250 000 asukkaan kaupungeissa on suhteellisesti laskien neljä kertaa enemmän väkivaltarikoksia kuin 10 000 asukkaan kaupungeissa. He pitävät myös liikkuvuutta haitallisena, sillä se estää ihmissuhteiden tervettä kehitystä. (19.)

Liian suurien kaupunkien muodostuminen sekä liiallinen liikkuvuus ja siitä johtuva heikko sosiaalistuminen aiheuttavat englantilaistutkijoiden mielestä yhteiskunnallista hajaantumista, mikä vähentää yleisen mielipiteen merkitystä ja siten yhteiskunnan kykyä säädellä itseään. Tämän seurauksena on systeemiin kuulumattomien valvontajärjestelmien kasvu: tulee lisää poliitikkoja, byrokraatteja, lakeja ja tuomioistuimia. Seurauksena on »massademokratia». Todellinen demokratia

ei ole mahdollinen, koska sen luomiseen välttämättä tarvittavaa sosiaalista rakennetta ei ole olemassa. (20.)

»Vielä voimme pelastua«-kirjan tekijät ovat perehtyneet erityisesti perheen ja muiden lähiyhteisöjen merkitykseen ihmisten hyvinvoinnille: »On yhä enemmän todisteita siitä, että tyydyttävän perheympäristön puuttuminen vaikuttaa lapsiin syvästi ja lyö leimansa heidän myöhempiin elämänvaiheisiinsa.« Tällaisia lapsia he toteavat usein kutsuttavan tunne-elämältään häiriintyneiksi; heidän sosiaalistumisensa varhaisimmat ja tärkeimmät vaiheet ovat sujuneet huonosti. Pahinta on tutkijoiden mukaan se, etteivät he aikuistuttuaan »todennäköisesti pysty hoitamaan tavallisia perhevelvollisuuksiaan ja niin heidän lapsensa, joilta niin muodoin myös puuttuu normaali perheympäristö, kasvavat vuorostaan emotionaalisesti häiriintyneiksi«. (21.)

Aikuisen hyvinvointiin vaikuttaa kokonaisuudessaan hänen yhteisöympäristönsä. Tasapainoisen yhteiskunnan kulttuurimuoto tarjoaa yksilölle kokonaisen tavoiterakennelman sekä sellaisen ympäristön, jossa nämä tavoitteet on mahdollista saavuttaa. Tasapainoisessa yhteiskunnassa näyttää keskeisin päämäärä tutkijoiden mukaan olevan arvostuksen hankkiminen, perheen ja yhteisön ihailun kohteena oleminen. Teollistuneessa yhteiskunnassamme arvovalta saavutetaan toisin keinoin, joiksi he toteavat esimerkiksi hyvän koulutuksen, yhteiskunnallisesti hyväksytyin ammatin ja — ehkä kaikkein tärkeimmäksi — rahan hankkimisen. Tutkijat pitävät rikollisuutta, alkoholismia ja muita sosiaalisia ongelmia sekä mielenterveysongelmia ilmentyminä yhteiskunnan sosiaalisen rakenteen hajaantumisesta, mihin teollistuminen on johtanut. (22.)

Sosiologisen analyysin pohjalta »Vielä ehdimme pelastua«-kirjassa esitetään joukko toimenpidesuosituksia, joilla pyritään parantamaan yhteiskunnan yhteisöllistä rakennetta ja luomaan siten edellytyksiä ihmisten viihtyvyydelle ja henkiseen hyvinvointiin siinä tasapainon yhteiskunnassa, johon ekologisista syistä on pyrittävä. Toimenpidesuosituksien pää-

paino on kuitenkin luonnontalouteen suoranaisesti liittyvillä ehdotuksilla.

Tasapainoiselle yhteiskunnalle, joka pystyy toimimaan kunnollisesti rajattoman ajan ja samalla tyydyttämään jäsentensä tarpeet, englantilainen tiedemiesryhmä esittää seuraavat perusedellytykset:

1. luonnontalouden mahdollisimman vähäinen häirintä,
2. raaka-aineiden ja energian säästäminen,
3. väestön syntyvyyden ja kuolleisuuden pysyttäminen samalla tasolla sekä
4. yhteiskunnallinen järjestelmä, jossa kolme edellä mainittua ehtoa tekevät yksilön elämän nautittavaksi eivätkä rajoita sitä. (23.)

Keinoiksi tutkijaryhmä esittää seuraavat esimerkinomaiset toimenpiteet:

1. valvontatoimenpiteet, joilla ympäristön pilaantuminen minimoidaan,
2. jäädytystoimenpiteet, joilla kielteinen kehitys pysäytetään,
3. osittainen korvaaminen, jolla nykyisen kehityssuunnan vaarallisimmat tekijät korvataan sopivammilla teknisillä menetelmillä,
4. täydellinen korvaaminen, jolla edellä mainitut tekniset korvikkeet vaihdetaan luonnollisiin, itsesäätöisiin menetelmiin,
5. energiaa ja raaka-aineita säästävien menetelmien ja »pienen mittakaavan» tekniikan käyttöönotto,
6. hallinnon ja talouden hajauttaminen kaikilla tasoilla sekä itsesäätöisten ja omavaraisten pienten yhdyskuntien muodostaminen ja
7. tällaisten yhdyskuntien muodostamiseen tähtäävän koulutuksen järjestäminen. (24.)

Toimenpideohjelmassa on yksityiskohtaisia maataloutta koskevia suosituksia. Kirjassa esitetään mm. keinolannoitteiden osittaista korvaamista eloperäisellä lannalla sekä paluuta maan kesannoimiseen ja vuoroviljelyyn. Orgaanisiin talousjätteisiin sisältyvien ravinteiden saamiseksi takaisin pelloille esitetään mm. alueellisesti hajautettua yhdyskuntarakennetta. Tällaisten nykyistä luonnonmukaisempien viljelymenetelmien edullisuutta perustellaan monin tavoin. (25.)

Toinen erityisen mielenkiintoinen toimenpidesuosituksen osa koskee verotusta. Tutkijat ehdottavat raaka-aineveron, kuoletuksen ja voimaveron (energiaveron) käyttöönottoa, joilla voitaisiin tehokkaasti suunnata kehitystä luonnontaloudellisesti kestäväan suuntaan. (26.) Tällaiset radikaalisti nykyisestä poikkeavat verojärjestelmät edellyttäisivät luonnollisesti kansainvälistä yhteistyötä ja kansainvälisiä sopimuksia.

»Vielä voimme pelastua»-kirjan kirjoittajat pitävät *hajautusta* radikaaleimpana esittämistään muutoksista. Tähän he esittävät neljä painavaa, tasapainoisen yhteiskunnan toteuttamiseen liittyvää perustelua (27.):

1. Tasapainon yhteiskuntaan siirryttäessä tarvitaan syvälläkäyviä muutoksia ihmisten elämäntavoissa. Niihin sopeutuminen ja sopeutumiseen liittyvän sosiaalisen valvonnan toteuttaminen käy parhaimmin päinsä pienyhteisöissä, joissa sopeutuminen ja valvonta toteutuvat omaehtoisesti ja itsesääteisesti eikä ulkopuolelta tulevana pakkona.
2. Tulevaisuuden maataloudessa ei ole tilaa »preeriatyyppiselle viljelylle eikä tehdasmaiselle karjantuotannolle». Kehitys vie kohti taajama-asutuksen ja maaseudun yhteiseloä, jossa säästetään kuljetuskustannuksia ja saadaan ravinteet takaisin peltoon. Myös teollisuuden tulee tutkijoiden mielestä jäsenyä nykyistä paremmin yhdyskuntarakenteeseen, jolloin syntyy sekä maatalouden, te-

ollisuuden että palvelujen suhteen varsin omavaraisia yhdyskuntia.

3. Sen lisäksi että sisäisten ja järjestelmän luonteeseen kuuluvien valvontamekanismien voi odottaa pienessä yhteisössä toimivan tehokkaasti, sen dynamiikka myös tarjoaa yksilölle tärkeän virikkeiden ja mielihyvän lähteen. Pienessä yhteisössä ihminen tuntee olevansa yksilö ja yhteisönsä jäsen, kun taas nyky-yhteiskunnan laajoissa yhteenkasaantumissa hän on osa massaa ja usein hyvin yksinäinen.
4. Asutuksen hajautuminen pieniksi kaupungeiksi ja kyliksi minimoi sen vaikutukset luontoon. Tämä johtuu siitä, että asukasta kohden tarvittava yhteiskunnan perusrakenne kasvaa ratkaisevasti kun kaupungin koko saavuttaa tietyn tason. »Yleisesti ottaen ainoastaan hajautuksella voimme lisätä omavaraisuutta, ja se on taas ratkaisevan tärkeää, jos aiomme vähentää painetta, joka kohdistuu yhteiskunnallisista järjestelmistä niitä ylläpitäviin ekosysteemeihin», tiivistävät englantilaistutkijat.

Kirjoittajat siis katsovat, että pieniyhteisöjen tulisi olla yhteiskunnan perusyksikkö ja että kunkin yhteisön tulisi olla mahdollisimman omavarainen ja itsesäätoinen. Samalla he korostavat sitä, ettei yhteisöjen pidä olla sisäänpäinkääntyneitä, sulkeutuneita eikä itsekeskeisiä, vaan niiden välillä tulee olla kiinteät yhteydet. He hahmottelevat rakennetta, jossa pieniyhteisöt olisivat 500 asukkaan kokoisia. Ne muodostaisivat 5 000 asukkaan suurempia yhdyskuntia. Nämä puolestaan kuuluisivat noin 500 000 asukkaan laajempiin kokonaisuuksiin. Seuraava taso olisikin heidän mielestään tulevaisuudessa ihmiskunnan taso; kansallisvaltiot ovat heidän mielestään tarpeettomia tai jopa vahingollisia. (28.) On mielenkiintoista todeta, että nämä yhdyskuntakoot vastaavat varsin hyvin Suomen nykyisiä kyliä tai pieniä kaupunginosia, kuntia sekä maakuntatasoa.

Tutkijat hahmottelevat teollisuuden rakenteen hajauttamista siten, että teollisuus liittyisi pienyhteisöihin. Yhteisöt syntyvät heidän mielestään »teollisuuden uudelleenjärjestämisen ja yhteiskunnan rakenteen tietoisin muuttamisen yhteistuloksena». Tähän kokonaisuuteen liittyy myös hallinnon hajauttaminen: »Vallan uuden jakamisen tulisi edetä seuraavaa periaatetta noudattaen: pelkästään pienyhteisöjä koskevista asioista päättävät itsenäisesti pienyhteisöt, pelkästään suurempia yhteisöjä koskevista asioista päättävät nämä isommat yhteisöt ja alueellisista asioista päättävät itsenäisesti alueet». Tällä tavoin tutkijat uskovat yhteisöhengen kasvavan ihmisten välille. Tutkijat toteavat, että »niille yhteisöille, joiden rakenne yhä on suuremmassa tai pienemmässä määrin kaupungin ja maaseudun välimuoto, siirtyminen uuteen järjestelmään on suhteellisen helppo». Mutta he katsovat, että muutos on mahdollinen, joskin vaikea, myös täysin kaupunkistuneilla alueilla. (29.)

»Vielä voimme pelastua»-teoksen näkökulma on laajempi kuin »Kasvun rajojen». Vielä avaramman kuvan ihmisestä sekä hänen suhteestaan yhteiskuntaan ja luontoon saamme filosofisesta kirjallisuudesta.

Tietoisuus ja yhteiskunta

Reijo Wileniuksen vuonna 1972 ilmestyneen teoksen »Tietoisuus ja yhteiskunta» pääsanoma on sosiaalisen ajattelun, yhteiskuntafilosofian tarpeellisuus yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisemisessa. »Sosiaalisten ongelmien ja sosiaalisen ajattelun välillä vallitsee epäsuhde. . . yhteiskunta ei ole selvästi tiedostanut ongelmiaan ja mahdollisuuksiaan ongelmien ratkaisuun», hän kirjoittaa. (30.)

Länsimaisissa yhteiskunnissa Wilenius toteaa yleensä noudatettavan sitä periaatetta, että välittömässä tai välillisessä demokratiassa on kaikkien noudatettava enemmistön tahtoa,

jolloin mitään poliittista filosofiaa ei tarvita. Hän kutsuu tätä enemmistöperiaatteeksi eli majoritaariseksi tai populistiseksi vastaväitteeksi niille, jotka puhuvat yhteiskuntafilosofian tarpeellisuudesta. Wilenius huomauttaa, että tämä periaate »siivuttaa — paitsi vähemmistöjen oikeudet — sen tosiasian, että enemmistön tahdon ilmaisua edeltää yleensä rationaalinen keskustelu, jossa punnitaan ratkaisun periaatteita ja niiden seurauksia». (31.)

Länsimaisessa »hyvinvointivaltiossa» poliitikkojen suhtautuminen on Wileniuksen mukaan lähellä tätä majoritaarista periaatetta: »politiikan yleinen suunta edellytetään itsestään selväksi: se on talouspolitiikassa ennen muuta kansantulon kasvu, vakaa rahan arvo ja korkea työllisyys, sosiaali- ja kulttuuripolitiikassa valtiollisten ja kunnallisten ilmaisupalvelujen ja avustusten lisääminen». Poliitiikka ymmärretään »tahdon asiaksi», ei »ajatuksen asiaksi». Periaatekeskustelu, filosofia, koetaan häiriötekijäksi. Toisaalta Wilenius toteaa yhteiskunnallisten ongelmien kärjistymisen vaikuttavan siten, että käytännön poliitikkojen torjunta filosofiaa kohtaan on heikentymässä. (32.)

Reijo Wilenius tarkastelee yhteiskuntaa lähtien ihmisten tarpeista eli »niistä ihmisen tarpeista ja pyrkimyksistä, joiden tyydyttäminen ja toteutuminen edellyttää sosiaalisia instituutioita» (laitoksia, organisaatioita ja säädöksiä). Wilenius jakaa tarpeet kolmeen ryhmään:

1. Aineelliset tarpeet, jotka kohdistuvat aineellisiin hyödykkeisiin ja asiointiloihin: ensi sijassa ravintoon, hoitoon, vaatetukseen, asumiseen ja ympäristöön.
2. Sosiaaliset tarpeet, jotka kohdistuvat sosiaalisiin suhteisiin ja joita tyydytetään pyrkimällä esimerkiksi vapautteen, tasa-arvoon ja oikeudenmukaisuuteen. (Wileniuksen kirjaa lukiessani liitin tähän ryhmään myös tarpeen kuulua ihmisyyhteisöihin, kuten perheeseen, sukuun sekä asuin- ja työyhteisöön.)
3. Henkiset tarpeet, jotka kohdistuvat »henkisiin hyödyk-

keisiin» tai kokemuksiin, jotka saavutetaan ihmisen henkisten toimintojen — tiedostamisen, taiteellisen tajun ja luomisen — avulla. Tähän ryhmään Wilenius lukee myös »itsetiedostukseen perustuvan itsensä toteuttamisen tarpeen». (33.)

Wilenius korostaa, että nämä kolme tarveryhmää ovat laadullisesti hyvin erilaisia ja että ne ovat autonomisia — niitä ei voi »johtaa toisistaan» eikä »palauttaa» toisiinsa.

Tarpeiden keskinäisissä suhteissa Wilenius toteaa olevan yhteiskunnallisesti merkittäviä säännönmukaisuuksia: »Jonkin tarpeen (tarveryhmän) tyydyttäminen ei poista muiden tyydyttämättömyyttä (tarpeiden palautumattomuus toisiinsa). Kuitenkin pysyvä tyydyttämättömyys joidenkin tarpeiden alalla saattaa suunnata painetta niiden tarpeiden suuntaan, joiden tyydyttäminen vallitsevassa yhteiskunnassa ja kulttuurissa on mahdollista. Nuoren Marxin mukaan aineellinen kurjuus voi suunnata harrastusta uskontoon; mutta myös päinvastoin: henkisen kulttuurin alkeellisesti kehittynyt tila voi ohjata huomion yksipuolisesti aineellisiin intresseihin». (34.)

Kun ihmisten perustarpeiden tyydyttäminen vaatii yleensä myös yksilön omaa toimintaa, Wilenius katsoo olevan oikeampaa sanoa, että yhteiskunnan tehtävänä on tarpeiden tyydyttämisen turvaaminen kuin niiden tyydyttäminen. Kolmijakoisen tarveryhmittelyn pohjalta Wilenius esittää yhteiskunnan instituutioiden ja tehtävien kolmijaon:

1. talousjärjestelmän tehtävänä on aineellisten tarpeiden tyydyttämisen turvaaminen,
2. valtiollisen järjestelmän tehtävänä on sosiaalisten tarpeiden tyydyttämisen turvaaminen (Jos sosiaaliin tarpeisiin lisätään myös yhteisölliset tarpeet, tarvitaan niiden tyydyttämiseen myös muita instituutioita.) ja
3. kulttuuri-instituutioiden tehtävänä on henkisten tarpeiden tyydyttämisen turvaaminen. (35.)

Wileniuksen mielestä kunkin tarveryhmän tyydyttämisen turvaamiseen käytettävien instituutioiden tulee olla autonomisia, itsenäisiä toisiinsa nähden. Tällä kannanotolla hän vastustaa erityisesti yhtenäisvaltion ajatusta, jossa kaikkia sosiaalisen elämän tasoja hallitaan yhdestä valtakeskuksesta käsin. Tähän suuntaan hän toteaa myös pohjoismaisen »hyvinvointivaltion» kehittyneen. Wileniuksen mielestä selkeä vallan kolmijäsennyksen ajatus ja käytäntö on asetettava yhtenäisvaltiota vastaan. »Vallan kasautumista ja vieraantumista vastaan vaikuttaa tietenkin myös alueellinen itsehallinto», hän huomauttaa. (36.)

Yhtenäisvaltioajatuksen yhtenä kielteisenä seurauksena Wilenius näkee tuotantoideologian, jonka mukaan »koko-naisyhteiskunnan keskeisin toiminnallinen tavoite on aineellisen tuotannon jatkuva määrällinen kasvu. Myös valtion on kaikin keinoin edistettävä tätä kasvua, joka on kansakunnan hyvinvoinnin kasvun tärkein edellytys ja sen kansainvälisen arvon mitta. — Tuotannon kasvu edellyttää sekä tuottavuuden että kulutuksen kasvua. Mikäli tuottavuus — ja sen mukana tuotanto — kasvaa tuotantoteknisen kehityksen myötä, mukaan luettuna jätteiden puhdistus- ja hävitystekniikka, ei siitä sellaisenaan seuraa epäkohtia; mutta käytännössä tuottavuuden kasvu on merkinnyt yleensä kasvavaa räsitystä sekä työntekijöille että luonnonvaroille.» (37.)

Kysymys tiedostamisesta ja tietoisuudesta on Wileniuksen mielestä tärkeä: »Kun ihmisten tähänastisen yhteiselämän muodot ovat pääasiassa syntyneet ei-tietoisten sosiaalisten vaistojen mukaan, on aikamme vaatimus näiden muotojen ja niihin vaikuttavien voimien tiedostaminen ja tarvittaessa uusien muotojen kehittäminen tietoisten tarkoitusten mukaan». Yhteiskunnan kyky säädellä ja kehittää itseään riippuu yhteiskunnan tietoisuuden tasosta. Itsensä tiedostavan yhteiskunnan ideaan sisältyy se, että »jokainen yhteiskunnan jäsen on tiedostaja, koska jokainen on omien tarpeittensa ensisijainen tiedostaja.» (38.)

Wilenius toteaa »henkisten instituutioiden johtoluokan ja poliittis-taloudellisen johtoluokan» johtavan nykyisen tiedotustekniikan aikakaudella »tavallisen kansalaisen» totaaliseen yhteiskunnalliseen voimattomuuteen. Tämän torjumiseksi hän esittää henkisen ja poliittis-taloudellisen vallan erottamista toisistaan ja niiden päätöksenteon instituutioiden rakentamista »alhaalta ylöspäin siten, että tavallisen kansalaisen vaikutusmahdollisuus on maksimaalinen». Tällä tavoin päästään siihen, että yhteiskunnassa toteutuvat tarkoitukset ovat ensi sijassa »hallittujen» tarkoituksia, eivätkä »hallitsevien» eli henkisen, taloudellisen ja poliittisen johtoluokan tarkoituksia. (39.)

On muutoksen aika

»Kasvun rajat», »Vielä ehdimme pelastua» ja »Tietoisuus ja yhteiskunta» tukivat kukin omalla tavallaan radikaalia, aatteellista keskustalaisuutta.

Ihmisyys ja sen kehitystarve on keskusta-aatteen mukaan asetettava kaiken yhteiskunnallisen ja valtiollisen uudistustyön perustaksi. Keskusta-aatteen kannattajat määrittelevät sen ihmisyysaatteeksi, mikä erottaa sen lähtökohdiltaan materialistisista konservatiivisista ja sosialistisista aatevirtauksista. Wileniuksen kirja auttaa tajuamaan tämän eron. Toisaalta suuntautuminen aineellisen kasvun pyrkimyksestä kohti henkistä kasvua on välttämättömyys myös luonnontalouden kannalta katsoen.

Aatteensa pohjalta Keskusta on puolueen perustamisesta lähtien vastustanut yhteiskunnan keskittymistä onpa sitten kysymys alueellisesta kehityksestä, talouselämän rakenteista tai hallinnon kehittämistä. Keskusta on pyrkinyt säilyttämään ihmisen hyvinvoinnille tärkeät pienyhteisöt ja rakentamaan aitoa, itsehallintoon perustuvaa kansanvaltaa. Sekä »Vielä ehdimme pelastua»-kirjassa että Wileniuksen teoksessa desentralisaatio, hajautus esitetään keskeiseksi keinoksi

luonnonmukaisen ja ihmiselle hyvän yhteiskunnan toteuttamiseksi. Molemmista teoksista löytyy myös vahvaa tukea radikaalille tasa-arvopolitiikalle.

Samaan aikaan kun johtavat tiedemiehet esittivät keskustaatetta tukevia näkemyksiä, oli Keskustapuolueen politiikka etäännytynyt aatteellisilta juuriltaan ja lähentynyt sosialidemokraattien aatemaailmaa. Kirjallani »On muutoksen aika» halusin ravistella puolueettani ja saada sen politiikkaan vahvan aatteellisen otteen. Tavoitteena oli yhdistää uutta tietoa edustavien tiedemiesten näkemykset keskustaatteeseen. Tälle perustalle Keskustapuolue voisi rakentaa »kestävän ja edistykseellisen yhteiskuntapoliittisen ohjelman nykyisten ja tulevien ongelmien ratkaisemiseksi». (40.)

Teoksen alussa on selvitys keskusta-aatteen taustasta. Pohjoismaiset keskustapuolueet syntyivät sen vuoksi, että täällä oli siirrytty feodalismiin vain osittain: lähes kaikki talonpojat olivat vapaita. Talonpoika oli sekä »kapitalisti» että »työläinen»: hän omisti tuotantovälineensä, mutta eli omien kätensä työllä. Talonpoikaistila oli perheyritys, jolla ei yleensä käytetty vierasta työvoimaa. Itsenäiset talonpojat eivät tunteneet sen paremmin konservatiivisia oikeistopuolueita kuin sosialistiaakaan virtauksia omien näkemystensä ja yhteiskunnallisten etujensa edustajiksi. (41.)

Aatteelliset rajalinjat oikealle ja vasemmalle Santeri Alkio — alkuaikojen merkittävin keskusta-aatteen kehittäjä — viitoitti arvostelemalla niitä liian materialistisesta ajattelutavasta. Alkio kehitti niiden vaihtoehdoksi ihmisyyssaatetta. (42.) Jo Alkion ohjelma tähtäsi — nykyaikaista kieltä käyttäen — rakenteeltaan hajautetun ja tasa-arvoisen luonnonmukaisen sivistisyhteiskunnan rakentamiseen.

»On muutoksen aika»-kirjan oleellinen osa on 1960-luvun lopun rakennemuutospolitiikan kritiikki. Tuolloin toteutettiin sosialidemokraattien johdolla kasvupolitiikkaa, jonka keskeisenä keinona oli rakennemuutosten tietoinen nopeuttaminen. Tämän politiikan ideologinen isä oli Pekka Kuusi, joka loi

kasvu- ja rakennemuutospolitiikan suuntaviivoja mm. vuonna 1961 ilmestyneessä kirjassaan »60-luvun sosiaalipolitiikka». Merkittävin tämän politiikan käytäntöön soveltaja oli Mauno Koivisto, joka loi strategian sen toteuttamiseksi ja joka toimi ensin vuosina 1966–68 valtiovarainministerinä ja vuosina 1968–70 pääministerinä. (43.)

»Muutoksen aika» sisältää ankaraa kritiikkiä 1960-luvun politiikkaa kohtaan sekä taloudellisesta, sosiaalisesta että henkisen hyvinvoinnin näkökulmasta.

Talouden osalta valitan kirjassani sitä, etteivät talousasiantuntijat ole tarkastelleet juuri lainkaan keskittymiskehityksen aiheuttamia kansantaloudellisia menetyksiä. Siksi esitän vain muutaman esimerkin näistä toteutetun kasvu- ja rakenne- muutospolitiikan kielteisistä puolista:

1. Muuttoliikkeen vuoksi on jouduttu rakentamaan hyvin paljon asuntoja, mutta siitä huolimatta kasvualueilla on jatkuva asuntopula. Metroon, vesihuoltojärjestelyihin ja yhdyskuntarakentamiseen on jouduttu tekemään keskittymiskehityksen vuoksi mittavia investointeja. Keskittyminen on johtanut myös vapaa-ajan asuntojen tarpeen kasvuun. Ellei yhteiskuntaa olisi keskitetty, olisi tuotantokapasiteettiin investointeihin voitu suunnata enemmän voimavaroja.
2. Aluepolitiikan heikkous ja siitä johtuva alueellisten työttömyyserojen kasvu on lisännyt työllisyyden hoidon menoja.
3. Kasvupolitiikkaan on oleellisena osana kuulunut valtion menojen ja ennen muuta hallinnon paisuttaminen. Tämä laaja, keskittynyt hallintokoneisto aiheuttaa taloudellisen taakan, jonka kantaminen käy tuotantotoiminnassa mukana oleville yhä raskaammaksi.
4. Kasvupolitiikka on johtanut suureen vaihtotaseen alijäämään ja Suomen ulkomaisen velan voimakkaaseen kasvuun, mikä vaikeuttaa taloudenpitoa tulevaisuudessa.

Näillä perusteilla asetin kyseenalaiseksi »hallitsemattoman ja valikoimattoman» kasvupolitiikan taloudellisen järkevyyden. (44.)

Myöhemmin olen täydentänyt 1960-luvun lopulla harjoitetun kasvu- ja rakennepolitiikan taloudellista kritiikkiä ja pyrkinyt osoittamaan sen kansantaloudellisesti epäedulliseksi. Olen esittänyt Suomen kansantaloudelle omiin olosuhteisiimme perustuvaa toiminta-ajatusta, jonka mukainen talouspolitiikka poikkeaa oleellisesti 60-luvun lopun politiikasta. (45.)

»On muutoksen aika»-kirjan voimakas kritiikki perustui kuitenkin laajempaan yhteiskuntapoliittiseen tarkasteluun. Kasvupolitiikka johti voimakkaaseen alueelliseen keskittymiseen, mikä on vahingollista sekä luonnolle että ihmiselle. Maaseudun tyhjeneminen puolestaan on ollut niin voimakasta, ettei peruselinkeinoihin ole tulevaisuudessa tarjolla riittävästi työvoimaa. Tämä johtaa entistä »kovempaan» maa- ja metsätalouteen, kun molemmissa elinkeinoissa tulisi päinvalta suuntautua kohti suurempaa luonnonmukaisuutta. (46.) 1960-luvun lopulla Suomessa lisääntyi korporatiivisuus, etujärjestövaltaisuus, joka vahvisti talouselämän keskittymistä ja lisäsi ihmisten eriarvoisuutta sekä tulo- että sosiaalipolitiikassa. Pienituloiset palkansaajat, viljelijäväestö ja pienyritykset joutuivat tästä kärsimään. (47.)

Rajuin arvostelu sisältyy lukuun, joka on otsikoitu »Lisääntykö hyvinvointi?» (48.):

»Sosialidemokraattinen kasvuajattelu perustuu siihen oletukseen, että kansantulon ja ihmisten aineellisen elintason kasvu myös lisää hyvinvointia. Lisäksi oletetaan, että ihmiset ilman muuta haluavat elämältä ennen muuta kulumahdollisuuksiensa lisääntymistä. Tältä pohjalta yhteiskuntaa päädytään tarkastelemaan yhtenä suurena tuotantolaitoksena, joka toimii ihmisten hyvinvoinnin lisäämiseksi parhaimmin silloin kun sen tuotanto on korkein mahdollinen. Raaimmassa muodossaan kasvupolitiikka ei ota huo-

mioon edes kaikkia aineelliseen hyvinvointiin liittyviä tekijöitä, kuten työ- ja asuinympäristön terveellisyyttä.

Hyvin suurille ihmisjoukoille kasvupolitiikka ei ole missään suhteessa merkinnyt hyvinvoinnin lisääntymistä. Monet ovat sen sijaan kokeneet kasvupolitiikan kauden kielteiseksi, pahoinvointia aiheuttaneeksi ajanjaksoksi. Erityisen suuriin ja monessa tapauksessa ylivoimaisiin sopeutumisvaikeuksiin ovat joutuneet ne ihmiset, jotka ovat olleet pakotettuja repimään syvään kotiseudun maaperään kasva-
neet juurensa ja muuttamaan suoraan suurkaupunkiseuduille Ruotsissa tai Suomessa. Muuton syynä ei ole useinkaan ollut suoranaista taloudellista pakkoa, vaan se henkinen ja aineellinen turvattomuus, jonka ennätysmäisen nopea rakennemuutos ja sen toteuttamiseksi käytetyt toimenpiteet saivat maaseudulla aikaan.

Kasvupolitiikan luoma yhteiskunta on vahvojen ja tehokkaiden ihmisten yhteiskunta, jossa yhä useampi tuntee otteensa pettävän. Yhteiskunnan ja ihmisten on pakko sopeutua yhä tehokkaamman tuotannon luomiin olosuhteisiin. Yhteiskuntapolitiikan välineestä, tuotannon kasvusta on tullut yhteiskunnan kehitystä hallitseva tavoite. Ihminen on vuosituhansien ja vuosisatojen kuluessa sopeutunut elämään luontaisten elinkeinojen perustalle rakentunutta luonnon ihmisen elämää. Nyt hänen olisi hetkessä kyettävä sopeutumaan täysin luonnottomiin ja hänelle vieraisiin olosuhteisiin. Terveet vaistonsa säilyttäneet ihmiset tuntevat ja tajuavat, ettei yksitoikkoinen tehdas- tai konttorityö eikä kerrostaloasuminen ole ihmisen edellytyksiä ja tarpeita vastaava elämänmuoto. Se on täydellinen vastakohta maaseudun elämäntilanteelle, josta monet ovat suoraan siirtyneet sorvin tai kirjoituskoneen ääreen.

Useimmat ihmiset kestävät yhteiskunnan muutosten aiheuttamat paineet ilman ulkoisia vaurioita. Muutokset ovat epämiellyttäviä ja ne vähentävät viihtyvyyttä, mutta tasapainoinen, vahva ihminen kykenee ne kestämään. Mutta

jotkut eivät kestä, heissä ilmenee häiriöitä. Monessa tapauksessa tavanomaisesta käyttäytymisestä poikkeavat ilmiöt ovat lieviä ja vain lähimpien ihmisten havaittavissa. Perheen sisäiset ristiriidat ja runsas alkoholin käyttö ovat perin tavallisia oireita ihmisten sisäisestä rikkiinäisyydestä. Usein nämä vaikeudet johtavat avioeroon tai alkoholismiin, joiden tapausten määrä on viime vuosina nopeasti kasvanut. Ympäristön kielteiset vaikutukset näkyvät selvästi myös lapsissa ja nuorissa, joiden keskuudessa muun muassa mielenterveysongelmat ovat nykyään pelottavan yleisiä. Kun ihmisen elinkelpoisuus ja tasapainoisuus määrittyy suuressa määrin varhaislapsuuden kasvuolosuhteiden perusteella, saattaa esimerkiksi avioerojen yleistyminen aiheuttaa tulevaisuudessa eriasteisten nuoriso-ongelmien lisääntymistä. Asiantuntijat epäilevät myös, että äitien lisääntyvä työssäkäynti ja lasten siitä johtuva laitoshoido saattaa lisätä lasten kehityshäiriöitä. Ja tasapainottomista nuorista kasvaa tasapainottomia aviopuolisoita ja vanhempia, joiden lasten kasvuympäristö on entistäkin huonompi.

Sosiaalisten ja mielenterveysongelmien kasvusta on mahdollonta esittää tarkkoja asiatietoja, sillä niitä ei ole mihinkään koottuna. Yhteiskuntamme, joka kykenee mittaamaan kansantuotteen kasvun ja sen osatekijät hämmästyttävän tarkasti, ei ole ollut kiinnostunut keräämään tietoja ja laatimaan yhteenvetoja näistä asioista. Erillisten asiatietojen perusteella voi päätellä, että sosiaaliset ja mielenterveydelliset ongelmat lisääntyvät suunnilleen samalla nopeudella kuin yhteiskunta kaupungistuu. Nämä ongelmat ovat kuin jäävuoren huippu osoittamassa, että pinnan alla on lukumääräisesti valtava lievemmistä tasapainohäiriöistä kärsivä viihtymättömien ja onnettomien ihmisten joukko.

Nykyaikaisen yhteiskunnan eräs suuri puute on, että se toimii lohkoittain, vaikka yhteiskunta on sisäisesti sidonnainen kokonaisuus. Talouspolitiikka on nyt kohotettu kai-

ken keskipisteeksi, jota palvelemaan muut politiikan lohkot on asetettu. Niinpä muun muassa tiede-, koulutus- ja sosiaalipolitiikan edellytetään ottavan huomioon kasvupolitiikan vaatimukset. Harjoitetun talouspolitiikan seurauksista huolehtiminen on muiden kuin talouspoliitikkojen asia. Talouspolitiikka huolehtii taloudellisten voimavarojen riittävydestä, jotta muut politiikan lohkot voivat toimia tehokkaasti. Tehokkaimmilleen viritetyn yhteiskuntamme luontoympäristölle aiheuttamat vauriot ja sosiaaliset ongelmat pyritään poistamaan lisäämällä valtion varoja näihin tarkoituksiin. Usein kuulee esitettävän väitteitä, että voimakasta kasvua tarvitaan juuri siksi, että esimerkiksi ympäristönsuojeluun ja sosiaalipolitiikkaan on käytettävissä riittävästi varoja. *Todellisen hyvinvoinnin kehittäminen edellyttäisi itse talouspolitiikan suunnittelemista ihmisyyden ja sen kehitystarpeen sekä ympäristön suojelemisen edellyttämällä tavalla.»*

Omaa puoluetani arvostelen »On muutoksen aika«-kirjassa siitä, että se 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alussa oli myötäillyt sosialidemokraattista rakennemuutospolitiikkaa. Tämä johtui »aatteellisen, puolueen periaatelinjoja koskevan keskustelun puutteesta». Tästä syystä myös muiden puolueiden — ennen muuta sosialidemokraattien — toimintaa koskevat analyysit olivat virheelliset. Olimme erehtyneet pitämään sosialidemokraatteja sosialisteina, vaikka he kannattavat kapitalistista talousjärjestelmää. Sosialidemokraattinen suunnitelmatalous on kapitalismia raaimmillaan. Toki heidän politiikassaan on myös sosialistisia piirteitä, muun muassa pyrkimys paisuttaa valtiokoneistoa ja ulottaa sen valta lähes kaikille elämänaloille. Keskustassa pelättiin sosialismia, mutta tosiasiassa »vasemmistolaisuuden ja sosialismin kulissin takana toteutettiin oikeistolaista talouspolitiikkaa keskustan ja vasemmiston yhteistyönä». (49.)

Kirjassani pyrin selventämään käsitystä Suomen puoluei-

den olemuksesta. Keskusta kannattaa parlamentaarista demokratiaa, puitetaloutta ja sekataloutta, kuten Kokoomus ja SDP. Mutta Keskusta ei kannata näiden kahden puolueen tavoin kapitalistista talousjärjestelmää, vaan sillä on oma vaihtoehdonsa, *desentralistinen talousjärjestelmä*. Keskusta pyrkii luomaan talousjärjestelmän, jossa maatalous perustuu perheyrittäjyyteen ja jossa muukin yritystoiminta on mahdollisimman pien- ja perheyrittäjävaltainen. Keskusta vastustaa pääomien ja päätäntävällän keskittymistä talouselämässä ja pyrkii edistämään pienomistusta. Osuustoiminnalla on keskeinen sija keskustalaisessa talousajattelussa. Desentralistisessa talousjärjestelmässä pyritään myös alueelliseen hajautukseen. Kun Keskustan mielestä hallinnonkin rakenteen tulee olla hajautettu, voidaan puhua *desentralistisesta yhteiskuntajärjestelmästä*. (50.)

»On muutoksen aika«-kirja oli ensi sijassa puheenvuoro siihen keskusteluun, jota käytiin 1970-luvun alussa Keskusta-puolueen uudistumisesta. Mutta samalla siihen sisältyy ohjelma Suomelle. Suuntaa on muutettava. Suomesta ei pidä tehdä kovaa ja keskittynyttä yhteiskuntaa, vaan hajautettu ihmisyyden yhteiskunta, joka elää luonnontalouden ehdoilla. Suomessa tulee säilyttää elävät maaseutukylät ja elinvoimaiset maakunnat; uusiutuvilla luonnonvaroilla tulee olla keskeinen sija Suomen talouselämässä. Myös talouselämän rakenteiden tulee olla mahdollisimman hajautetut: Suomen tulee olla pienyritteliäisyyden ja osuustoiminnan maa. Pienten kuntien elinmahdollisuudet on turvattava, suurkaupunkeihin on luotava kaupunginosahallinto, maakuntaitsehallinto on toteutettava, päätäntävaltaa on siirrettävä valtion keskushallinnosta maakuntiin ja paikalliselle tasolle. Perheitä on tuettava ja vahvistettava. Radikaalilla tasa-arvopolitiikalla on parannettava pienituloisten ja vähävaraisten ihmisten asemaa.

»On muutoksen aika« oli hätähuuto sitä vastaan, että Suomesta kehitettäisiin suurten kapitalististen maiden mallin mukainen äärimmilleen teollistunut ja keskittynyt yhteiskunta ti-

lanteessa, jossa monet johtavat asiantuntijat puhuivat sekä luonnontalouden että ihmisyyden näkökulmasta voimakkaasti tätä suuntausta vastaan. Se oli puheenvuoro kansallisen politiikan puolesta, jolla voisimme säilyttää Suomen arvokkaat ominaispiirteet ja niitä entisestään vahvistaa.

2. luku

Murroksen vuodet

Viimeksi kuluneet viisitoista vuotta ovat olleet murrosvaihetta, jonka aikana Suomen sisäisen kehityksen suunnasta on käyty jatkuvaa kamppailua. Monet Suomen poliittista elämää ravistelleet kiistat ovat johtuneet keskeisten puolueiden periaatteellisista näkemyseroista. Useissa päätöksentekotilanteissa kysymys on ollut myös rajankäynnistä yhtäältä eduskunnan ja hallituksen sekä toisaalta työmarkkinajärjestöjen ja muiden taloudellisten etujärjestöjen välillä. Nämä asetelmat eivät ole olleet uusia. Muutos aikaisempaan ja nimenomaan 1960-luvun loppuun verrattuna on ollut se, että poliittiset voimasuhteet ovat muuttuneet ja työmarkkinajärjestöjen ote päätöksentekoon on ollut hieman heikompi, joten tiettyjä muutoksia on ollut mahdollista saada aikaan. Seuraavat esimerkit antavat käsityksen siitä, millaista suuntataistelua Suomessa on viime vuosina käyty ja millaiset tekijät ovat vaikuttaneet ratkaisujen sisältöön.

Alue- ja maaseutupolitiikka

1970-luvun alussa aluepolitiikkaa tehostettiin voimakkaasti. Tuolloin mm. uudistettiin aluepoliittinen lainsäädäntö ja perustettiin Kehitysaluerahasto. Sittemmin aluepoliittista lainsäädäntöä on jatkuvasti uudistettu. Aluepolitiikan tehostaminen on tasapainottanut alueellista kehitystä. Kun Uudellemaalle muutti 1960-luvulla ja 1970-luvun alussa vuosittain jo-

pa 15–20 000 henkeä, painui muuttoliike 1970-luvun kuluessa alle 5 000:een. Tällä vuosikymmenellä muuttovirta on vahvistunut, vuodesta 1984 alkaen jälleen voimakkaasti. (1.)

Aluepolitiikassa on 1970-luvulta lähtien saavutettu laaja yksimielisyys. Erimielisyyttä on ollut lähinnä suhtautumisessa pääkaupunkiseudun kasvuun ja maaseutupolitiikkaan.

Kun muuttoliikkeen nopeutuminen alkoi vuoden 1984 lopulla olla nähtävissä, esitettiin yhtä aikaa eri tahoilla pääkaupunkiseudun kasvun hillitsemistä. Näiden aloitteiden pohjalta syntyi ns. aluepolitiikan historiallinen kompromissi. Valtioneuvosto hyväksyi kesällä 1985 periaatepäätöksen Helsingin seudun kehittämistä. (2.) Ohjelmassa sovittiin toimenpiteistä pääkaupunkiseudun asunto-ongelmien helpottamiseksi ja alueen julkisten palvelujen parantamiseksi. Toisaalta sovittiin siitä, että työpaikkojen ja väestön keskittymistä pääkaupunkiseudulle ryhdytään hillitsemään. Lähtökohtana oli se käsitys, ettei pääkaupunkiseudun erityisongelmia kyetä ratkaisemaan, ellei sille suuntautuvaa muuttopainetta saada helpotetuksi. Periaatepäätöksen nojalla pääkaupunkiseudun asunomäärärahoja on lisätty ja sen palvelujen kehittämiseksi on ryhdytty erityistoimenpiteisiin. Kasvun hillitsemiseksi ei sen sijaan ole tehty käytännöllisesti katsoen mitään. Viimeisten kahden vuoden aikana muuttoliike pääkaupunkiseudulle onkin edelleen voimistunut, mikä on vaikuttanut oleellisella tavalla muun muassa asuntopulaan ja asuntojen hintojen nousuun.

Ilmeisesti myös psykologisilla tekijöillä on ollut oma osuutensa muuttovirtoihin: 1970-luvulta lähtien maakuntien väestön luottamus tulevaisuuteen vahvistui, parin viimeksi kulueneen vuoden aikana elämänusko on taas horjunut. Psykologisilla tekijöillä lienee oma osuutensa myös yritysten käyttäytymiseen. Uusimmatkaan hallituksen suunnitelmat eivät vahvista luottamusta siihen, että alueellisen kehityksen suuntaa oltaisiin toden teolla muuttamassa. (3.)

Myös maaseudun kehityksessä on nähtävissä selviä ajallisia

vaihteluja. 1970-luvulla ja 1980-luvun alussa maatalouden ja koko maaseudun kehitysedellytyksiä voitiin monin tavoin parantaa. Viimeisten parin vuoden aikana on tehty monia maaseutualueiden kannalta kielteisiä päätöksiä, myönteisistä ei ole juuri esimerkkejä. Tämä on hidastanut sukupolvenvaihdoksia maataloudessa ja johtanut oppilaspulaan maa- ja metsätalouden oppilaitoksissa.

Maatalouteen ja maaseutuun liittyvistä päätöksistä on usein syntynyt vaikeita kiistoja. Maataloustuloratkaisut ja maatalousbudjetit on monilla tahoilla koettu ensi sijassa tulonjakokysymyksinä, vaikka ne ovat samalla päätöksiä, jotka vaikuttavat ratkaisevasti koko elinkeinon kehitykseen. Esimerkiksi maatilatalouden kehittämisrahaston varojen määrällä ja varsinkin nuorten viljelijöiden tukemiseen käytettävissä olevien määrärahojen tasolla on tässä suhteessa suuri merkitys. (4.)

Maatalouden rakenteen kehittämistä on ollut suuria periaatteellisia näkemyseroja. Lähinnä sosialidemokraatit, Kokoomus, ammattiyhdistysliike ja MTK ovat kannattaneet nopeaa ja voimakasta maatalouden rakennemuutosta suuremmiksi tehotiloiksi. Keskusta, kansandemokraatit ja eräät pienemmät puolueet ovat pitäneet tärkeänä mahdollisimman monen maatilan pysymistä viljeltynä, jolloin niiden elinkelpoisuutta on haluttu lisätä myös tulonlähteitä monipuolistamalla. Nämä näkemyserot tulivat selvästi esiin esimerkiksi siinä yhteydessä, kun hallitus ja eduskunta käsittelivät vuonna 1981 maidon ja sianlihan markkinoimismaksuja. Maatalousministeri Taisto Tähkämaa esitti maksujen porrastamista tuotantomäärien mukaan, mutta tämä esitys kaatui lähinnä MTK:n, SDP:n ja Kokoomuksen vastustukseen. Keskustankin piirissä oli ja on tämän linjan kannattajia. (5.)

Myös monilla ympäristönsuojeluun liittyneillä ratkaisuilla on ollut merkittävä aluepoliittinen vaikutus. Myös näistä päätöksistä on syntynyt vaikeita kiistoja. Tällöin on ollut usein kysymys siitä, kuinka uusiutuvia luonnonvaroja voidaan käyt-

tää työn ja toimeentulon järjestämiseen ihmisille heidän koti-seudullaan.

Viime vaalikaudella syntyi koskiensuojelulain käsittelyn yhteydessä tiukka kamppailu siitä, sallitaanko Kollajan tekoaltaan rakentaminen Iijoen vesistöön. Voimayhtiö oli sitoutunut rakentamaan Pudasjärvelle myös turvevoimalan, jos se saa rakentaa altaan.

Allashankkeen puoltajat pitivät vesi- ja turvevoiman rakentamista ympäristönsuojelun kannalta parempana vaihtoehtona kuin vastaavan hiilivoimakapasiteetin rakentamista. He puolustivat kantaansa lisäksi erittäin painavilla työllisyysyllä ja sillä, että Pudasjärven ja koko maakunnan väestön suuri enemmistö halusi altaan ja turvevoimalan rakentamista.

Vastustajat puolestaan korostivat altaan maisemallisia haittoja ja väittivät, että Pudasjärven turvevoimala voidaan saada rakennetuksi myös ilman allashankkeen toteuttamista. Viimeksi mainitulla perusteella projektia puoltanut SKDL saatiin viime vaiheessa tukemaan allasalueen sisällyttämistä koskiensuojelulakiin.

Vasemmiston, SMP:n ja eräiden kokoomuslaisten voimin altaan rakentaminen estettiin. (6.) Kokoomuksen, Keskustan ja RKP:n puheenjohtajat saattoivat asian ratkettua eduskunnassa julkisuuteen kannanoton, jossa edellytettiin koskiensuojelulain muuttamista, ellei turvevoimalaa saada ilman altaan rakentamista aikaan. Nyt yli kaksi vuotta myöhemmin turvevoimalasta ei ole tietoaakaan, ei myöskään koskiensuojelulain muuttamisesta.

Hyvin yleisiä ovat olleet maa- ja metsätalouteen liittyvät ympäristönsuojelun ristiriidat. Monet ympäristöaktivistit pitävät metsien hakkaamista ja uudistamista niiden »hävittämisenä»; metsän kasvattajat ja metsurit taas katsovat normaalin metsätalouden metsien hoitamiseksi. Luonnonsuojeluväki väittää usein maatalouden olevan yksi pahimmista ympäristön pilaajista; talonpoika itse katsoo olevansa uusiutuvien luonnonvarojen hoitaja, joka pyrkii huolehtimaan maistaan ja

metsistään siten, että niiden tuotto pysyy tulevaisuudessakin korkealla tasolla.

Nämä ristiriidat ilmentävät erilaisia ympäristönsuojelun lähestymistapoja. Ympäristöaktivistit puuttuvat erotuksesta kaikkiiin ympäristöongelmiin ja usein nimenomaan uusiutuvia luonnonvaroja hoitavaan ja hyödyntävään elinkeinotoimintaan. Kestävän kehityksen periaate edellyttää puolestaan sitä, että ihmisen talous nojautuu mahdollisimman voimakkaasti uusiutuviin luonnonvaroihin, jotka ovat elämämme luonnon-taloudellisesti kestävä perusta.

Viime aikoina ristiriitoja on vähentänyt se, että maa- ja metsätalouden omassa piirissä on alettu pyrkiä luonnonmukaisempiin menetelmiin. Talonpojat ovat tähän hyvinkin valmiita. Ongelmia on enemmänkin alan asiantuntijoiden keskuudessa. Maa- ja metsätalouden tutkimuksessa, koulutuksessa, neuvonnassa ja käytännön työssä on pitkään ollut vallalla se suuntaus, että toimintamalleja on haettu teollisesta toiminnasta. Maa- ja metsätalous ovat etäänntyneet luonnonmukaisuudesta. Tästä ajattelu- ja toimintatavasta monien asiantuntijoiden on vaikea luopua.

Yritystoiminta

Myös suhtautumisesta yritystoimintaan on käyty useita hankalia kiistoja. Vaikeimpia ovat olleet ne ratkaisut, joissa on ollut kysymys yritysverotuksen kehittämisestä ja valtionyhtiöiden asemasta.

1970-luvun loppupuolelta alkaen aina vuoteen 1987 asti yritysverotukseen ja muuhun yrittäjien asemaa ja yritystoiminnan edellytyksiä koskevaan verotukseen tehtiin jokseenkin vuosittain merkittäviä parannuksia. Yritysverotukseen luotiin pienyrityksille tärkeä toimintavaraus, jota usealla eri päätöksellä parannettiin. Yhteisöverokantaa alennettiin. Investointien liikevaihtoverovapautta laajennettiin. Energiaverotus uu-

distettiin yritystoimintaa suosivalla tavalla. Pyrkimykset henkilöyhtiöiden verokohtelun koventamiseksi torjuttiin ja niiden osalta harkintaverotusta rajoitettiin. Pienten osakeyhtiöiden tuloverotusta lievennettiin. Sosiaaliturvamaksujen kohomista hillittiin ja niitä usealla eri päätöksellä suoranaisesti alennettiin — viimeksi vuoden 1986 viimeisen lisäbudjetin yhteydessä. Varallisuusverotusta kevennettiin tuntuvasti ja otettiin myös varallisuusverot mukaan verotuksen kattosäännön laskemiseen. Pääomamarkkinoiden kehittämiseksi luotiin omaisuustulovähennys, jota sittemmin nostettiin. Osakekauppojen leimaverotusta kevennettiin. Tässä muutamia esimerkkejä tehdyistä päätöksistä.

Tämä yritysmyönteinen ja säästämistä kannustava veropolitiikka vaikutti hyvin suotuisasti taloudelliseen kehitykseen ja palkansaajien toimeentuloon. Päätösten aikaansaaminen ei ollut kuitenkaan helppoa, sillä ne olivat vasemmistopuolueille ideologisesti vaikeita. Esimerkiksi vuosien 1986 ja 1987 budjettiesityksiä käsiteltäessä juuri veroratkaisut olivat erityisen vaikeita kiistakysymyksiä. (7.)

Veropolitiikassa tapahtui käänne keväällä 1987, jolloin muodostettiin Harri Holkerin johtama enemmistöhallitus. Jo ensimmäisen budjettinsa yhteydessä hallitus korotti työntäijien sosiaaliturvamaksuja, vaikka eduskunta oli juuri edellyttänyt niiden edelleen alentamista. Kokonaisverouudistuksen yhteydessä on yritysten verotaakkaa tuntuvasti lisätty. Monet muutokset ovat kohdistuneet nimenomaan pienyrityksiin: henkilöyhtiöiden verotuksellista asemaa on heikennetty ja samaan suuntaan aiotaan edetä; myös pienten osakeyhtiöiden verotusta on kiristetty. Kokonaisverouudistukseen liittyvä pyrkimys veropohjan laajentamiseen merkitsee sitä, että yritystoimintaan, maatalouteen, metsätalouteen ja säästämiseen kohdistuvaa verotusta aiotaan jatkossakin kiristää.

Myös valtionyhtiöiden asemasta on käyty viime vuosina useita vaikeita kiistoja. Merkittävin näistä oli kysymys Pohjois-Suomen metsäteollisuuden uudelleenjärjestelystä. Yksi-

tyinen Kajaani Oy ja valtionyhtiö Veitsiluoto Oy pyrkivät molemmat hankkimaan näiden yhtiöiden puoliksi omistaman Oulu Oy:n itselleen. Yksityisellä puolella oli laajempi suunnitelma, joka tähtäsi Kajaanin, Kemi Oy:n ja Oulun yhdistämiseen siten, että näin syntyvä »Pohjolan Paperi» olisi ollut enemmistöltään yksityinen. Veitsiluoto taas pyrki liittämään itseensä sekä Oulun että Kemin.

Sosialidemokraatit ja SKDL tukivat Veitsiluodon pyrkimyksiä. Keskusta taas katsoi niiden johtavan valtionyhtiön monopoliin Pohjois-Suomessa ja kannatti »Pohjolan Paperi»-suunnitelmaa. Monien vaiheiden jälkeen Veitsiluoto sai Oulun, mutta puoliksi valtiollinen Kemi siirrettiin vastaavasti kokonaan yksityiseen omistukseen. Nämä ratkaisut turvasivat vaihtoehtojen säilymisen ja kilpailun jatkumisen Pohjois-Suomen metsätaloudessa ja -teollisuudessa. (8.)

Hallinto

Hallinnon kehittämisen suuri linjakysymys on ollut suhtautuminen maakuntaitsehallinnon toteuttamiseen. Tässä suhteessa puolueiden kannanotot ovat vuosien varrella vaihdelleet.

Johdonmukaisimpia ovat olleet sosialidemokraatit, jotka ovat kaikissa vaiheissa vastustaneet itsehallintomallia. SKDL on siirtynyt maakuntaitsehallinnon vastustajien joukoista sen kannattajien puolelle. Kokoomus puolestaan on aikaisemmin ollut maakuntaitsehallinnon kannattaja, mutta tällä eduskuntavaalikaudella sen kanta on muuttunut kielteiseksi. Keskusta on kannanotoissaan johdonmukaisesti tukenut maakuntaitsehallinnon muodostamista, mutta hallitustyöskentelyssä se on 1970-luvulla ollut valmis tukemaan lääninhallinnon ympärille rakentuvaa kompromissia. (9.)

Kevään 1983 hallitusneuvotteluissa Keskusta ja SDP saavuttivat yhteisymmärryksen, joka toteutettuna olisi merkinnyt sekä lääninhallinnon kehittämistä ja demokratisoimista

että maakuntaitsehallinnon toteutumista — viimeksimainitusta käytettiin tosin maakuntahallinnon nimeä. Nykyinen hallitus on edennyt ripeästi lääninhallinnon kehittämisen puolella, mutta eteneminen kohti maakuntaitsehallintoa on pysähtynyt; tämä on ymmärrettävää siinä mielessä, että molemmat suuret hallituspuolueet ovat maakuntaitsehallinnon vastustajia.

Hallituspuhjan vaihtuminen on vaikuttanut myös siihen, kuinka valtiovalta suhtautuu kunnallishallinnon rakentamiseen. Keskusta on puolustanut pienten kuntien itsenäisyyttä ja itsemääräämisoikeutta. Keskusta on ehdottomasti vastustanut pakkoliitosten toteuttamista. Nykyinen hallitus pyrkii edistämään kuntajaotuksen muutoksia ainakin taloudellista keppiä ja porkkanaa käyttäen. Tavoitteena on noin sadan kunnan lakkauttaminen.

Sosiaalipolitiikka

Sosiaalipolitiikassa suurimmat periaatteelliset kiistat ovat koskeneet yhtäältä ansiosidonnaisen sosiaaliturvan ja perusturvan keskinäistä suhdetta sekä toisaalta lasten päivähoiton järjestämistä.

Merkittävin sosiaalisen perusturvan parannus viime vuosina on ollut vähimmäiseläkejärjestelmän aikaansaaminen. Heikki Niemelä on väitöskirjassaan selvittänyt perusteellisesti tämän uudistuksen vaiheita. Kansaneläkejärjestelmän kehittäminen oli voimakkaasti esillä jo 1970-luvun alussa. Tuolloin toiminut sosialidemokraattinen vähemmistöhallitus antoi eduskunnalle sen vaatiman esityksen kansaneläkejärjestelmän kehittämiseksi. Toteutuessaan ehdotukset olisivat lisänneet kansaneläkejärjestelmän kustannuksia noin 220 miljoonalla markalla. Hallituksen esitys ei kuitenkaan tyydyttänyt eduskuntaa, vaan lähinnä Keskustapuolueen ja SKDL:n voimin sitä parannettiin siten, että kokonaiskustannukset nousi-

vat noin 600 miljoonaan markkaan. Kun seuraavana syksynä muodostettiin enemmistöhallitus, jouduttiin uudistuksesta tinkimään niin, että kokonaiskustannukset muodostuivat noin 310 miljoonaksi markaksi. Tätä eläkepakettia käsiteltäessä rintamalinjat olivat selvät: kansaneläkejärjestelmän voimakasta kehittämistä ja nimenomaan vähimmäiseläkelinjaa tukivat Keskustapuolue ja SKDL, kun taas SDP, Kokoomus ja työmarkkinajärjestöt sitä vastustivat. (10.) Sama asetelma toistui vuonna 1974, jolloin työmarkkinajärjestöjen ja myös MTK:n tukemana toteutettiin työeläkepainotteinen eläkeuudistus. (11.)

Vuonna 1976 syntyi eläkepolitiikan »historiallinen kompromissi», joka merkitsi vähimmäiseläkeuudistuksen toteuttamista. Suunniteltu kansaneläkeuudistus jakautui neljään vaiheeseen. Uudistusta valmisteltaessa korostettiin, että sen eri osat muodostavat erottamattoman kokonaisuuden. Kokonaisuudistus oli SDP:n myönnytys, kun taas uudistuksen eri osien ajoitus määriteltiin nimenomaan SDP:n toivomalla tavalla. Uudistusta toteutettaessakin tuli vielä esiin SDP:n kielteinen suhtautuminen erityisesti siihen uudistuksen osaan, jolla vähimmäiseläketurva luotiin; tätä on pidetty liiallisena tulonsiirtona »passiiviväestölle». Työmarkkinajärjestöt vastustivat uudistusta, samoin Kokoomus. (12.)

Kansaneläkeuudistuksen kolme vaihetta on toteutettu, mutta neljäs on edelleen toteuttamatta. Tämän uudistusvaiheen tärkein osa on yksinäisten ja naimisissa olevien eläkeläisten eläketurvan yhtenäistäminen. Lainsäädäntöähän on muutettu siten, että puolison ansiotulo ei pienennä kansaneläkettä, mutta eläketulo sitä pienentää. Uudistus on siis tältä osin selvästi keskeneräinen. Neljännen vaiheen toteuttamista ovat kannattaneet kaikki puolueet sosialidemokraatteja lukuunottamatta. Holkerin hallituksen ohjelmaan ei sisälly kansaneläkeuudistuksen loppuunviemistä. Sen sijaan hallitus on asettanut erityisen eläkekomitean, jonka tehtävänä on mm. pohtia kansaneläkeuudistuksen viimeisen vaiheen kohtaloa.

Vähimmäiseläkejärjestelmän luomisen rinnalla on pyritty kehittämään myös muuta sosiaalista perusturvaa. Sosiaali- ja terveysministeriö asetti vuonna 1983 työryhmän, jonka tehtävänä oli selvittää perustoimeentulojärjestelmän puutteita ja tehdä esityksiä niiden poistamiseksi. Työryhmä ehdotti pienimpien työttömyyskorvausten ja sairaus- ja äitiyspäivärahojen sekä opintotuen ja kotihoidontuen korottamista vähimmäiseläkkeen tasolle. (13.) Esityksen taustalla oli ns. SOVE-uudistuksen yhteydessä käyty kiista, joka ratkesi siten, että tähän pakettiin sisältyneiden sosiaaliturvaetuuksien vähimmäistaso jäi hyvin alhaiseksi. SOVE-pakettia käsiteltäessä rintamalinjat kulkivat samalla tavoin kuin kansaneläkeuudistusta käsiteltäessä. (14.) Sosiaali- ja terveysministeriö ehdotti valtioneuvostolle perustoimeentulotyöryhmän vuonna 1986 valmistuneiden esitysten mukaisen periaatepäätöksen tekemistä, mutta ehdotus tuli hylätyksi. Vuoden 1987 eduskunta-vaalien yhteydessä kaikki puolueet SDP:tta lukuunottamatta kannattivat perusturvauudistuksen toteuttamista. Se ei kuitenkaan sisälly Holkerin hallituksen ohjelmaan eikä sen toteuttamiseen ole ryhdytty.

Toinen viime vuosien sosiaalipoliittinen linjakysymys on ollut lasten päivähoidon järjestäminen. Aluksi päivähoitokysymystä ryhdyttiin hoitamaan vain kunnallista päivähoitoa kehittämällä. Taloudellista tukea lasten päivähoiton järjestämiseen saivat vain ne perheet, jotka halusivat käyttää ja kykenivät käyttämään kunnallisia palveluja. 1970-luvun alkupuolelta lähtien Keskusta yhdessä monien muiden puolueiden kanssa ajoi kotihoidontukijärjestelmän aikaansaamista sen rinnalle. Sosialidemokraatit vastustivat tätä vaihtoehtoa. Kotihoidontukijärjestelmä käynnistyi ensin kokeiluna. Vaikeiden neuvottelujen jälkeen hallituksessa saatiin kesällä 1984 syntymään sopimus kotihoidontuen lakisääteistämisestä. Sen tuloksena säädettiin laki lasten päivähoidosta, joka takasi viimeistään vuodesta 1990 lähtien perheen valinnan mukaan joko kunnallisen hoitopaikan tai kotihoidontuen kaikille alle

3-vuotiaille lapsille. Kotihoidontukea ryhdyttiin maksamaan kaikille niille perheille, jotka eivät käytä kunnallisen päivähoidon palveluja hyväkseen. (15.) Nyt kun päivähoitovelvoite on ollut astumassa voimaan ja kun kunnallisen päivähoidon paikkoja on ollut tarjolla riittämättömästi, on tehty esityksiä lain voimaannon lykkäämisestä ainakin pääkaupunkiseudulla. Toisena vaihtoehtona on ollut kotihoidontuen voimakas lisääminen sekä lainsäädäntöä kehittämällä että kuntien omia järjestelmiä parantamalla. (16.)

Lastenhoidon vaihtoehtoja paransi myös eduskunnassa keskiryhmien ja Kokoomuksen voimin aikaansaatu päätös lastenhoitajan palkkakustannusten osittaisesta verovapaudesta. Tämä vuonna 1987 voimaantullut järjestelmä on poistettu verouudistuksen yhteydessä.

Murroksen voimakenttä

Tässä luvussa esitetyissä esimerkeissä tulevat esiin ne voimat, jotka ovat vaikuttaneet yhteiskuntamme kehittämisen suuntaratkaisuihin. Voimakkaimmin päätöksiin ovat tietysti vaikuttaneet puolueiden kannanotot; niistähän riippuu paljolti sekin, minkä aseman etujärjestöt päätöksenteossa saavat. Esimerkit osoittavat sen, että suuntataistelut ovat useimmiten olleet Keskustan SDP:n välisiä. Kokoomus ja SKDL ovat asiasta riippuen tukeneet jomman kumman linjaa. Puolueiden piirissä on suuntakysymyksistäkin ollut erilaisia käsityksiä.

Etujärjestöillä on edelleen ollut ratkaisevan tärkeä vaikutus päätöksentekoon — myös sellaisiin ratkaisuihin, jotka eivät välittömästi kuulu niiden varsinaiseen reviiiriin. Käytännössä tämä vaikuttaminen toteutuu usein siten, että tehdään laajoja tulopoliittisia kokonaisratkaisuja, joihin liitetään sitovalla tavalla myös asioita, jotka kuuluvat selvästi eduskunnan ja hallituksen päätöksentekoon. SDP on käyttänyt tätä keinoa usein hyväkseen saadakseen aikaan itselleen mieluisan ratkai-

sun tarvitsematta silti ottaa siitä poliittista vastuuta. Siitäkin on lukuisia esimerkkejä, että tulopoliittisia ratkaisuja on käytetty hyväksi tietyn maatalouspoliittisen linjan toteuttamiseen.

Useimmissa edellä esitetyissä esimerkkitapauksissa on ollut mukana vahva teknokratian vaikutus. Esimerkiksi sosiaali- ja maatalouspoliittisissa ratkaisuissa virkamiehet saattavat hyvinkin ratkaisevalla tavalla vaikuttaa syntyviin päätöksiin ja niiden toimeenpanoon. Tämä vaikutus korostuu silloin, kun kääritään suuria tulopoliittisia paketteja. Niiden syntytapa on usein hämärä, samoin se, kuka loppujen lopuksi vastaa ratkaisujen sisällöstä.

Kansalaisten on vaikea saada kokonaiskuvaa yhteiskunnallisista prosesseista myös sen vuoksi, että tiedotusjärjestelmä toimii puutteellisesti. Etenkin poliittisten toimitusten työssä korostetaan usein enemmän päätöksentekoon liittyviä valta- ja henkilöpoliittisia seikkoja kuin sisältökysymyksiä. Laajemat analyysit puuttuvat lähes tyystin.

Viimeisten viidentoista vuoden moninaiset käytännön kokemukset ovat nostaneet hyvin usein esiin kysymyksen kansanvallan toimivuudesta Suomessa. Kokemus osoittaa sen, ettei laajakaan kansan kannatus riitä jonkin tavoitteen toteuttamiseen. Vaalitulokset eivät välttämättä heijastu hallituksen kokoonpanoon ja hallituspolitiikan suuntaan. Poliittisen toiminnan esityslista, agenda, muotoutuu usein aivan toiseksi kuin mitä asioiden todellinen tärkeys ja kansan yleinen mielipide edellyttäisivät. Etujärjestöt puuttuvat usein määräävästi sellaiseenkin päätöksentekoon, joka ei niille varsinaisesti kuulu. Asiantuntijavalta kävelee usein kansan valitsemien tahdon yli. Tiedotusjärjestelmä saattaa hämärtää vaihtoehtoja, joten ihmisten on vaikea nähdä, miten he voisivat edistää haluamiaan tavoitteita.

Konsensuskasta on tullut muutoksia vastustavien konservatiivisten voimien tehokas väline. Yhteisymmärrys on sinänsä tavoiteltavaa, mutta nyt siitä on tullut Suomessa keino, jolla

tietyt poliittiset ja etujärjestövoimat toteuttavat kansanvallan periaatteiden vastaisesti omaa tahtoaan. (17.)

Konsensuksella on myös tämän poliittisen ja korporatistisen tason ylittävä syvempi merkitys. Kysymys on tällöin kulttuurista ja alakulttuureista. Meille on kehittynyt tietty tapa elää ja toimia. Eri tieteen aloilla — esimerkiksi lääketieteessä, metsänhoidossa ja maataloudessa — on omat viralliset suuntauksensa, joilla on vahva jatkuvuus. Uusi tieto ja uudet ajatukset murtautuvat vain vaivoin ohi virallisten oppien uudeksi tieteen ja elämän käytännöksi.

Kipeänä nousee esiin kysymys siitä, voidaanko ja miten tulevaisuudessa saada aikaan se muutos, jonka välttämättömyydestä yhä useammat ovat vakuuttuneet. Mikä on muutoksen strategia?

En usko perustavanlaatuiseen muutokseen, ennenkuin nykyinen hämärä, määrittelemätön konsensus saadaan korvatuksi uudella yhteisymmärryksellä; meidän olisi voitava tietoisesti ja kansanvaltaisesti päättää *mistä* me olemme yhtä mieltä — mikä on konsensuksen sisältö. Poliitiikan tulee olla rationaalista ja päämäärätietoista.

Avainkysymys on ihmisten tietoisuuden kehittyminen. Sekä asiantuntijoiden, päätöksentekijöiden, tiedottajien että niin sanottujen tavallisten ihmisten tietoisuuden tulee laajentua ja syventyä siten, että saadaan aikaan uusi laaja yhteisymmärrys yhteiskunnan kehittämisen suunnasta. Tätä kysymystä on hedelmällisintä lähestyä filosofian näkökulmasta.

3. luku

Filosofia, tiede ja arkitodellisuus

Filosofialle, kuten useimmille muille tieteille, ei ole löydettävissä iskevää, lyhyttä määritelmää. Kreikankielisestä alkuperäiskäsitteestä voidaan johtaa käänнос »rakkaus viisauteen» (the love of wisdom). Toinen etymologisesti perusteltu määritelmä viittaa ihmisen pyrkimykseen tyydyttää uteliaisuuttaan ja käyttää älyään. (1.)

Filosofia ei toisten tieteiden tapaan tutki »tosiasioita, vaan pikemminkin niitä käsitteitä, näkökulmia ja periaatteita, joiden avulla puhumme tosiasioista». (2.) »Filosofian tehtävänä on luopua siitä dogmaattisuudesta, jolla sitoudumme sekä tavallisessa arkipäivän että tieteen elämäntäytännössä. . . itsesäänselvyyksiin. Filosofia pyrkii ikään kuin rakentamaan uuden ulottuvuuden todellisuutta ja tosiasioita koskevalle tiedollemme, ulottuvuuden, jossa tarkastelemme todellisuuteen suuntautuvaa tietoamme ja toimintaamme. Tätä ulottuvuutta voisi nimittää tiedon *metaulottuvuudeksi*. Vastaavasti filosofinen tutkimus liikkuu tieteiden metaulottuvuudessa ja sitä voisi nimittää *metatieteelliseksi*.» (3.) Filosofia pyrkii siis pureutumaan inhimillisen toiminnan, myös tieteellisen tutkimustyön, perusteisiin tarkastellen niitä ikään kuin ulkoa päin ja asettaen kaiken kyseenalaiseksi. Parhaimmillaan filosofinen ajattelu on todellista radikalismia, pyrkimystä totuuden juurille.

Ihminen, luonto ja tekniikka

Reijo Wilenius toteaa edellä käsitellyssä teoksessaan »Tietoisuus ja yhteiskunta», että sanonta teknillis-taloudellisen kehityksen riistäytymisestä ihmisen käsistä on harhaanjohtava: tämä kehitys ei ole koskaan ollutkaan ihmisen tietoisessa hallinnassa. Nyt kun ollaan ajautumassa kohti erilaisia katastrofeja, vaaditaan ongelmia tuottavien kehitystekijöiden tiedostamista ja käyttökelpoisten ratkaisujen muodostamista tämän tiedon pohjalta. Ihmisen on pystyttävä »tiedostamaan sosiaalisen todellisuuden oleellisia tekijöitä ja muodostamaan sosiaalista todellisuutta tietoisuussisältöjensä mukaan». (4.)

Teoksissaan »Ihminen, luonto ja tekniikka» ja »Snellmanin linja» Wilenius on kehitellyt edelleen ajatusta ihmisen tietoisuudesta. Molemmissa teoksissa tietoisuuden tarkastelu nojautuu J.V. Snellmanin vuonna 1840 julkaisemaan »Psykologian oppikirjaan» ja sen lukuun »Fenomenologia». (5.)

Wilenius toteaa, ihmiselle olevan ominaista »pyrkimys yhä syvempään ja laajempaan tietoisuuteen». Tätä hän pitää ihmislajille tyypillisenä piirteenä. Tietoisuuden tasot ovat hänen mukaansa *aistiminen, mieltäminen ja tiedostaminen*. Lisäksi hän erottaa *tieteellisen tiedostamisen »arkitiedostamisesta»*. Tieteellisessä tiedostamisessa sovelletaan tiettyjä sääntöjä, jotka pyrkivät takaamaan tulosten pätevyyden. (6.)

Tietoisuus on perusta ihmisen toiminnalle; inhimilliselle toiminnalle katsotaan yleensä tunnusomaiseksi se, että toiminta on tietoista. Tämän käsityksen Wilenius kuitenkin toteaa olevan filosofisesti kiistanalainen, sillä yhden käsityksen mukaan tietoisuus on »toiminnan tai yleensä yhteiskunnallisen käytännön *heijastusta»*. Toinen ja siis Wileniuksen itsensä omaksuma peruskäsitys on se, että »*toiminta on tietoisuuden ilmaus eli toteutuma*. Ihmisen tietoisuus toimintansa päämääristä, hänen tietonsa itsestään ja maailmasta säätelee hänen toimintaansa. Itsekuvan ja maailmankuvan muutoksesta seuraa toiminnan muutos.» Tästä käsityksestä Wilenius toteaa

johtuvan sen ihmistä tutkiville tieteille asetettavan vaatimuksen, että inhimillistä toimintaa on ymmärrettävä ja selitettävä »viittaamalla toimivan henkilön tai ryhmän tietoiisiin päämääriin, maailmankuvaan jne.» Wilenius mainitsee Georg Henrik von Wrightin tämän käsitystavan edustajana. (7.)

Toimintaan liittyvän tietoisuuden rakenteen Wilenius jäsentää kolmeen osaan siten, että »siihen sisältyy (1) tieto toiminnan tarkoituksesta tai päämäärästä (*tarkoitustieto*), (2) tieto siitä tilanteesta, jossa toiminta tapahtuu (*tilannetieto*) ja (3) tieto keinoista, menetelmistä ja välineistä, joiden käyttäminen annetussa tilanteessa johtaa päämäärän toteuttamiseen (*menetelmätieto*)». (8.)

Inhimillisestä kasvusta puhumisen edellytykseksi Wilenius toteaa sen, että »itsetiedostus ja itsekasvatus (inhimillinen kasvu) ovat periaatteessa mahdollisia». Tiedostamalla itsensä ja itseensä vaikuttavia luonnon ja yhteiskunnan lainmuutoksia ihminen ei ole enää niiden alainen, vaan voi tietoisesti kehittää itseään. Inhimillisen kasvun tarkoitukseksi Wilenius esittää kaksi toisiinsa liittyvää tavoitetta »itsenäistyminen» ja »jäsenytyminen yhteiskuntaan ja maailmaan»; jäsenytyminen ihmiskuntaan itsenäisenä yksilönä. (9.)

Wileniuksen ajatukset ihmisen tietoisuuden muotoutumisesta ovat hyvin tärkeitä ajatellen yhteiskunnan kehittymistä. Yhteiskunnallisen kehityksen suunta voi muuttua vain siten, että ihmisyksilöt kasvavat ja kehittyvät todellisuutta entistä syvemmin ja laajemmin tiedostaviksi. Tietoisuuden kypsyminen muuttaa ihmisten käyttäytymistä yksilöinä ja yhteiskunnan jäseninä.

Kukin ihmisyksilö voi kehittyä siten, että hän siirtyy pelkän »aistimisen» ja »mieltämisen» tasolta »tiedostamisen» ja jopa tieteellisen tiedostamisen tasolle. »Alemmat» tietoisuuden tasot säilyvät ja ovat edelleen tärkeitä ihmisen kokonaispersoonallisuudessa, mutta niiden suhteellinen merkitys vähenee. Jalostunut tietoisuus luo pohjan myös inhimilliselle kasvuille, joka entisestään vahvistaa ja laajentaa ihmisen tietoisuutta it-

sestään ja maailmasta.

Yhtä aikaa elää ihmisiä, joiden tietoisuus on erilainen. Tähän ymmärrän »arkitodellisuuden» ja »arkitietoisuuden» käsitteiden liittyvän. Ne ihmiset joiden tietoisuus ei ole kehittynyt tiedostamisen tasolle elävät pelkästään arkitodellisuudesta saamansa maailmankuvan varassa. Jokaisella ihmisellä on oma arkitodellisuutensa, mutta tiedostava ja varsinkin tieteellisesti tiedostava ihminen pystyy lisäksi hahmottamaan todellisuutta sitä laajemmin. Laajin tietoisuus on niillä, jotka paneutuvat myös filosofian näkökulmasta inhimillisen toiminnan perusteisiin. Toisaalta laajaan ja varsinkin tieteelliseen tietoisuuteen yltäneet ovat usein kapea-alaisia ja arkitodellisuuden ilmiöistä etäännyneitä ihmisiä.

Poliittisen toiminnan kannalta ihmisen tietoisuudella on ratkaisevan tärkeä merkitys. Puolueiden jäsenenä ja äänestäjänä ihmiset tekevät valintoja oman tietoisuutensa pohjalta. Itseään tiedostavan ja itseään tietoisesti kehittävän yhteiskunnan edellytyksenä on, että sen jäsenten tietoisuuden taso on korkea ja että se pystyy jatkuvan prosessin muodossa kaiken aikaa kehittämään tietoisuuttaan. Vaatimukset ovat tässä suhteessa nousseet nyt, kun yhteiskunnat ovat monimutkautuneet ja ihmiskunnalla on ratkaistavanaan ennen näkemättömiä mittavia ongelmia.

Poliittisessa toiminnassa syntyy vaikea ristiriita, kun poliittisten puolueiden ja poliitikkojen tulisi yhtäältä asettaa oman tietoisuutensa pohjalta tavoitteita toiminnalleen ja kun toisaalta on tarjolla suuri houkutus pyrkiä vetoamaan ihmisiin sen »arkitietoisuuden» pohjalta, joka vaikuttaa oleellisesti suureen osaan äänestäjäkunnasta. Tämä ongelma tulee esiin esimerkiksi niissä ratkaisuisissa, joissa ihmisten enemmistön suuresti haluama kehityssuunta on ilmiselvässä ristiriidassa tasa-arvopyrkimysten tai luonnontaloudellisten periaatteiden kanssa.

Sama ongelma vaikuttaa myös talouselämässä, joskaan siellä päätöksentekijöillä ei toiminnan luonteen vuoksi ole

vastaavaa ristiriitatilannetta. Teollisuus tuottaa ja kauppa jakaa tuotteita, joiden arvo ihmisten hyvinvoinnin kannalta on hyvin vaihteleva: on haittaa tuottamattomia välttämättömyyshyödykkeitä (asunnot, vaatteet, ruoka, lääkkeet), jonkin verran haittaa tuottavia tarpeellisia tavaroita (kodinkoneet, autot) ja terveydelle suorastaan vaarallisia tuotteita (alkoholi, savukkeet). Tavaroiden tuottamisen, kuluttamisen ja hävittämisen vaikutukset luonnonvaroihin ja ympäristöön vaihtelevat hyvin paljon. Teollisuus ja kauppa eivät katso omaksi ongelmakseen sitä, millaisia tuotteita kuluttajat ostavat. Vallitsevan ajattelun mukaan kuluttaja on markkinataloudessa »kuningas», jonka tarpeet ja tahto määräävät sen mitä tuotetaan ja kulutetaan.

Tiede ja ihmisjärki

Mutta ovatko ihmiset »tietoisia» kuluttajia? Onko heillä vapaa tahto päättää, mitä he ostavat ja kuluttavat? Tätä kysymystä on paljon pohdittu. Georg Henrik von Wright analysoi teoksessaan »Tiede ja ihmisjärki» ihmisen käyttäytymistä kuluttajana. Hän puhuu »toiveista» ja »tarpeista»; ihminen ei aina tarvitse kaikkea mitä toivoo eikä toivo kaikkea mitä tarvitsee. Tarpeen von Wright määrittelee »joksikin, jonka tyydyttämättä jääminen on pahaksi ihmiselle. Sen sijaan tarvetta vastaamattoman toiveen tyydyttäminen voi olla pahaksi, esim. siksi että se on haitaksi terveydelle. — Teknisten innovaatioiden on vastattava toiveita, jotta ne otettaisiin käyttöön. Ne saattavat myös vastata tarpeita. Ja mikä on tärkeää panna merkille, ne saattavat toiveita vastatessaan *luoda* tarpeita.» (10.)

von Wrightin teos on laaja analyysi teollisuusyhteiskunnan olemuksesta ja sen kehitysnäkymistä. Tarkastelu painottuu luonnontieteisiin ja niiden merkitykseen teollisuusyhteiskunnan perustana. Hän toteaa, ettei ihmistä käsittelevillä tieteillä

ole sellaista kokonaiskuvaa, joka olisi läheskään niin yhtenäinen ja yleispätevyyteen pyrkivä kuin luonnontieteillä. (11.) Kuitenkin von Wright esittää kirjassaan myös ihmistieteisiin perustuvia näkemyksiä ja johtopäätöksiä. .

von Wrightin lähtökohtana on se luonnontieteen ja teknologian saavutuksiin perustuvaan teollisuusyhteiskuntaan kohdistunut kritiikki, joka on tullut esiin pisimmälle teollistuneissa maissa: »viime vuosikymmeninä on käynyt yhä ilmeisemmäksi että muutos ei ole ollut jakamattoman siunauksellista. Teollisuusmaat ovat joutuneet tilanteeseen jossa niiden ympäristöä uhkaa vakava saastuminen ja myrkyttyminen. Muuttunut elämänmuoto on johtanut vieraantumisen ja stressin kaltaisiin takaiskuihin. Tämän lisäksi tulee vaara, että maailman luonnonvarat ehkä eivät riitä vastamaan nopeasti kasvavan väestön tarpeita. Lopuksi mutta ei vähiten varjostavat elämäämme aseet, joiden tuhovaikutus on suurempi kuin koskaan ennen on tunnettu tai edes aavistettu.»

von Wright määrittelee ulkoisiksi ne teollisuusyhteiskunnan haasteet, jotka ovat peräisin ihmisen itsensä aikaansaamista luonnon muutoksista ja jotka vaikuttavat hänen hyvinvointiinsa. Tältä osin hänen analyysinsä on sama kuin esimerkiksi »Kasvun rajojen». (12.)

Teollisuusyhteiskunnan sisäiset haasteet ovat hänen mukaansa luonteeltaan psykologisia. Ne liittyvät yhteiskunnan muutoksen synnyttämään arvotyhjiöön, jossa »olemassaolokamppailusta» on tullut avoimen piittaamaton. Tässä kilpailussa sekä hävinneet että voittajat kokevat olemassaolonsa tarkoituksettomaksi. Rikollisuus, alkoholismi ja huumeiden käyttö ovat tästä seurauksena. Yhteiskunta hoitaa nykyään tehokkaasti näitä pahan oireita, mutta ei syitä, joiden vaikutus jatkuu ja kasvaa. (13.)

von Wright pitää ihmisen hyvinvoinnin kannalta kielteisenä sitä, että teollisuusyhteiskuntaan siirtymisen yhteydessä toteutunut yksilön liikkumavapaus on samalla heikentänyt joidenkin niistä vahvimista sosiaalisista siteistä, etenkin per-

heyhteyttä, jotka ovat aikaisemmin yhdistäneet ihmisiä. Seurauksena on yhteiskunnan »atomisoituminen», minkä vuoksi »ihminen on yksinäisempi kuin aikaisemmin — ei vähiten suurkaupunkien ihmisvilinässä». (14.)

Yhteenvetona von Wright kysyy, »onko teollinen elämänmuoto *biologisesti* sovelias ihmisille», kun »ajatellaan niitä hyvinvointiin kohdistuvia uhkia, joita ovat nostaneet esiin muutokset toisaalta keskinäisissä inhimillisissä suhteissamme, toisaalta yhteisessä suhteessamme luontoon». Yhteiskunnan luokkarakenteen hän näkee muotoutuvan uudelleen siten, että työttömistä ja syrjään sysätyistä tulee uusi »yhteiskunnan lapsipuolten» luokka. (15.)

Teollisuusyhteiskunnan demokraattista ohjaamista von Wright pitää hyvin ongelmallisena. Kysymys on siitä, voivatko demokraattinen hallinto ja yksilön henkilökohtainen vapaus yleensä säilyä. Vaikka ne muodollisesti olisivatkin olemassa, saattavat olosuhteet kehittyä sellaisiksi, ettei todellista kansanvaltaa ja vapautta ole. (16.) Tähän ongelmaan liittyy läheisesti kysymys ihmisen tarpeista ja toiveista, jota jo edellä käsiteltiin. von Wright näkee vaarana sen, että »ihmisestä tulee...omien toiveittensa orja», kun tarve-elämä vinoutuu. von Wright uskoo siihen mahdollisuuteen, että ihmisen tarve-elämä tasapainottuu tahdin joskus tulevaisuudessa rauhoittuessa. Mutta hän on huolestunut siitä, että ihmiskuntaa uhkaavia katastrofeja ei ehkä kyetä ajoissa torjumaan. von Wright puhuu »teknologisesta imperatiivista» — tekniikkaa käyttävän tuottajapuolen ylivoimasta —, jonka paineessa »yhteiskunnille käy mahdottomaksi tarttua selvästi asetelluin päämäärin niihin ympäristön ja yhteiskunnan ongelmiin, joita laajeneva teollisuus ja uusi teknologia luovat». (17.)

Loppuarviossaan von Wright on pessimistinen: »En näe mitään syytä odottaa, että nyt vallitsevat suuntaukset pysähtyisivät tai muuttuisivat». Hän ei »pidä epärealistisena sitä perspektiiviä, että ihmiskunta on eläintieteellisenä lajina menossa kohti tuhoaan». Tuhon perspektiivin ohella hän esittää

sen mahdollisuuden, että nykysuuntaus jatkuu ja päädytään sellaisiin olosuhteisiin, sellaiseen olemassaoloon, joka »meidän näkökulmastamme on järjetön, käsittämätön ja irratiinaalinen». (18.)

Sitäkin von Wright pitää mahdollisena, että »se vaisto joka on jo kuultavissa olevan protestin perustana, osoittautuu riittävän vahvaksi katkaisemaan nykyisen suuntauksen ja johtamaan kehitystä toiseen suuntaan. — Toivoni, jos minulla sitä on, kohdistuu siihen protestiin joka nousee kehitystä vastaan niin sanoakseni sisältäpäin, siitä voimasta jota pidän myös nykyään vallitsevan suuntauksen vahvimpana pontimena, nimitäin ihmisen rationaalista taipumuksesta.» von Wright sanoo, ettei »minulla ole vahvaa uskoa 'järjen voittoon'. Mutta asennettani voitaisiin ehkä nimittää *tunnustukseksi*, että järki voi olla ihmiskunnan *toivo*.» (19.)

von Wrightin kirjaa on arvosteltu sen pessimistisyydestä. Mielestäni se on katsottava realistiseksi kuvaukseksi siitä, mihin nykyinen kehityssuunta on johtamassa. Ymmärrän von Wrightin tarkoittaneen kirjansa puheenvuoroksi, joka auttaisi ihmisiä tajuamaan suunnan muutoksen välttämättömyyden. Itse hän ainakin jossakin määrin uskoo muutoksen mahdollisuuteen. Tätä osoittaa myös hänen kirjansa edellä mainittu loppukommentti.

Pekka Kuusi päätyy laajassa teoksessaan »Tämä ihmisen maailma» asiallisesti ottaen samaan johtopäätökseen kuin von Wright: joko ihminen »omaksuu *tiedostaen* biologisen ihmiskäsityksen ja sen mukaisen käyttäytymisen tai hän jatkaa nykyisen epäbiologisen ihmiskäsityksen varassa ja kilpailee itsensä tuhoon». (20.) Tämä johtopäätösten yhtenevyys on mielenkiintoinen sen vuoksi, että Kuusen kirjasta puuttuu lähes tyystin filosofinen ja humanistinen näkökulma. Se on luonnontieteellis-materialistinen, biologinen, sosiologinen ja sosiobiologinen. Tässä suhteessa Kuusi tarkastelee maailmaa samantapaisesta näkökulmasta kuin 1960-luvulla kasvuideologiaa luodessaan. Kuusen ansioksi on todettava, että hän ky-

keni jo 1970-luvun alussa irtautumaan kasvuajattelusta ja esitti jo tuolloin sen ihmiskuntanäkemyksen, jota hänen 1980-luvun suurteoksensa edustaa. (21.)

Kuusi pitää välttämättömän muutoksen esteenä sitä, että ihminen on »ajatustapoineen ja -tottumuksineen» »sidoksissa omiin yhteisöihinsä. Eloönjäämisorin kannalta olennaista tällöin on, että yhteisöllinen informaatio ja yhteisöllinen käyttäytyminen muuttuu hitaammin kuin yksilöllinen.» Tästä syystä hän uskoo muutoksen olevan hitaan ja toteutuvan lähinnä »yksilöllisinä informaationmuutoksina». (22.) Tässä näen toisen yhtymäkohdan von Wrightin ja Kuusen välillä.

Vaikka von Wright kertoo merkittävää filosofista työtä tehneen »Frankfurtin koulukunnan» ajattelun olevan häntä lähellä (23.), hän esittää epäilyksiä siitä, voisiko tähän koulukuntaan lukeutuvan Jürgen Habermasin — jonka von Wright katsoo olevan »aikamme huomatuimpia ja kiistellyimpiä ajattelijoita» — työ murtaa edistyksen ja valistuksen »negatiivisen dialektiikan» vääjäämättömyyttä. (24.) Minulla on kuitenkin se käsitys, että Habermasin ajatteluun saattaa sisältyä tietty toivon näkökulma.

Järki ja kommunikaatio

Habermas on sekä filosofi että sosiologi. Tämä on hyvä yhdistelmä nimenomaan tutkittaessa ihmistä osana yhteisöjä ja yhteiskuntaa. Juuri tällainen tarkastelu on tarpeen, kun pyritään etsimään keinoja muutoksen aikaansaamiseksi ihmisten tietoisuudessa ja käyttäytymisessä.

Nykyaikaisessa sosiologiassa on tutkittu hyvin periaatteellisella, sanoisinko perustutkimuksen tasolla ihmisten keskinäisiä suhteita. Habermas on pyrkinyt yhdistämään keskenään kaksi tällaista tutkimussuuntausta, symbolisen interaktionismin ja fenomenologisen etnometodologian. (25.) Otan tässä tarkasteltavaksi Habermasin ajattelusta vain yhden osan, joka

ymmärrykseni mukaan voi olla tärkeä ajatellen yhteiskunnan muutosta kohti ihmisyyttä ja luonnonmukaisuutta. Pysin tulkitsemaan hänen ajatteluaan nimenomaan edellä esitetyn ongelmanasettelun kannalta kysyen, voisiko hänen ajattelunsa tarjota perustan sille tietoisuuden muotoutumiselle, joka on välttämätön ehto yhteiskunnan kehityssuunnan muuttumiselle.

Habermas on kehittänyt »kommunikatiivisen toiminnan» käsitteen. Muita hänen avainkäsitteitään ovat »maailma» ja »elämismaailma». (26.) Ymmärrän Habermasin ajattelun siten, että hän pyrkii yhdistämään kaksi ihmisen käyttäytymisessä esiin tullutta ominaisuutta eli (1) tahdon vaikuttaa tiettyjen päämäärien toteutumiseen ja (2) pyrkimyksen yhteisymmärrykseen. Ensin mainittu on yhteydessä von Wrightin edustamaan, aristoteliseen perinteeseen nojautuvaan teleologiseen ajatteluun ja siihen liittyy ihmisen pyrkimys luoda strategiaa päämäärän toteuttamiseksi. Toinen taas on ihmisen käyttäytymisessä yleiseksi havaittu pyrkimys luoda normeja käyttäytymisen yhdenmukaistamiseksi. Laajimmillaan tämä pyrkimys yhteisymmärrykseen ilmenee kulttuurien (laajasti ymmärrettynä) muotoutumisena. Kommunikatiivisen toiminnan avulla kulttuurit, niiden sisäiset normistot ja myös ihmisilöt vuorovaikutuksen kautta uudistuvat.

Erik Allardt tulkitsee yhteiskuntien perusprosessit samaan tapaan kuin Habermas. Allardtin mukaan yhteiselämään liittyy kahdenlaisia odotuksia eli niitä, jotka saavat aikaan *samanlaisuutta* ja niitä, jotka saavat aikaan *erilaisuutta*. Samanlaisuutta koskevien odotusten päämääränä on järjestys, kun taas erilaisuutta koskevien odotusten tavoitteena on usein tehokkuus. Yhteiskunnissa ja yhteisöissä on sekä pysyvyyttä että muutoksia. Yhteisöt Allardt määrittelee »pysyviksi, odotuksiin perustuviksi vuorovaikutusjärjestelmiksi, joissa jäsenet kokevat solidaarisuutta». (27.) Sekä Allardtin että Habermasin ajattelussa yksi ihmisyyhteisöjen oleellinen piirre on pyrkimys yhteisymmärrykseen ja samanlaisuuteen. Kun Allardt

esittää, että toinen peruspiirre on lähinnä tehokkuuden saavuttamiseksi esiintyvä paine erilaisuuteen ja muutokseen, puhuu Habermas puolestaan ihmisten tahdosta vaikuttaa tiettyjen päämäärien toteutumiseen. Nämä ovat saman ilmiön eri puolia.

Habermasin käyttämät »maailman» ja »elämismaailman» käsitteet ymmärrän siten, että ensinmainittu kuvaa todellisuutta sellaisena kuin se on, kun taas jälkimmäinen kuvaa sitä käsitystä todellisuudesta, jonka ihminen lähinnä arkipäivän elämäkokemustensa kautta saavuttaa. Ymmärrän nämä käsitteet siis rinnakkaisiksi Wileniuksen esittämälle tietoisuus-käsitteistölle. »Tietoisuus» lähentää ihmistä »todelliseen» käsitykseen maailmasta. Jos tietoisuus on vähemmän kehittynyt, ihminen elää lähinnä »arkitodellisuutensa», »elämismaailmansa» varassa ja sen vankina.

Kommunikatiivinen toiminta, vuorovaikutus ihmisten välillä voi lähentää »maailmaa» ja »elämismaailmaa» toisiinsa, jolloin ihmiset, yhteisöt, kulttuurit ja koko ihmiskunta uudistuvat siten, että elämä on sopusoinnussa »maailman» tosiasioiden, ihmisen ja luonnon realiteettien kanssa. (28.)

Habermas esittää myös käsiteparin »systeemi» ja »elämismaailma». Ymmärrän nämä sanat siten, että »systeemi» on »maailmaa» kapeampi käsite. Sanaa »systeemi» käyttäessään Habermas rajoittaa tarkastelun yhteiskuntaan, ihmisten sosiaalisiin suhteisiin. Hän näkee yhteiskunnassa kaksi yhdentymisen muotoa, sosiaalisen integraation ja systeemi-integraation. Sosiaalinen yhdentyminen tapahtuu elämismaailman tasolla, jolla yhteiskuntatieteellinen analyysi lähtee asianomaisten ryhmien sisäisestä tilanteesta ja pyrkii tulkitsemaan todellisuutta mukanaolevien näkökulmasta. Systeemi-integraatiota tarkasteltaessa yhteiskunta nähdään itseohjautuvana järjestelmänä, jolloin yhteiskuntatieteellinen analyysi lähtee ulkopuolelta ja jolloin käsitettä »systeemi» käytetään tiettyä yhteiskunnallista tehtävää täyttävän toiminnan yhteydessä. (29.) Viidennessä luvussa tarkastelen Habermasin sosiologista ajat-

telua edellä esitettyyn käsitteistöön tukeutuen.

Habermasin, Wileniuksen, von Wrightin ja Kuusen ajatukset liittyvät toisiinsa. von Wright puhuu ihmisen taipumuksesta rationaalisuuteen ja järjen voitosta, Kuusi taas sen välttämättömyydestä, että ihminen tiedostaa biologian ja luonnon-talouden lait. Molemmat edellyttävät yleisen mielipiteen muuttumista siten, että ihmiset poliittisia ja muita valintoja tehdessään toimivat tämän nykyistä laajemman tietoisuuden pohjalta. Tarvitaan siis menetelmä, jolla ihmisyyhteisöt, yhteiskunnat ja koko ihmiskunta voivat kehittää sellaisen »tiedostavan» tietoisuuden tason, josta Wilenius on kirjoittanut. Tämä voi tapahtua vain ihmisten välisen kommunikaation avulla. Niiden, joiden tietoisuus on jo syventynyt ja laajentunut arkitodellisuuden ulkopuolelle, tulee voida vaikuttaa muiden ihmisten tietoisuuteen. Toisaalta käsitys muiden ihmisten arkitodellisuudesta on oleellinen laajan tietoisuuden osa. Kommunikaation tulee toimia molempiin suuntiin: tarvitaan kommunikatiivinen prosessi, jossa uusi tieteellinen tieto ihmisestä, luonnosta ja yhteiskunnasta yhtyy ihmisten omassa arkitodellisuudessaan saamaan ihmis-, luonto- ja yhteiskuntäkäsitykseen. Tämä synteesi luo uuden laajan tietoisuuden, jonka pohjalta ihmisyyksilöt, yhteisöt ja yhteiskunnat voivat uudistua. Vain demokraattinen prosessi voi tuottaa tarvittavan muutoksen.

Habermasille on tyypillistä pyrkimys rationaalisuuteen. Hän käsittää rationaalisuuden tavanomaista laajemmin ja esittää kolme rationaalisuuden muotoa: päämäärärationaalisuus (strateginen rationaalisuus, jossa kulloisellekin tavoitteelle alistetaan kaikki muu), kommunikatiivinen rationaalisuus (kulttuurinen rationaalisuus, jossa on kysymys ymmärretyksi tulemisesta sosiaalisissa tilanteissa) sekä moraaliskäytännöllinen rationaalisuus (veljeyden etiikka, joka kytkeytyy länsimaiseen uskonnolliseen perintöön). (30.)

Kun pyrin tässä kirjassa tarkastelemaan ihmistä, luontoa ja yhteiskuntaa rationaalisesti, tavoittelen tällaista laaja-alaista,

kaikki kolme ulottuvuutta käsittävää rationaalisuutta. Tämä kirja on kommunikatiivisen toiminnan yritys. Pyrin yhtäältä tavoittamaan niitä »tietoisia» ihmisiä, jotka tarkastelevat ihmistä, yhteiskuntaa ja luontoa rationaalisesta ja tieteellisestä näkökulmasta ja saamaan heille ymmärrettäviksi yhden yhteiskunnallisen perusnäkemyksen. Toisaalta pyrin kirjoittamaan sanottavani muotoon, joka lähestyy ihmisen ja yhteiskunnan ongelmia ihmisten arkitodellisuuden näkökulmasta.

Tämä kirja ei ole yritys koko yhteiskuntaa kattavan ohjelman esittämiseksi. Rajoitan tarkasteluni lähinnä kahteen asiaan: (1) ihmisen talouden ja luonnontalouden keskinäisiin suhteisiin sekä (2) ihmisyyhteisöihin ja niiden merkitykseen ihmisen hyvinvoinnille. Näiden ekologiaan ja sosiologiaan perustuvien lukujen jälkeen paneudun teoksen toisessa osassa vielä tietoyhteiskunnan tekniikan yhteiskunnallisiin vaikutuksiin. Kirjan III osassa hahmottelen strategiaa Suomen kehityssuunnan muuttamiseksi kytkien tämän tarkastelun koko ihmiskunnan tulevaisuuteen.

II OSA

4. luku

Kestävään kehitykseen

Ihmiselle tuntuu olevan kovin vaikeaa tajuta sitä, että hän on luontokappale, jonka toiminnalle luonto asettaa tietyt, ehdottomat rajat.

Aikanaan ihmisten eläessä vielä lähellä luontoa he kokeusperäisesti ja/tai vaistonvaraisesti sopeuttivat oman taloutensa luonnon talouteen. Monet niin sanottujen alkuperäiskansojen kulttuurit ovat eläneet täydellisessä sopusoinnussa luonnon kanssa. Saamelaiskulttuuri on tästä hyvä esimerkki. Lähellä luontoa elävät maanviljelijät, metsän kasvattajat, kalastajat, poromiehet ja muut luontaistalouden harjoittajat tajuavat vieläkin sen, kuinka luontoa on kohdeltava, jotta uusiutuvat luonnonvarat tuottaisivat kestävällä tavalla mahdollisimman paljon.

Mutta luonnosta etäänntyneen teollisen kulttuurin ihmisen kyky ymmärtää luonnon taloutta voi perustua miltei yksinomaan vain luonnontieteelliseen tietoon. Humanistit ja yhteiskuntatieteilijät moittivat usein koulujärjestelmäämme siitä, että se on liiaksi luonnontieteisiin painottunut. He vaativat humanististen ja yhteiskuntatieteiden osuuden lisäämistä käyttäen näistä yhteisnimitystä yleissivistävät aineet. Talouden ja tekniikan edustajat puolestaan sanovat, että monien kilpailijamaiden koulujärjestelmät ovat parempia, koska niissä luonnontieteillä on keskeisempi asema kuin meillä.

En ota tässä kantaa eri aineiden tuntimääriin, mutta olen sitä mieltä, että koulun tulisi antaa oppilaille nykyistä vahvempi yleissivistys. Toisaalta korostan sitä, että nykyaikana

me tarvitsemme myös luonnontieteellistä yleissivistystä. Luonnontieteellinen koulutus ei siis saa olla ensi sijassa väli-neellistä, teknis-taloudellista kehitystä palvelevaa opetusta, vaan sen tulee antaa ihmisille edellytykset ymmärtää itseään ja omaa toimintaansa osana luonnon järjestelmää. Tässä on nyt vakava puute.

Ei ole ihme, että tavallisen kansalaisen luonnontieteellinen tietoisuus on riittämätön luonnon ilmiöiden ymmärtämiseksi, sillä myös luonnontieteen ammattilaisten käsityskyky tuntuu olevan kovin puutteellinen. Luonnontieteellinenkin tieto on lokeroitunutta. Monet etevätkään luonnontalouden asiantun-tijat eivät ole kyenneet hahmottamaan luonnontalouden ko-konaisuutta, luontoa systeeminä.

Kun ihminen on omalla toiminnallaan voimakkaasti puut-tunut luonnon järjestelmään saastuttaen ympäristöään ja jär-kyttäen sen tasapainoa, eivät tiedemiehekään pysty kovin täsmällisesti ennustamaan, kuinka luonto reagoi. Tiedemies-ten keskuudessa on erilaisia käsityksiä. Monet ympäristöön-gelmat tulevat yllätyksenä myös asiantuntijoille. Tälläkin alal-la voidaan kuitenkin päästä laajaan yhteisymmärrykseen siitä, mihin summittaiseen lopputulokseen tietty kehityksen suunta johtaa.

Jo luonnontieteiden perustiedettä, matematiikkaa hyväksi-käyttäen voidaan osoittaa ihmiskunnan nykyisen kehityssuun-nan mahdottomuus. Maapallolla on meneillään nopea prosentuaalinen, eksponentiaalinen kasvu. Luonnontalouden kannalta katsoen perusongelma on ihmislajin voimakas lis-sääntyminen. Terveysthuollon ja ravitsemuksen kohentu-minen ovat vauhdittaneet väestönkasvua, joka on nyt noin 1.5 prosentin luokkaa vuodessa. Eräissä kehitysmaissa kasvu on kuitenkin yli 4 prosentin tasolla. Kun ihmiset kaikkialla pyrki-vät kohottamaan aineellista elintasoaan eli kuluttamaan enemmän tavaroita, on meneillään voimakas tuotannon kas-vu, mikä puolestaan lisää uusiutumattomien luonnonvarojen kulutusta ja saastumista. Tästäkin muodostuu eksponentaali-

sia kasvukäyriä, joita edettäessä seuraavan vuoden absoluuttinen kasvu on aina edellisvuotta suurempi.

»Kasvun rajat«-kirjassa on esitetty useita havainnollisia esimerkkejä korkokasvun luonteesta. Yksi esimerkeistä on vanha persialainen tarina hovimiehestä, joka pyysi kuninkaaltaan palkkioksi kauniista shakkilaudasta viljaa siten, että ensimmäiselle ruudulle tulee yksi jyvä, toiselle kaksi, kolmannelle neljä ja niin edelleen. Tällainen sadan prosentin korkokasvu johti siihen, että neljännellekymmenennelle ruudulle tuli jo 1 000 000 000 000 jyvää. Pankkiin 7 prosentin korolla talletettu rahasumma kaksinkertaistuu 10 vuodessa. Tämä niin sanottu kahdentumisaika voidaan laskea karkeasti jakamalla luku 70 kasvuprosentilla. (1.) Korkokasvu johtaa yllättävän nopeaan absoluuttiseen lisäykseen ja kasvun edettyä pitkään vuotuinen lisäys on hämmästyttävän suuri.

Jo »Kasvun rajat« osoitti sen, ettei rajaton kasvu ole mahdollista rajallisessa tilassa. Myöhempi kehitys on osoittanut Rooman klubin raportin perussanomana oikeaksi. Tämän todistaa myös Yhdistyneiden Kansakuntien yleiskokouksen päätöksen nojalla asetetun Ympäristön ja kehityksen maailmankomission (The World Commission on Environment and Development) vuonna 1987 valmistunut raportti »Yhteinen tulevaisuutemme« (Our Common Future). Tämän puheenjohtajansa nimen mukaan myös Brundtlandin komissioksi kutsutun asiantuntevan ja arvovaltaisen elimen raportti sisältää yhteen koottuna uusimman tiedon ihmiskunnan tilasta ja tulevaisuudesta.

Brundtlandin komission raportti tarkastelee koko laajuudessaan ihmisen toiminnan, »kehityksen» vaikutuksia ympäristöön. Se osoittaa, ettei ympäristönsuojelua voida enää tarkastella vain yhtenä yhteiskuntapolitiikan sektorina, vaan ympäristönäkökohdat tulee ottaa huomioon kaikessa toiminnassa.

Seuraavassa esitän tiivistetyssä muodossa Brundtlandin komission raportin keskeisen sisällön väestönkasvun, ravinnon-

tuotannon, teollisuustuotannon ja energiatalouden osalta. Nämä tiedot osoittavat ehkä konkreettisimmin sen, että ihmiskunnan kehityksen suuntaa on muutettava. Tämä esitys perustuu viime vuonna valmistuneeseen väitöskirjaani. (2.)

Väestönkasvu

Brundtlandin komissio esittää YK:ssa laadittuihin väestöennusteisiin nojautuen sen arvion, että maapallon nykyään noin viiden miljardin suuruinen väestö suunnilleen kaksinkertaistuu lähi vuosikymmeninä. YK:n ennusteiden mukaan maapallon väkiluku tasapainottuu ensi vuosisadan kuluessa jonnekin 8 ja 14 miljardin välille. Kasvusta 90 prosenttia suuntautuu köyhiin maihin ja siitä puolestaan 90 prosenttia niiden jo pahoin ruuhkautuneisiin kaupunkeihin. (3.)

Väestönkasvu riippuu väestöpolitiikan tehokkuudesta. Alemmaan lukuun päästään, jos korvaava syntyvyys (replacement-level fertility) saavutetaan vuoteen 2010 mennessä. Ylempään lukuun joudutaan, jos korvaavaan syntyvyyteen päästään vasta vuonna 2065. (4.) Nämä ovat esimerkkilukuja, jotka osoittavat väestönkasvun jatkuvuuden voiman. Samalla ne osoittavat havainnollisesti sen vaikutuksen, johon aktiivisella ja tehokkaalla väestöpolitiikalla voidaan päästä.

Voimakas väestönkasvu pahentaa ympäristöongelmia ja vaikeuttaa myönteisen kehityksen aikaansaamista kehitysmaissa. Koska teollisuusmaiden väestö kuluttaa henkeä kohden laskien runsaimmin luonnonvaroja ja pilaa eniten ympäristöä, tuottaa niiden väestönkasvu enemmän maailmanlaajuisia ympäristöongelmia kuin kehitysmaiden väestön lisääntyminen. Toisaalta kehitysmaiden voimakas väestönkasvu johtaa mittaviin paikallisiin ja alueellisiin ympäristövaurioihin, jotka puolestaan heikentävät ihmisten elinoloja ja ovat esteenä kehitykselle. Teollistuneissa maissa toiminnan painopisteen tulee olla taloudellisen kasvun laadun parantamisessa

siten, että ympäristön suojeleminen tehostuu ja luonnonvaroja voidaan säästää. Kehitysmaissa väestöpolitiikalla on keskeinen merkitys ajatellen sekä ympäristönsuojelua että väestön elinolojen kohentamista.

Komissio toteaa, että maailmassa on nyt lukumääräisesti enemmän nälkää näkeviä ihmisiä kuin koskaan ihmiskunnan historiassa ja heidän määränsä lisääntyy jatkuvasti. (5.) Voimakas väestönkasvu juuri köyhissä kehitysmaissa vaikeuttaa nälkäongelman ratkaisemista. Kehitysmaiden nopea väestönkasvu johtaa myös pahenevaan pulaan polttopuusta. Vuosittain loppuun mennessä arvioidaan kolmen miljardin ihmisen elävän alueilla, joilla puuta hakataan nopeammin kuin sitä kasvaa ja joilla puuta on äärimmäisen niukasti tarjolla. (6.) Slummeissa ja suurkaupunkien hökkelikylissä asuvien määrä on lisääntymässä. Yhä useammat ihmiset elävät ilman puhdasta juomavettä ja kunnan viemärintiä ja ovat näinollen alttiina niiden puutteesta johtuville sairauksille. Kaiken kaikkiaan köyhyys on vakava ongelma ja sen uhrien määrä on moninkertaistumassa.

Köyhyys johtaa ympäristön vaurioitumiseen. Köyhät ja nälkäiset ihmiset tuhoavat usein lähiympäristöään pysyäkseen hengissä: he hakkaavat metsät, heidän karjansa syövät laidunmaat paljaksi, he ylittävät asuinalueensa luonnontaloudelliset rajat ja muuttavat entistä sankemmin joukoin täyteen ahdettuihin kaupunkeihin. (7.)

Luonnon raskas käyttö lisää ympäristöonnettomuuksia. Luonnon katastrofit vaativat 1970-luvulla kuusi kertaa enemmän ihmishenkiä ja koettelivat kaksi kertaa suurempaa määrää ihmisiä kuin 1960-luvulla. Eniten tuhoa tuottivat kuivuudet ja tulvat, joita aiheuttavat muun muassa metsien hävittäminen ja ympäristöä turmeleva maanviljely. 1980-luvulla komissio arvioi saman suuntauksen jatkuneen. (8.) Valtaosa näiden onnettomuuksien uhreista on köyhien maiden köyhimpiä ihmisiä, jotka joutuvat raivaamaan itselleen viljelysmaata kuivuuden ja tulvien vaivaamille äärialueille ja asuttamaan on-

nettomuuksille alttiita maa-alueita.

Köyhyys, epäoikeudenmukaisuus, ympäristön pilaantuminen ja aseelliset selkkaukset ovat ongelmia, jotka ovat kietoutuneet toisiinsa. »Ympäristöpakolaiset» ovat yksi tämän vuorovaikutuksen ilmenemismuoto, joka aiheuttaa kansainväliselle yhteisölle yhä enemmän huolta. Pakolaisten joukkovaelukset näyttävät johtuvan poliittisista mullistuksista ja väkivallan käytöstä, mutta usein taustalla ovat vaikuttamassa myös ympäristön vaurioitumiseen liittyvät syyt. (9.)

Komission johtopäätös on, ettei väestönkasvun nykyvauhti voi jatkua. Se estää jo nyt monia valtioita järjestämästä ihmisille riittävästi koulutusta, terveydenhuoltoa ja ravintoa puhumattaakaan niiden mahdollisuuksia kohottaa väestönsä yleistä elintasoja. Monissa kehitysmaissa väestönkasvu on niin voimakas, että ne tuskin pystyvät aikaansaamaan yhtä suurta kansantulon kasvua, joten henkeä kohti laskettu kansantulo ei nouse tai se saattaa jopa alentua. 1980-luvun alussa — kansainvälisen laman aikana — talouden kasvu jäi useimmissa kehitysmaissa väestönkasvua pienemmäksi. Monissa kehitysmaissa henkeä kohden laskettu kansantulo on jo pitkään alentunut. (10.) Ylikansoitetuissa kehitysmaissa todellinen elintaso laskee, vaikka kansantulo henkeä kohden laskettuna pysyisi ennallaan. Ristiriita väkiluvun ja voimavarojen välillä on erityisen polttava sen vuoksi, että suuri osa väestönkasvusta keskittyy vähätuloiisiin maihin, luonnontaloudellisesti haavoittuville alueille ja köyhiin kotitalouksiin. (11.) Samalla komissio korostaa, että kehitysmaiden väestönkasvun ohella on kiinnitettävä vakavaa huomiota teollisuusmaidenkin tarpeeseen huolehtia omasta väestöpolitiikastaan. Lisäksi niissä tarvitaan muutoksia ihmisten kulutustottumuksissa ja elämäntavoissa.

Komissio pitää valitettavana sitä, että nykyään vain noin 1,5 % virallisesta kehitysavusta käytetään väestöongelmien ratkaisemiseen. Eräät maat ovat jopa supistaneet tukeaan väestöohjelmille. Tämä kehitys on komission mielestä saatava käännettyksi: väestöohjelmia on tehostettava. (12.)

Ravinnontuotanto

Brundtlandin komissio toteaa, että viljan tuotannon kasvu on ollut maailmassa nopeampaa kuin väestön lisääntyminen. Maailmassa tuotetaan nykyään enemmän ruokaa henkeä kohden kuin koskaan aikaisemmin. (13.) Silti nykyään on enemmän nälkää näkeviä ihmisiä kuin koskaan aikaisemmin — yli 730 miljoonaa ihmistä komission arvion mukaan — ja heidän määränsä on edelleen lisääntymässä. Ongelmat liittyvät sekä ruoan tuotantoon että sen saatavuuteen. Komission käsityksen mukaan maapallo pystyy tuottamaan riittävästi ravintoa koko väestölleen, mutta ruokaa ei ole aina saatavissa siellä, missä sitä tarvittaisiin. (14.)

Komissio on laskenut, kuinka paljon ravinnon tuotannon tulisi vuosittain lisääntyä, jotta kasvavalle väestölle voitaisiin järjestää vuonna 2000 riittävästi ravintoa. Kalorimäärän olisi lisäännyttävä vuosittain Afrikassa 5 prosentilla ja valkuaisainneiden määrän 5,8 prosentilla. Vastaavat luvut ovat latinalaisessa Amerikassa 3,4 ja 4 prosenttia sekä Aasiassa 3,5 ja 4,5 prosenttia. (15.) Kaikkiaan komissio arvioi ravinnontuotannon kasvutarpeeksi lähivuosikymmeninä 3–4 prosenttia vuodessa. (16.)

Raportissa esitetään eräiden tutkijoiden laskelmia siitä, kuinka paljon maapallo voisi kenties tuottaa ravintoa ja kuinka monta ihmistä maapallo kykenee ravitsemaan. Eräässä tutkimuksessa on arvioitu ruokaa voitavan tuottaa noin 1,5 miljardilla hehtaarilla, mikä vastaa suunnilleen nykyistä peltopinta-alaa. Keskimääräisen sadon on arvioitu voivan nousta 5 tonniin hehtaaria kohden viljassa laskettuna, mikä kohottaisi keskisadon yli kaksinkertaiseksi nykyiseen tasoon verrattuna. Laidunmaiden ja merien tuotto mukaan lukien maapallon tuotantokyky kohoaisi 8 miljardiin tonniin viljassa laskettuna. Nykyisen keskimääräisen kulutustason mukaan laskien tämä riittäisi noin 11 miljardille ihmiselle. Jos keskimääräinen kulutus kuitenkin nousisi noin 50 prosentilla, riittäisi ravintoa vain

7,5 miljardille ihmiselle. Luvut viittaavat komission mukaan siihen, että jo kymmenmiljardisen väestön ravinnontarpeen tyydyttäminen maapallolla edellyttää, että ruokatottumukset muuttuvat ja perinteisen maanviljelyn tehoa nostetaan huomattavasti. (17.)

Samalla kun ravinnon tarve on voimakkaasti lisääntymässä, komissio toteaa tuotannon kasvattamisen kohtaavan monia ongelmia. Se arvioi, että 1980-luvulla on vaikeampi lisätä maatalouden kokonaistuotantoa tasaisesti 3 prosentilla vuodessa kuin 30 vuotta aikaisemmin. Samaan aikaan kun on saavutettu tuotantoennätyksiä, ovat toisiinsa yhteydessä olevat taloudelliset ja ekologiset kriisit lisääntyneet. Teollisuusmaiden elintarviketuotantoa vaivaa paheneva ylituotanto-ongelma. Miljoonien kehitysmaiden köyhien tuottajien toimeentulon perusta rappeutuu. Ja maatalouden luonnonvaraperusta on uhattuna käytännöllisesti katsoen kaikkialla. (18.)

Teollisuusmaissa komissio katsoo maatalouden ongelmaksi tehoviljelyn sekä kemiallisten lannoitteiden ja torjunta-aineiden liikakäytön, mikä on johtanut ja johtaa tuottavuuden laskuun. Muina ongelmina mainitaan suojaavien viheralueiden hävittäminen sekä äärialueiden ja suojeltavien vedenjakajajalueiden ottaminen asutus- ja viljelykäyttöön. Lisäksi komissio mainitsee typpilannoitteista johtuvan pohjavesien saastumisen. (19.)

Sekä teollisuus- että kehitysmaissa lyhytnäköinen maatalouspolitiikka pilaa komission mukaan maatalouden luonnonvaraperustaa. Etenkin Pohjois-Amerikassa maaperää vaivaa eroosio. Varsinkin Euroopassa maa happamoituu. Aasiassa, Afrikassa ja Latinalaisessa Amerikassa metsiä hävitetään ja aavikoituminen etenee. Kaikkialla ympäristö saastuu.

Viljelypinta-alan lisääminen on viime vuosikymmeninä ulottanut viljelyn eroosiolle alttiille äärialueille. Komissio mainitsee erityisen ongelmallisina alueina Yhdysvaltain keskilännen, Kanadan, Neuvostoliiton ja Intian. FAO:n tutkimuksen mukaan arvioidaan sadevedellä toimeentulevien viljelya-

lueiden kokonaisalan supistuvan Aasiassa, Afrikassa ja Latinalaisessa Amerikassa pitkällä aikavälillä 544 miljoonalla hehtaarilla maaperän eroosion ja saastumisen vuoksi, ellei tehokkaiisiin suojelutoimenpiteisiin ryhdytä. (20.) Huonosti suunnitellut ja toteutetut kastelujärjestelmät ovat aiheuttaneet maan soistumista sekä sen suolojen rikastumista ja emäkisyyden lisääntymistä. Jopa puolen maailman kastelluista maista on arvioitu kärsivän näistä ongelmista. On laskettu, että joka vuosi noin 10 miljoonaa hehtaaria keinokasteltua maata muuttuu näistä syistä joutomaaksi.

Metsien hävittäminen järkyttää eniten vuoristoseutuja ja ylänköjen valuma-alueita sekä niistä riippuvaisia ekosysteemejä. Vuoristoseutujen maaperän ja kasvillisuuden tila vaikuttaa siihen, miten vedet valuvat puroihin, jokiin ja alankojen viljelysmaille. Metsien hävittäminen ylänköalueilta on lisännyt sekä tulvia että kuivuusongelmia. (21.)

Aavikoituminen tuottaa ongelmia 29 prosentille maapallon pinta-alasta ja kuusi prosenttia siitä on aavikoitunut erittäin pahoin. Maapallon kuivat alueet elättivät v. 1984 noin 850 miljoonaa ihmistä, joista 230 miljoonaa asui pahasti aavikoituneilla alueilla. Tuhoisinta aavikoituminen on Etelä-Amerikan, Aasian ja Afrikan kuivuusalueilla: 18,5 % näiden kolmen maanosan tuotantopinta-alasta on pahoin aavikoitunutta. Pysyväksi aavikoksi muuttuu vuosittain noin kuusi miljoonaa hehtaaria, minkä lisäksi aavikoituminen muuttaa vuodessa 21 miljoonaa hehtaaria kannattamattomaksi viljellä. Kaikkiaan lähes kolmannesta kaikesta maasta uhkaa aavikoituminen. (22.)

Brundtlandin komissio arvioi, että tarvitaan voimakkaita toimenpiteitä maailman ravinnontuotannon lisäämiseksi kestävällä tavalla, jotta kasvavasta ravinnon tarpeesta voidaan huolehtia. Kehitysmaissa tarvitaan kannustavia toimenpiteitä, joilla viljelijät saadaan tuottamaan enemmän erityisesti ravintokasveja. Ennen muuta on parannettava pienviljelijöiden asemaa. Komissio suosittelee maareformeja, sillä maatto-

mien, paimentolaisten ja liian pientä tilaa viljelevien perheiden lukumäärä on voimakkaasti lisääntymässä. Erityisesti komissio korostaa tarvetta integroituu maaseudun kehittämiseen, joka lisää työpaikkoja sekä maataloudessa että sen ulkopuolella. Teollisuusmaissa edellytetään pyrittävän ylituotannon leikkaamiseen, kehitysmaille nykyistä edullisempiin kauppapoliittisiin järjestelyihin sekä luonnontaloudellisesti terveisiin viljelymenetelmiin. (23.)

Vaikka edellä selostetut Brundtlandin komission esittämät tekijät heikentävät jo sinänsä oleellisesti maatalouden tuotantomahdollisuuksia, on yksi hyvin merkittävä ongelma, kasvihuoneilmiö, jäänyt vielä tarkastelun ulkopuolelle. Kasvihuoneilmiö saattaa pahimmillaan mullistaa maapallon tuuli- ja sadeolot tavalla, joka oleellisesti alentaa maataloustuotannon tasoa. Lisäksi meriveden pinnan kohoaminen peittäisi alleen merkittävän osan maailman parhaista viljelyalueista. Kasvihuoneilmiön uhka liittyy ennen muuta teollisuustuotannon kasvuun sekä energian tuotannon ja kulutuksen lisääntymiseen.

Teollisuustuotanto

Maailman teollisuus tuottaa nykyään seitsemän kertaa enemmän tavaroita kuin tapahtui niinkin äskettäin kuin vuonna 1950. Mineraaleja tuotetaan nykyään kolme kertaa enemmän kuin silloin. Nopeimmin teollisuustuotanto kasvoi vuosina 1950–70, jolloin tavaratuotannon vuotuinen kasvuprosentti oli 7 ja kaivosteollisuuden 5. Sittemmin kasvuvauhti on hidastunut. Vuosina 1973–85 vuotuinen kasvuvauhti oli tavaratuotannossa 3 ja kaivosteollisuudessa lähellä nollaa. (24.)

Jos haluttaisiin kohottaa teollisuustuotteiden kulutus kehitysmaissa teollisuusmaiden nykyiselle tasolle, olisi teollisuustuotannon lisääntyttävä 2,6 kertaiseksi nykytasoon verrattuna. Kun väestön määrä kasvaa voimakkaasti ennen tasoittu-

mistaan joskus ensi vuosisadalla, olisi teollisuustuotannon lisääntyvä viidestä kymmeneen kertaa nykyistä suuremmaksi, jotta nykyinen teollisuusmaiden kulutustaso voitaisiin järjestää maapallon kaikille ihmisille myös tulevaisuudessa. Sellaisella kasvulla olisi vakavat vaikutukset maailman koko elollisen järjestelmän ja sen luonnonvaraperustan tulevaisuutta ajatellen (25.)

Teollisuudella ja sen tuotteilla on vaikutuksensa ihmiskunnan luonnonvaraperustaan tuotanto- ja kulutusprosessin eri vaiheissa: raaka-aineiden etsinnässä ja käyttöönottossa, tuotteiden valmistamisessa, energian kulutuksessa, jätteiden tuottamisessa sekä siinä vaiheessa, kun kuluttajat käyttävät tuotteen ja lopulta hylkäävät sen. Aluksi teollisuuden ympäristöhaittoja pidettiin paikallisina, mutta vähitellen on tajuttu niiden laajemmat, jopa maailmanlaajuiset vaikutukset. (26.) Saastuminen on laajalle levinnyttä ja sen seuraukset ovat pitkäaikaiset. Kemiallinen saastuminen on levinnyt kaikkialle maailmaan. Myrkkykemikaalien aiheuttamien onnettomuuksien uhka on kasvanut. Ympäristöön upotettuja myrkkyjätteitä on löydetty eri puolilla maailmaa ja niiden aiheuttama vakava ympäristöongelma on tullut esiin. Toimenpiteitä teollisuusaasteiden vähentämiseksi, valvomiseksi ja torjumiseksi on voimakkaasti lisättävä. (27.)

Komissio korostaa, että olisi edistettävä sellaisia teollisuudenaloja ja teollisen toiminnan muotoja, jotka hyödyntävät luonnonvaroja entistä taloudellisemmin sekä tuottavat vähemmän saasteita ja jätteitä, jotka nojautuvat mieluummin uusiutuviin kuin uusiutumattomiin luonnonvaroihin ja jotka aiheuttavat ihmisen terveydelle ja luonnolle mahdollisimman vähän korjaamatonta vahinkoa. (28.)

Teollisuuden kasvuun katsotaan yleensä vääjäämättä liittyvän vastaava energian ja raaka-aineiden käytön lisäys. Kaksi viimeksi kulunutta vuosikymmentä ovat kuitenkin muuttaneet tämän käsityksen perinpohjaisesti. Kehittyneissä markkinatalousmaissa teollisuuden kasvu on jatkunut voimakkaa-

na, mutta samaan aikaan monien energian ja veden kaltaisten tuotantohyödykkeiden kulutus on vakiintunut, joissakin tapauksissa jopa supistunut. Energian käytön komissio toteaa tehostuneen jo tähän mennessä tuntuvasti. Vuodesta 1963 lähtien OECD-maiden energiankulutus bruttokansantuoteyksikköä kohden on alentunut 1–3 prosentin vuosivauhtia. Vuosina 1973–83 näiden maiden energiankäyttö tehostui 1,7 % vuodessa. Teollisuuden vedenkulutus tuoteyksikköä kohden on alentunut 1970-luvulta alkaen huomattavasti muun muassa veden kierrätyksen ansiosta. Muiden raaka-aineiden kulutuksen komissio toteaa alkaneen laskea jo paljon aikaisemmin. Säästösuunnaukset eivät ole seurausta teollisuuden vähenemisestä ja vastaavasti palvelualojen kasvusta, vaan teollisuuden tuotanto on kasvanut koko ajan. Tuottavuus paranee ja luonnonvarojen käyttö tehostuu kaiken aikaa ja samalla teollisuustuotannon pääpaino siirtyy raaka-ainepainotteisista tuotteista ja tuotantotavoista vähemmän luonnonvaroja kuluttavaan suuntaan. (29.)

Uuden teknologian komissio katsoo avaavan suorastaan huikeita mahdollisuuksia tuottavuuden ja elintason kohottamiseen, ihmisten terveyden parantamiseen ja luonnonvarojen säästämiseen. Tietotekniikka on tässä suhteessa erityisen merkittävässä asemassa: se voi parantaa tuottavuutta, lisätä mahdollisuuksia energian ja luonnonvarojen säästämiseen sekä ympäristön suojelemiseen. Komissio mainitsee myös materiaaltekniiikan ja biotekniikan tärkeinä tekniikan osa-alueina. Samalla komissio varoittaa siitä, että uudella tekniikalla on myös monia haittavaikutuksia. (30.)

Erityisen suuri teollisuuden kehittämisen tarve on kehitysmaissa. Valtaosalla kehitysmaista ei ollut niiden itsenäistyessä juuri lainkaan nykyaikaista teollisuutta. 1960- ja 1970-luvuilla näiden maiden teollisuustuotanto, teollisten työpaikkojen määrä ja teollisuustuotteiden kauppa kasvoivat tasaista vauhtia ja nopeammin kuin kehittyneiden markkinatalousmaiden talouselämän vastaavat osat. Vuoteen 1984 mennessä kehitys-

maiden osuus koko maailman teollisuudesta oli noussut 11,6 %:iin, kun UNIDO:n, YK:n teollistamisjärjestön, vuonna 1975 asettama tavoite on 25 prosenttia. (31.) Kehitysmaiden osuus teollisuustuotannosta on puolestaan keskittynyt muutamiiin äskettäin teollistuneisiin ns. NIC-maihin.

Komissio korostaa sitä, että kehitysmaiden tulisi kiinnittää vakavaa huomiota teollisuuden aiheuttamiin ympäristöhaittoihin eikä lähteä siitä, että nyt syntyviä vaurioita pyritään korjaamaan myöhemmin. (32.)

Brundtlandin komissio pitää teollisuuden laajenemista välttämättömänä, jotta ihmisten oleelliset tarpeet voidaan tyydyttää. Kestävä kehitys edellyttää sitä, että teollisuutta kehitetään entistä vähemmän raaka-aineita ja energiaa kuluttavaksi ja nykyistä vähemmän ympäristöä pilaavaksi. Komissio katsoo, että luonnonvara- ja ympäristönäkökohdat on nivellettävä osaksi valtioiden ja teollisuuden päätöksentekoa ja suunnittelua. Jos luonnonvarojen käyttöä tehostetaan ja jätteiden syntyä vähennetään, voidaan komission mielestä jatkaa teollisuuden tuotannon lisäämistä samalla kun sen tarvitseman energian ja raaka-aineiden käyttö vähenee tasaisesti. (33.) Toisaalta komissio pitää mahdolltomana sitä kasvua, joka tarvitaan maapallon lisääntyvän väestön kulutustason nostamiseen teollisuusmaiden nykyiselle tasolle. (34.) Tässä suhteessa suunnan muutos on siis välttämätön.

Energiantuotanto

Vuonna 1980 maailman energiankulutus vastasi noin 10 TW:n (terawatin) tuotantotehoa. Jos energian käyttö henkeä kohden pysyy nykytasolla, tarvitsisi 8 miljardiin kohoava väestö energian tuotantotehoa noin 14 TW ja 14 miljardin väestö vastaavasti lähes 25 TW. Jos koko maailman energiankulutus kuitenkin kohoaisi yhtäläiselle, teollisuusmaiden nykytasolle, tarvitsisi 8 miljardin suuruinen väestö käytettäväkseen noin 55

TW:n energiamäärän ja 14 miljardin väestömäärä peräti yli 95 TW. (35.)

Raportissa esitetään kaavamaisten laskelmien lisäksi erilaisiin olettamuksiin liittyviä energiatalouden malleja. Niukan energiankäytön malleissa päädyttäisiin vuonna 2030 5,2–14,4 TW:n kokonaiskulutukseen, mikä edellyttäisi energiankäytön perinpohjaista tehostamista. Säätelämättömän kasvun arvioissa päädytään vuonna 2030 35,2 TW:n kokonaiskulutukseen. Tällainen energian tuotannon ja kulutuksen lisäys johtaisi hyvin vaikeisiin ympäristöongelmiin. Vuoteen 1980 verrattuna se edellyttäisi 1,6 kertaista öljyn kulutusta, 3,4 kertaista maakaasun kulutusta ja viisi kertaa suurempaa kivihiihlen kulutusta. Ydinvoimakapasiteetin olisi noustava 30 kertaiseksi vuoden 1980 tasoon verrattuna. Näihin lukuihin päädyttäisiin siis jo 35 TW:n tasolla, joka ei ole edes korkein laskelmissa esiin tullut energiankäytön määrä. (36.)

Runsaan energiankäytön mallien mukainen kehitys johtaisi vakaviin ympäristöongelmiin. Komissio mainitsee erityisesti ilmakehän hiilidioksidipitoisuuden kasvun ja siitä johtuvan kasvihuoneilmaston, kaupunki- ja teollisuusalueiden ilman saastumisen, ympäristön happamoitumisen sekä ydinenergian nykyistä laajamittaisempaan käyttöön liittyvät ongelmat. Näiden pulmien lisäksi raportissa mainitaan puupula. Jo vuonna 2000 noin 2,4 miljardia ihmistä tulee asumaan alueilla, joilla puuta on tarjolla erittäin niukasti. Raportissa mainitaan myös tutkimus, jossa on arvioitu, että jo puolet edellä mainitun runsaan käytön mallien mukaisesta 35 TW:n tuotannosta johtaisi 2020-luvulle tultaessa ilmakehän huomattavaan lämpenemiseen. Tällöin oli laskettu hiilen käytön nelinkertaistuvan, kaasun käytön kaksinkertaistuvan ja öljyn käytön lisääntyvän noin 40 prosentilla.

Alhaisen käytön arviot perustuvat siihen, että teollisuusmaissa kyettäisiin alentamaan perusenergian kulutusta henkeä kohden noin 50 prosentilla, jolloin kehitysmaat voisivat lisätä omaa kulutustaan vastaavasti 30 prosentilla. Komissio

arvioi, että tästä huolimatta teollisuusmaat voisivat ylläpitää keskimäärin 3 prosentin suuruista vuotuista talouden kasvuvauhtia. Vaihtoehto vaatisi valtavia rakenteellisia muutoksia, joihin komissio ei usko valtaosan valtioista pystyvän lähimpien neljän vuosikymmenen aikana. (37.) Toisaalta komissio on optimistinen energiankäytön tehostamismahdollisuuksien suhteen, sillä se on jo osoittautunut taloudellisesti kannattavaksi ja tuottanut hyviä tuloksia. Viimeisten 13 vuoden aikana monissa maissa bruttokansantuoteyksikön tuottamiseen tarvittavan energian määrä on alentunut neljänneksellä tai jopa kolmanneksellä. (38.)

Teollistumisen ja taloudellisen kasvun aiheuttamat ympäristöongelmat liittyvät ennen muuta energian tuotantoon ja kulutukseen. Sekä teollisuus, liikenne, että kotitaloudet tarvitsevat elintason noustessa kasvavia määriä energiaa. Brundtlandin komissio painottaa erityisesti kahta energiatalouteen liittyvää vakavaa ongelmaa: hiilidioksidin lisääntymistä ja ympäristön happamoitumista.

Ennen teollistumista ilmakehässä oli noin 280 hiilidioksidiosasta miljoonaa ilmaosasta kohti tilavuuden mukaan laskettuna. Vuonna 1980 vastaava luku oli 340 ja sen ennustetaan kohoavan 560:een ensi vuosisadan puolivälissä tai loppupuoliskolla. Jos nykysuuntaus jatkuu, saatetaan kaksinkertainen hiilidioksidipitoisuus saavuttaa jo aikaisemmin, vuoden 2030 tienoilla. Jos ilmakehän lämpötila kohoaa arvioiduilla 1,5–4,5 asteella ja napaseutujen lämpötila kenties 2–3 kertaa enemmän, kohoaa meren pinta tehtyjen laskelmien mukaan 25–140 cm. Usein on esitetty tätä huomattavasti suurempiakin lukuja, jotka ainakin pitemmällä aikavälillä ovat todennäköisiä, jos lämpötila arvioidulla tavalla kohoaa. Pahimmillaan tämä johtaisi siihen, että alavilla mailla sijaitsevat rannikkokaupungit ja viljelykset peittyisivät veden alle. Samoin se hidastaisi ilmakehän lämpövirtauksia ja mullistaisi maapallon sadeolot. Monet seurausvaikutukset olisivat täysin arvaamattomat. (39.)

Elinympäristön happamoituminen on toistaiseksi aiheuttanut ongelmia lähinnä Euroopassa ja Pohjois-Amerikassa. Skandinaviassa ensimmäiset vauriot havaittiin jo 1960-luvulla. Ensin happamoituminen on havaittu vesistöissä. Tähän mennessä Euroopassa ovat tuhannet ja Pohjois-Amerikassa sadat järvet happamoituneet niin pahoin, että niiden luonnollinen kalakanta on voimakkaasti vähentynyt tai kuollut kokonaan. Tuntuvia metsävaurioita on havaittu 1980-luvun alusta lähtien. Saksan Liittotasavallan metsistä on todettu yli 50 prosentin kärsivän silmännähtävistä vaurioista. Ruotsissa on arvioitu noin 30 prosentin metsistä kärsineen vakavia tai lieviä vaurioita. Tähän mennessä on arvioitu noin 14 % Euroopan koko metsäpinta-alasta vaurioituneen. Keski-Euroopassa vuotuisen rikkilaskeuma on nykyään yli yksi gramma neliometriä kohden, mikä on yli viisinkertainen normaalisti luonnossa esiintyvään määrään verrattuna. (40.)

Komission johtopäätös on, että jo energian tuotannon ja kulutuksen kaksinkertaistuminen nykyisiä tuotantotapoja käyttäen on ympäristön happamoitumisen ja ilmakehän lämpenemisen vuoksi mahdotonta. Siksi se ehdottaa sekä energian käytön tehostamista ja energian säästämistä että uusiutuvien energiamuotojen käytön lisäämistä. Yksin energiataloudessa komissio uskoo voitavan päästä jopa kolmanneksen tai viidenkymmenen prosentin säästöön, kun käytetään parasta teknologiaa. Lisäksi energiaa voidaan monin tavoin suoranaisesti säästää. (41.)

Komissio on laskenut, että uusiutuvilla energianlähteillä voitaisiin tuottaa vuosittain 10–13 TW:n tuotantotehoa vastaava määrä energiaa. Sehän vastaa suunnilleen nykyistä energian kulutusta. Nykyään niillä tuotetaan kuitenkin vain noin 2 TW:n teholla eli noin 20 prosenttia koko energiämäärästä. Tärkeimpinä uusiutuvan energian lähteinä komissio mainitsee puun, vesivoiman, aurinkoenergian, tuulivoiman, polttoainealkoholin ja maalämmön. (Hyvin hitaasti uusiutuvaa energianlähdetä, turvetta, komissio ei tässä yhteydessä

mainitse.) Komissio katsoo, että uusiutuvan energian tuotannon kohoamisella 10 TW:iin tai vaikkapa vain 3–4 TW:iin olisi oleellinen merkitys koko energiataloudessa ja varsinkin kehitysmaiden energiahuollossa. (42.)

Komissio esittää, että uusiutuvan energiantuotannon tulisi olla energiahuollon perusta ensi vuosisadalla. Monet näistä energianlähteistä ovat nyt ongelmallisia, mutta komissio uskoo tutkimustyöllä voitavan huomattavasti helpottaa ja edesauttaa niiden käytön lisääntymistä. Kehitysmaissa polttopuun puute on vakava ja kasvava ongelma. Siksi komissio ehdottaa, että polttopuupulasta kärsivien maiden tulisi pyrkiä järjestämään maataloussektorinsa siten, että se elintarvikkeiden ohella tuottaisi suuria määriä polttopuuta ja muita energiakasveja. (43.)

Brundtlandin komissio pitää ehdottoman välttämättömänä sitä, että ihmiskunta löytää energiataloudelleen turvallisen, luonnontaloudellisesti kestävä ja taloudellisesti järkevän tien, mikä edellyttää aivan uudenlaista poliittista tahtoa sekä institutionaalisia uudelleenjärjestelyjä ja yhteistyötä. (44.) Keinoina ovat energian käytön tehostaminen ja sen säästäminen sekä mahdollisimman laajamittainen siirtyminen ympäristön kannalta nykyisiä energiantuotantomuotoja parempien uusiutuvien energianlähteiden käyttöön. Juuri energiatalouden näkymät osoittavat erityisen selvästi sen, ettei nykyinen suuntaus maapallolla voi enää pitkään jatkua.

Kestävään kehitykseen

Kestävällä kehityksellä Brundtlandin komissio tarkoittaa sellaista toimintaa, joka turvaa nyt elävien ihmisten tarpeiden tyydyttämisen ilman, että vaarannetaan tulevien sukupolvien mahdollisuutta tyydyttää omia tarpeitaan. Kestävä kehitys edellyttää yltäkylläisyydessä elävien sopeuttavan elämäntapansa luonnontalouteen. Väestön määrä ja sen kasvu on sa-

moin sovitettava yhteen ekosysteemin tuotantokyvyn kanssa. (45.)

Kansallisella tasolla kestävä kehitys edellyttää sekä sisä- että ulkopoliittikan muuttumista kaikissa maissa. (46.) »Ympäristönsuojelun sisäpolitiikassa» on siirryttävä eri aloilla tehtävistä päätöksistä ja eri alojen toiminnasta syntyvien ongelmien jälkihoidosta politiikkaan, jolla pureudutaan ongelmien syihin. Olemassaolevat ympäristönsuojeluohjelmat ja niitä toteuttavat hallintoyksiköt on säilytettävä ja niitä on edelleen vahvistettava, mutta samalla ympäristöongelmia on alettava tarkastella aikaisempaa laaja-alaisemmin. Ympäristönsuojelu ja kestävä kehityksen periaate on saatava kaiken sellaisen toiminnan osaksi, jolla on vaikutuksia ympäristöön ja luonnonvaroihin. (47.)

Komissio esittää, että kaikkien maiden tulisi laatia itselleen »ympäristöasioiden ulkopoliittikka». Kunkin valtion tulee ottaa ulkopoliittikassaan huomioon myös sisäisen toimintansa kasvavat kansainväliset vaikutukset. Jokaisen valtion tulee osallistua kansainväliseen yhteistoimintaan ympäristöongelmien ratkaisemiseksi. (48.)

Komissio toteaa, että maailman maiden on pystyttävä selviytymään yhä useammista ja yhä vakavammista kriiseistä. Se korostaa, että synkät ennusteet kansallisten ja kansainvälisten kehitysmahdollisuuksien tuhoutumisesta eivät ole vääjäämätön kohtalomme. Mutta ihmiskunnan elinmahdollisuuksien säilyminen edellyttää siirtymistä kestäväan kehitykseen laajan kansallisen ja kansainvälisen muutoksen kautta. Komissio on erityisen huolestunut siitä, että varsinkin monenkeskinen kansainvälinen yhteistyö on kohdannut viime vuosina lisääntyviä vaikeuksia. 1980-luvun puoliväliin mennessä monien kansainvälisten järjestöjen saaman rahallisen tuen kasvu on pysähtynyt tai tuki on jopa supistunut. Kahdenkeskisen kehitysyhteistyön määrärahojen bruttokansantuoteosuus on laskenut monissa teollistuneissa maissa. Tämä suunta on ehdottomasti käännettävä ja lisättävä voimakkaasti kehitysyhteis-

työn ja muun kansainvälisen yhteistoiminnan voimavaroja. (49.)

Maailmanlaajuisessa yhteistyössä YK:lla on keskeinen asema. Komission mielestä kestävä kehitys periaatteita olisi noudatettava kaikkien YK-järjestelmään kuuluvien elinten toiminnassa. Tämän mukaisesti olisi myös siirrettävä tiettyjä UNEP:in ympäristörahaston nyt tukemia ohjelmia asianomaisten YK-järjestöjen hoitoon. YK:n piiriin tulisi perustaa korkean tason johtoeelin, Kestävän kehityksen hallintoneuvosto (UN Board for Sustainable Development), jonka puheenjohtajana pääsihteeri itse toimisi. Sen päätehtävänä olisi päättää, kuinka YK-järjestelmä voisi tehokkaasti edistää kestävä kehityksen aikaansaamista myös sellaisessa toiminnassa, joka ylittää eri toimielinten rajat. (50.)

Brundtlandin komission mietinnön valmistuttua se tuli keuhällä 1987 YK:n ympäristöohjelman, UNEP:in hallintoneuvoston käsittelyyn. Hallintoneuvosto hyväksyi mietinnön pohjalta laaditun asiakirjan. Samana syksynä YK:n yleiskokous hyväksyi komission mietinnön ja UNEP:in asiakirjan koko maailmanjärjestön toiminnan perustaksi. YK:n jäsenmaiden hallitukset ovat siis sitoutuneet toimimaan komission suositusten mukaisesti.

Vaikka Brundtlandin komission mietintö valmistui vain pari vuotta sitten, ovat sen sisältämät tiedot osittain vanhentuneita. Tämä johtuu ennen muuta siitä, että tiedemiestenkin luonnontaloudellinen tietous on vielä hataralla pohjalla. Kun komission raportissa esimerkiksi pidetään hiilidioksidia ylivoimaisesti pahimpana kasvihuoneilmiön aiheuttajana, katsotaan nykyään metaanin, freonien ja eräiden muiden kaasujen olevan samanveroinen tai vielä pahempi tekijä. (51.) Metsäkuolemien tärkeimmäksi aiheuttajaksi komissio esittää rikkipäästöt, vaikka jo tuolloin oli tietoa siitä, että suurin yksittäinen syy saattaa olla lähellä maanpintaa oleva, lähinnä autoliikenteestä peräisin oleva liiallinen otsoni. (52.)

Jatkuvasti tulee julkisuuteen uutisia ympäristöongelmien

kärjistymisestä. Tiedemiesten keskuudessa esimerkiksi on laaja yksimielisyys siitä, että eräät viimeaikaiset poikkeukselliset sääilmiöt osoittavat kasvihuoneilmiön jo vaikuttavan. (53.) Uusin tieto näyttää edellyttävän sitä, että toimenpiteet ympäristön suojelemiseksi ovat nopeampia, voimakkaampia ja laaja-alaisempia kuin komission suosittelemat.

Eräiltä osin komission suositukset ovat kyseenalaisia. Se suhtautuu liian kevyesti kehitysmaiden suurkaupunkien kasvuun. Se kyllä suosittelee toimenpiteitä niiden kasvun hillitsemiseksi, mutta ote on ponneton. Kehitysmaissa tarvitaan hyvin voimakasta alue- ja maaseutupolitiikkaa.

Myös ravinnon tuotantomahdollisuuksien suhteen komissio mielestäni erehtyy johtopäätöksissään. Komissio kyllä kuvaa ne monet tekijät, jotka heikentävät ravinnon tuotantomahdollisuuksia, mutta se luottaa silti siihen, että kasvava väestö voidaan ruokkia. Niinpä komissio myös suosittelee sitä, että teollisuusmaiden tulisi supistaa tuotantoaan. Näin ei pidä tehdä. Nälkää näkevien ihmisten määrä kasvaa koko ajan. Joka vuosi maailman väkiluku kasvaa lähes 100 miljoonalla. Kasvavan väestön ravinnontarpeen tyydyttäminen edellyttää kaiken viljelykelpoisen maan käyttämistä.

Usein esitetään se väite, että elintarvikeapu vain heikentää kehitysmaiden asemaa, sillä se vääristää hintasuhteet ja tekee oman tuotannon kannattamattomaksi. On totta, että elintarvikeavusta on saatu myös kielteisiä kokemuksia. On kuitenkin muistettava, ettei kehitysmaiden oman tuotannon lisääminen riitä nälänhädän poistamiseen, vaan sen lisäksi tarvitaan myös elintarvikeapua. On etsittävä keinot, joilla teollisuusmaiden ylijäämät voidaan saada nälänhädän lievittämiseen ilman, että kehitysmaiden omaa elintarviketuotantoa ja -markkinoita häiritään; vaikeampiakin asioita on kyetty ratkaisuun. Kehitysmaiden elintarvikeomavaraisuuden ohella on kiinnitettävä huomiota myös niiden energiaomavaraisuuteen: massiiviset öljykuljetukset kehitysmaihiin syrjäyttävät niiden omien uusiutuvien energiavarojen kehittämistä ja käyttöä.

Brundtlandin komission mietintö on sävyltään optimistinen. Raporttia laadittaessa haluttiin välttää tuomiopäivän kuvien maalailua ja esitettiin lohdullinen kuva siitä, että edessä olevat ongelmat voidaan hoitaa. Optimistinen sävy on kuitenkin pettävä, sillä toiveikkuus on perusteltua vain siinä tapauksessa, että ryhdytään komission suositusten mukaisiin toimenpiteisiin. Eräiltä osin komission suosituksetkin ovat riittämättömät.

On aika toimia

Mitä meidän sitten olisi tehtävä? Luonnontaloudellisesti kestävä kehityksen periaate edellyttää sitä, että ihminen alkaa elää luonnontalouden ehdoilla. Nykyään taloudellinen ja yhteiskunnallinen kehitys on viritetty kasvutavoitteen mukaiseksi. Yhteiskuntien käytössä olevat ohjauskeinot — erityisesti verotus — on suunnattava tulevaisuudessa siten, että ihmiset ja yritykset alkavat sopeuttaa toimintaansa luonnontalouteen.

Uusiutuvat luonnonvarat ovat ihmisen talouden luonnontaloudellisesti kestävä perusta. Niin kauan kun saamme maapallolle auringon energiaa pystymme korjaamaan talteen uusiutuvien luonnonvarojen tuottoa pelloilta, metsistä, soilta ja vesistä. Näitä luonnonvaroja on hoidettava hyvin ja niiden uusiutumiskyky on turvattava, jotta voimakkaasti kasvavan maapallon väestön aineelliset tarpeet voidaan tyydyttää. Saastumisen ja muiden uusiutuvien luonnonvarojen kasvua haittaavien tai estävien ympäristömuutosten ehkäisemisen tulee olla ympäristönsuojelun ylivoimaisesti tärkein tehtävä.

Uusiutumattomia luonnonvaroja, maaperän rikkauksia, on säästettävä, sillä niiden varannot ovat rajalliset ja niiden käytöstä syntyy saasteita ja muita ympäristöhaittoja. Uusiutumattomia luonnonvaroja on pyrittävä kierrättämään ja niiden

käyttöön liittyvä toiminta tulee muutoinkin järjestää siten, että ympäristöhaitat ovat mahdollisimman pienet. Sama periaate koskee luonnollisesti myös uusiutuviin luonnonvaroihin perustuvaa tuotantoa ja kulutusta.

Alueellisesti hajautettu ja mahdollisimman omavaraisista alueyksiköistä koostuva yhteiskuntarakenne on luonnontalouden kannalta parempi kuin keskittynyt yhteiskunta. Tällaisessa yhteiskunnassa luonnonvaroja kuluttavan ja ympäristöä pilaavan liikenteen tarve on vähäinen. Hajautetussa yhteiskunnassa voidaan saada aikaan luontainen ravinteiden kierto kulutuksesta takaisin pelloille. Rakenteeltaan hajautetun yhteiskunnan energiahuollossa voidaan käyttää runsaasti uusiutuvia energialähteitä. Elinympäristö on pienissä ja keskisuurissa kaupungeissa selvästi terveellisempi kuin suurkaupungeissa. Tutkimuksissa on todettu, että yli 500 000 asukkaan kaupungeissa ilman laatu on heikompi kuin tätä pienemmissä asutuskeskuksissa.

Kaikkea yksittäisten ihmisten, yhdyskuntien ja yhteiskuntien toimintaa on opittava tarkastelemaan luonnontalouden näkökulmasta. Kun kehityksen suunta on nyt kohti lisääntyvää ristiriitaa ihmisen talouden ja luonnon talouden välillä, on suunta käännettävä päinvastaiseksi.

Uudella tekniikalla on merkittävä osuus luonnontaloudellisesti kestäväen kehityksen toteuttamisessa. Teknistä kehitystä onkin vauhditettava keskittäen voimavaroja erityisesti niille aloille, jotka voivat auttaa vahvistamaan uusiutuvien luonnonvarojen kasvukykyä, säästämään luonnonvaroja ja suojelemaan ympäristöä.

Suomi on erityisen edullisessa asemassa siitä syystä, että meillä on poikkeuksellisen rikkaat uusiutuvat luonnonvarat. Niiden varassa meidän on hyvä elää, kunhan vain huolehdimme siitä, että maamme kaikissa osissa on riittävästi ihmisiä niitä hoitamassa ja hyödyntämässä.

Suomelle uusiutuvien luonnonvarojen kasvukyvyyn säilyminen on erityisen tärkeää. Suomen tulee siis toimia hyvin te-

hokkaasti ympäristön suojelemiseksi sekä kansallisella että kansainvälisellä tasolla.

Suomen ulkopolitiikassa ympäristönsuojeluyhteistyön tulee olla kärkiasia. Tällä alalla Suomella on valvottavanaan elintärkeitä kansallisia etuja. Toisaalta ympäristöyhteistyössä Suomen puolueettomuuspolitiikkaa on helppo toteuttaa ja voimme sen avulla rakentaa yhteistyötä maailman kansojen välille.

Suomi on ollut yhdessä muiden pohjoismaiden kanssa aktiivisesti käynnistämässä kansainvälistä ympäristöyhteistyötä sekä ammattiviranomaisten tasolla että osana hallitusten välistä ulkopolitiikkaa. ETYK:issä Suomi on tehnyt aloitteita ympäristöyhteistyön tehostamiseksi. YK:ssa ympäristökysymykset on otettu esille myös yleiskokouspuheenvuoroissa jo 1970-luvun lopulta lähtien. (54.)

Esimerkiksi vuonna 1978 Suomen ulkoasiainministeri sanoi YK:n yleiskokouksen 33. istunnossa: »Maailmanyhteisön keskinäistä riippuvuutta ei ymmärretä oikein, jollei oivalleta, että uuden kansainvälisen talousjärjestyksen tulee olla myös luonnontaloudellisesti elinvoimainen ja että sen on perustuttava maailmanlaajuisten ja alueellisten ekologisten tekijöiden oikeaan arviointiin. Muutoin uusi talousjärjestys ei ole kestävä. Monessa suhteessa nämä tekijät edellyttävät ennen pitkää muutosta asioiden tärkeysjärjestyksessä samoin kuin maailman voimavarojen jakautumista koskevien kysymysten korostumista. — Teollisuusmailla, jotka jatkuvasti eniten rasittavat ihmisen elinympäristöä, on tämän vuoksi erityisiä velvoitteita. Niiden tulee noudattaa sellaista muutoshakuista politiikkaa, joka täyttää sekä maailmanlaajuisten kehitysstrategioiden että ympäristönsuojelun asettamat vaatimukset. Suomi on valmis edelleen toimimaan tähän suuntaan yhdessä muiden valtioiden kanssa.» (55.)

Suomi on siis pyrkinyt ja meidän on edelleen pyrittävä siihen, että ympäristöyhteistyö nousisi ympäristöviranomaisten tasolta hallitusten tasolle ja kansainvälisen politiikan keskei-

seksi kysymykseksi. Johtavien suurvaltojen päämiesten tulisi ottaa ympäristökysymykset neuvottelujensa esityslistalle. Käytännön tulosten aikaansaamiseksi olisi ensi vaiheessa käynnistettävä läntisten teollisuusmaiden keskinäinen yhteistyö. (56.) Merkkejä siitä, että eri maiden johtajilla on valmius ryhtyä päättäväisiin toimenpiteisiin ympäristön suojelemiseksi, on jo nähtävissä. Useita korkealla poliittisella tasolla toteutettuja ympäristökokouksia on jo järjestetty ja uusia ollaan järjestämässä.

Kestävän kehityksen toteuttamisessa tarvitaan laajaa kansainvälistä yhteistyötä. Tältä osin Brundtlandin komission esitykset jäävät puolitiiehen.

Ympäristökysymys on kohoamassa niin mittavaksi ongelmaksi, että se edellyttää myös YK:n peruskirjan tarkistamista. Siihen olisi sisällytettävä kestävän kehityksen tavoite ja annettava maailmanjärjestölle välineet sen toteuttamiseksi. Peruskirjassa tulisi olla säädökset mm. siitä, millä tavoin yhteistyöstä kieltäytyvät maat voidaan painostaa toteuttamaan kestävän kehityksen periaatteita.

YK:ssa olisi hyväksyttävä suositus, joka edellyttää kehittyneiden teollisuusmaiden käyttävän kehitysyhteistyövarojen lisäksi esimerkiksi 0.5 % bruttokansantuotteestaan kansainväliseen ympäristöyhteistyöhön. Näitä varoja tulisi käyttää esimerkiksi sademetsien suojeluun ja metsitysprojekteihin sekä teollisuuden ympäristöinvestointeihin kehitysmaissa. Eurooppaan tulisi perustaa ympäristönsuojelurahasto, josta voitaisiin tukea niitä maita, jotka eivät yksin selviydy suojeluinvestoinneistaan. Varoja voitaisiin käyttää sekä monenkeskiseen että kahdenväliseen yhteistyöhön. Suomikin voisi tukea näistä varoista myös sellaisia kahdenvälisiä projekteja, jotka tehostaisivat ympäristönsuojelua meidän lähialueillamme.

Mikään kansakunta ei halua eikä voikaan ryhtyä toteuttamaan oleellisesti nykyisestä poikkeavaa politiikkaa, elleivät muut maat tee samoin. Tämä koskee esimerkiksi verotusta. On välttämätöntä ryhtyä ohjaamaan kehitystä luonnontalou-

dellisesti kestävään suuntaan myös verotuksen avulla. Avoimessa maailmantaloudessa ei ole kuitenkaan mahdollista, että jollakin maalla olisi oleellisesti muista maista poikkeava verojärjestelmä. Kiireellisintä olisi toteuttaa kaikkialla maailmassa tuntuva energiaverojen korotus, jolloin tietysti voitaisiin vastaavasti alentaa muuta verotusta. Energian hinnan kohtaminen esimerkiksi kaksin- tai kolminkertaiseksi johtaisi merkittävään energian säästöön ja se vauhdittaisi teknologista kehitystä oikeaan suuntaan. EY:n piirissä jo suunnitellaan nykyisiä huomattavasti korkeampia energiaveroja. (57.) Pohjoismaat voisivat edetä tähän suuntaan jo aikaisemmin. Aina-kin liikennepolttonesteiden hinnat voisivat olla täällä korkeammat kuin Keski-Euroopassa. Tästä saataisiin runsaasti veroja muun verotuksen keventämiseen.

Tarvitaan laajaa kansainvälistä yhteistyötä, jonka puitteissa asetetaan tavoitteita, määritellään normeja ja sovitaan käytännön toimenpiteistä, jotka kääntävät kehityksen suunnan kohti sopusointua luonnontalouden kanssa. Kussakin maassa sisäinen elämä alkaa tätä kautta hakea uusia uomia: luontoa tuhoava toiminta estetään tai se tulee hyvin kalliiksi. Tämä on omiaan myös suuntaamaan ihmisten mielenkiinnon luontoa hävittävästä ja ihmiselle itselleen usein turhista tai jopa vahingollisista kulutustottumuksista kestävämpien arvojen suuntaan.

Loppujen lopuksi kaikki se, mitä ihminen välttämättä tarvitsee, voidaan järjestää luonnontaloudellisesti kestävällä tavalla hyvinkin suurelle ihmismäärälle. Ravinnon ja vaatteet me saamme pääasiassa uusiutuvista luonnonvaroista. Asuntojen rakentaminen ei kuluta kovin paljon uusiutumattomia luonnonvaroja eikä saastuta luontoa. Lääkkeet ja muu terveydenhoito sopivat hyvin kestäväen kehityksen raameihin. Tieteet, taiteet ja liikunta eivät myöskään tuhlaa luonnonvaroja eivätkä saastuta ympäristöä. Itse asiassa me tuhlaamme nyt luonnonvaroja ja saastutamme luontoa aika tavalla turhaan.

Luonnontaloudelliset näkökohdat puhuvat myös tasa-ar-

von puolesta sekä kansainvälisellä että kansallisella tasolla. Luontoa turmelee nimenomaan kerskakulutus. Tasa-arvon edistäminen siirtää kulutuksen painopistettä luonnon kanssa sopusointuiseen, perustarpeita tyydyttävään suuntaan. Köyhyyden lievittäminen kehitysmaissa helpottaa ympäristöön kohdistuvaa painetta.

Ympäristöongelmien ratkaiseminen edellyttää niitä koskevan tietoisuuden muodostumista. Ensi vaiheessa olisi päätöksentekijät saatava tajuamaan, että nykyinen suuntaus on mahdoton. Perusteellinen, juuriin menevä muutos on aikaansaatavissa vain kansainvälisen yhteistyön kautta. Vähitellen kaikkien maiden kansalaistenkin tulisi tiedostaa välttämättömyys elää luonnontalouden ehdoilla. Tämän tiedostamisen kautta välttämättömyydestä voi kasvaa hyve: ympäristön suojelemiseksi tehtäviä muutoksia ei koeta enää ulkopuolelta tulevana ohjauksena tai pakotuksena, vaan uusi elämäntapa alkaa tulla sisällöllisesti houkuttelevaksi. Jos ihminen pystyy suuntautumaan materialistisesta kulutuskulttuurista kohti henkisiä arvoja ja ehyempiä ihmissuhteita, hänen hyvinvointinsa lisääntyy oleellisesti.

5. luku

Ihminen yhteisöissä

Ihmisen suhdetta toisiin ihmisiin ja yhteiskuntaan voidaan tarkastella parhaimmin sosiologian kautta, joka on tietyllä tavalla yhteiskuntatieteiden perustiede. Sosiologia-sanaa käytti ensimmäisen kerran vuonna 1839 ranskalainen Auguste Comte. Erik Allardt määrittelee sosiologian lähtien latinan sanoista *socius* = toveri ja *societas* = yhteiskunta sekä muinaiskreikan sanasta *logos* = yleistetty tieto. Tästä hän johtaa sen sanallisen määritelmän, että sosiologia on tiede, »joka käsittelee ihmistä 'toverina', yhteiskunnan tai muun yhteisön jäsenenä». Allardt toteaa tämän määritelmän osuvaksi myös sosiologian nykyistä sisältöä ajatellen. (1.)

Sosiologit ovat usein tunteneet alemmuutta luonnontieteiden edustajiin nähden sen vuoksi, että nämä ovat kyenneet irrottautumaan normatiivisuudesta ja päässeet omalla allaan pitkälle vietyyn mitattavuuteen ja täsmällisyyteen. Sosiologitkin ovat ryhtyneet tavoittelemaan näitä positivistisia tieteen ihanteita ja mittaamaan omaa onnistumistaan niiden kriteereillä. Niinpä sosiologit ovat usein mm. korostaneet sitä, ettei heidän tieteesä ole eettistä eli sosiologit eivät kysy onko tietty yhteisöllinen ja yhteiskunnallinen toiminta hyvää vai huonoa, vaan he yrittävät vain selittää sitä. (2.)

Positivistinen pyrkimys ei ole kuitenkaan ollut sosiologiasa kovin hallitseva. Sosiologit ovat pyrkineet ensi sijassa ymmärtämään yhteisöllistä ja yhteiskunnallista käyttäytymistä ihmisen perusolemuksen ja hänen toimintansa tavoitteiden valossa. Monet johtavat sosiologit ovat pyrkineet nimen-

omaan selvittämään millaiset yhteiskunnalliset olosuhteet ovat ihmiselle suotuisat. Tällöin on usein tutkittu ihmisessä ja yhteiskunnassa ilmeneviä häiriöitä ja etsitty niiden syitä. (3.) Sosiologiaa on käytetty myös yhteiskuntasuunnittelun ja yhteiskunnallisen päätöksenteon perustana. (4.)

Antoisimpia sosiologeja ovat tämän alan niin sanotut klassikot. He ovat olleet näkijöitä, jotka ovat kyenneet tavoittamaan jotakin oleellista ja pysyvää ihmisestä, yhteisöistä ja yhteiskunnasta; siksi he ovatkin tulleet klassikoiksi. Klassikoiden kirjoitukset eivät yleensä ole sellaisinaan enää relevantteja, mutta niistä voi saada perustaa nyky-yhteiskunnankin analysoimiselle.

Keskityn tässä kirjassa erityisesti yhteisösosiologiaan. Tästä näkökulmasta mielenkiintoisimmat klassikot ovat saksalainen Ferdinand *Tönnies* ja ranskalainen Emile *Durkheim*.

Klassikkojen visiot

Tönnies kirjoitti jo vuonna 1887 kirjan »Gemeinschaft und Gesellschaft». Hänen tarkastelunsa rajoittuu niihin ihmisten välisiin suhteisiin, jotka perustuvat molemminpuolisuuteen. Jokainen tällainen suhde edustaa yhteisyyttä moninaisuudessa ja moninaisuutta ykseydessä. Se muodostuu muun muassa avun antamisesta ja palvelemisesta osapuolten välillä. Tällaisen myönteisen suhteen kautta syntyvää ryhmää kutsutaan yhteenliittymäksi (*Verbindung*), millä ymmärretään sisänpäin ja ulospäin yksikkönä toimivaa kokonaisuutta. Itse ihmisten välistä suhdetta — ja myös tuloksena olevaa yhteenliittymää — pidetään joko todellisena ja orgaanisena elämänä (*Gemeinschaft*) tai kuviteltuna ja mekaanisena rakenteena (*Gesellschaft*). (5.)

Tönnies täsmentää näitä vaikeasti käännettäviä saksankielen käsitteitä siten, että käsite *Gemeinschaft* sisältää kaikki läheisen, yksityisen ja muita ihmisiä poissulkevan yhdessä elä-

misen, kun taas Gesellschaft on sama kuin julkinen elämä eli itse maailma. Hän esittää käsitteiden käytöstä useita esimerkkejä. Gemeinschaft on vahva ja elävä maaseudulla, missä se on kestävä ja aito tapa elää yhdessä. Sille vastakohtana Gesellschaft on tilapäinen ja pinnallinen. Gemeinschaft on ymmärrettävä samankaltaiseksi elävän organismin kanssa, kun taas Gesellschaft on mekaaninen ja keinotekoinen yhteenliittymä. (6.)

Allardtinkin mielestä käsitteiden Gemeinschaft ja Gesellschaft kääntäminen on vaikeaa. Hän toteaaakin, että niitä käytetään yleensä saksankielisessä alkuperäismuodossaan mm. englanninkielisissä esityksissä. Allardtin mukaan on joskus käytetty suomenkielisiä käännöksiä »yhdessäoloyhteisö» ja »asiayhteisö». (7.)

Charles P. Loomis, Tönniesin kirjan kääntäjä, käyttää englanninkielisiä sanoja community (Gemeinschaft) ja society (Gesellschaft). Vaikka nämä sanat eivät ole synonyymeja saksankielisille termeille, ovat ne varsin käyttökelpoiset. Vastaa- vasti voidaan käyttää suomenkielisiä termejä »yhteisö» ja »yhteiskunta», jotka ovat mielestäni ainakin parempia kuin Allardtin mainitsemat käännökset.

Tönniesin kirjan kahdeksanteen painokseen sisällyttämässään esittelyartikkelissa Loomis selostaa sen pohjalta käytyä keskustelua. Emile Durkheim esitti vuonna 1889 Tönniesin kirjasta arvion, jossa hän arvosteli tämän luonnehdintaa, että Gesellschaft olisi luonteeltaan mekaaninen yhteenliittymä. Durkheim väitti, etteivät varhaiset yhteiskunnat olleet yhtään sen orgaanisempia kuin silloisetkaan luonteeltaan kollektiiviset ihmisten yhteenliittymät. Loomis tulkitsee tätä keskustelua siten, että Durkheimin itsensä myöhemmin esittämä kah-tiajako mekaaniseen solidaarisuuteen ja orgaaniseen solidaarisuuteen vastaa, vaikkakin eri tavoin ymmärrettynä, Tönniesin käsitteitä Gemeinschaft-Gesellschaft. (8.) Nämä sosiologit käyttävät siis termejä mekaaninen ja orgaaninen päinvastaisissa merkityksissä, mutta itse asiasisällön suhteen analyysit

ovat lähellä toisiaan.

Emile Durkheim esitti mekaanisen ja orgaanisen solidaarisuuden käsitteensä ensimmäisen kerran teoksessaan »Työnjako» (De la Division du Travail Social) vuonna 1893.

Mekaaninen solidaarisuus syntyy Durkheimin mukaan samankaltaisuuden kautta. Se vallitsee silloin kun on olemassa tietty joukko omantunnon (tietoisuuden) tiloja, jotka ovat yhteisiä kaikille saman yhteisön (yhteiskunnan) jäsenille. (Sulkeisiin merkityt suomenkieliset sanat ovat vaihtoehtoisesti käytettyjä vastineita alkuperäisille ranskankielisille käsitteille.) Mitä suurempaa osaa yhteiselämästä yhteinen omatunto (tietoisuus) koskee ja säätelee, sitä suurempi on niiden suhteiden moninaisuus, joissa se tuntuu ja sitä enemmän se myös synnyttää yksilöitä ryhmään kiinnittäviä kytkentöjä. Ihmisten yhteenkuuluvuuden tunne kohoa nimenomaan tästä, yhteisestä omastatunnosta (tietoisuudesta). (9.)

Orgaaninen solidaarisuus syntyy Durkheimin mukaan työnjaon kautta, joka luo erilaisuutta yksilöiden välille. Mekaaninen solidaarisuus ei hänen mukaansa salli yksilöllisyyttä. Työnjaon edistyessä jokaisella on oma, hänelle ominainen toiminnan piiri, joka luo tilaa persoonallisuudelle. Siksi on välttämätöntä, että yhteinen omatunto (tietoisuus) jättää avoimeksi osan yksilön tietoisuudesta jotta siihen voi syntyä erityistoimintoja, joita se ei sääntele. Mitä laajempi on tämä vapaa alue, sitä voimakkaampi on tästä solidaarisuudesta syntyvä yhteenkuuluvuus. Yhtäältä jokainen on riippuvainen yhteiskunnasta sitä enemmän mitä eriytyneempi on työnjako, toisaalta jokaisen toiminta on sitä persoonallisempaa mitä erikoistuneempi on yhteiskunta. Nimi orgaaninen tulee rinnastuksesta korkeammin kehittyneisiin eläimiin, jossa elimistön yhteenkuuluvuus on suurin silloin kun erikoistuminen on edennyt pisimmälle. (10.)

Kirjassaan ja sen toiseen painokseen kirjoittamassaan esipuheessa Durkheim esittää sen ajatuksen, että työyhteisöt, ammattiyhdistykset, voisivat muodostaa työnjaon yhteiskun-

nassa orgaanista solidaarisuutta luovan instituution ja korvata siten työnjaon kautta menetettyä mekaanisen solidaarisuuden vaikutusta. Durkheimin mielestä sekä perhe että alueelliset yhteisöt — kylät, kaupungit, piirikunnat ja maakunnat — ovat menettäneet merkityksensä. Kun valtio on liian etäällä yksilöistä, tulisi ammattiyhdistysten toimia yhdistävänä tekijänä niiden välillä. Niiden tulisi olla jäsenilleen lähiyhteisö ja toimia samalla poliittisen järjestelmän elementteinä. (11.)

Kirjassaan »Itsemurha» Durkheim tarkastelee orgaanisen solidaarisuuden merkitystä itsemurhien ehkäisemisessä. Tutkimuksessaan hän toteaa mekaanisen solidaarisuuden hajoamisen olevan yksi itsemurhien syy ja pohtii mahdollisuuksia tietoisesti vahvistaa orgaanista solidaarisuutta. Tämä tarkastelu osoittaa sen, että Tönniesin ja Durkheimin näkemykset ovat lähellä toisiaan. Tönniesin käsitteitä käyttäen voidaan sanoa, että Durkheim pyrkii luomaan Gemeinschaft-tyyppisiä yhteisöjä eriytyneeseen työnjaon yhteiskuntaan. Kun Durkheimin esitys on suorastaan loistava myös nyky-yhteiskuntaa ajatellen, esittelen sen tässä tarkemmin.

Durkheimin mielestä itsemurhien lisääntyminen ilmentää sitä, että elintason kohoamisesta huolimatta moraali on köyhtynyt. Tällä hän ei tarkoita syyttää yhteiskunnan jäseniä, vaan »moraalisen temperamentin muutos todistaa sosiaalisen rakenteemme perustavanlaatuisesta muutoksesta».

Historialliselle kehityksellemme on ollut ominaista, että se on vähitellen hävittänyt kaikki entiset sosiaaliset puitteet:

»Toinen toisensa jälkeen ne ovat hävinneet joko ajan hitaasti kuluttamina tai suurten häiriöiden johdosta, mutta ilman että niitä olisi korvannut mikään muu. Yhteiskunta järjestäytyi alunperin perheen perustalle; se muodostui pienyhteisöjen, klaanien yhteenliittymänä, joiden kaikki jäsenet olivat sukulaisia tai pitivät itseään sellaisina. Tämä organisaatio ei näytä kauan pysyneen puhtaassa tilassa. Perhe lakkaa melko pian olemasta poliittinen muodoste ja siitä

tulee yksityiselämän keskus. Alueellinen ryhmä seuraa siten vanhaa perheryhmää. Samalla alueella asuvat yksilöt luovat riippumatta veriheimolaisuudesta vähitellen yhteisiä ideoita ja tapoja, jotka eivät ole samassa määrin yhteisiä kauempana asuvien naapurien kanssa. Näin syntyy pikku väestökeskuksia, joilla ei ole muuta aineellista perustaa kuin naapuruus ja siitä aiheutuvat suhteet, mutta joilla kaikilla on kuitenkin omat erityispiirteensä; näin meillä on kylä tai pikemminkin kaupunkivaltio vaikutusalueineen. Ne eivät tietenkään tavallisesti eristäydy täysin toisista. Ne liittoutuvat, yhdistyvät eri tavoin ja muodostavat näin mutkikkaampia yhteiskuntia, joihin ne liittyvät säilyttäen silti oman luonteensa. Ne pysyvät perusjaokkeina, joiden laajennettu jäljennös koko yhteiskunta vain on. Mutta vähitellen näiden liittoutumien käydessä tiukemmiksi, alueelliset ympäristöt sulautuvat toisiinsa ja menettävät entisen moraalisen yksilöllisyytensä. Kaupungista tai alueelta toiselle erot pienenevät. Ranskan vallankumouksen aiheuttama suuri muutos oli juuri se, että se vei tämän tasoittumisen ennennäkemättömän pitkälle. Se ei suinkaan tekaissut sitä tyhjästä, vaan sitä oli jo pitkään valmistellut se keskittyminen, johon »ancien régime» oli edennyt. Mutta entisten provinssien lain sallima tukahduttaminen ja uusien, puhtaasti keinotekkoisten ja nimellisten osastojen luominen vahvisti sen lopullisesti. Sen jälkeen yhteydenpitovälineiden kehittyminen, joka sekoitti väestöt, pyyhki pois lähes loputkin jäljet vanhoista muodosteista. Ja koska samalla se, mitä oli jäljellä ammattikuntalaitoksesta, väkivaltaisesti tuhoutui, kaikki sosiaalisen elämän sekundääriset orgaanit (D. käyttää käsitettä 'sekundäärinen' toisessa merkityksessään kuin useat muut sosiologit) joutuivat perikatoon.

Vain yksi kollektiivinen muoto selvisi tästä myllerryksestä, nimittäin valtio. Olosuhteiden pakosta se pyrki imeämään itseensä kaikki toimintamuodot, joilla saattoi olla sosiaalinen luonne, ja oli tästedes tekemisissä vain yksilöiden

ailahtelevan massan kanssa. Mutta silloin sen oli samalla pakko omaksua tehtäviä, joihin se oli sopimaton ja joita se ei ole kyennyt tarkoituksenmukaisesti suorittamaan. Onkin usein todettu, että valtio on yhtä tungetteleva kuin kyvytönkin. Se pyrkii sairaalloisesti ulottumaan kaikenlaisiin asioihin, jotka eivät sille kuulu tai joihin se ryhtyy vain tehden niille väkivaltaa. Siitä tämä energian tuhlaus, josta valtiota on moitittu ja joka on todella suhteeton saavutettuihin tuloksiin nähden. Toisaalta yksilöt eivät ole enää minkään muun kollektiivisen vaikutuksen kuin valtion alaisia, koska se on ainoa järjestäytynyt yhteisö. Vain sen välityksellä he kokevat yhteiskunnan ja riippuvuuden, joka heillä siihen on. Mutta koska valtio on heistä kaukana, sillä voi olla heihin vain etäinen ja ohimenevä vaikutus, mistä johtuen tällä tuntemuksella ei ole välttämätöntä kestoja eikä voimaa. Suurimman osan heidän elinaikaansa mikään ei kohota heitä heidän itsensä yläpuolelle tai aseta heille rajoituksia. Näin he väistämättä luisuvat egoismiin tai hillittömyyteen. Ihminen ei voi kiintyä korkeampiin tarkoitukseen eikä noudattaa sääntöä, ellei hän tajua itsensä yläpuolella mitään, mihin hän kuuluu. Hänen vapauttamisensa kaikesta sosiaalisesta paineesta merkitsee hänen jättämistään oman onnensa nojaan ja hänen demoralisoitumistaan. Nämä ovat todellakin moraalisen tilamme kaksi ominaisuutta. Valtion paisuessa ja kasvaessa liikaa saadakseeseen riittävän lujan otteen yksilöstä, siinä kuitenkin onnistumatta, jälkimmäiset vailla keskinäisiä siteitä vyöryvät päin toisiaan kuin nestemäiset molekyylit, kohtaamatta mitään voimakeskusta, joka pidättelisi, vakiinnuttaisi ja organisoisi heitä.

Tämän pahan korjaamiseksi on silloin tällöin ehdotettu, että paikallisryhmille palautettaisiin jotakin niiden vanhasta itsemääräämisoikeudesta, mitä kutsutaan *hajauttamiseksi*. Mutta ainoata todella käyttökelpoista hajauttamista on sellainen, joka samanaikaisesti aiheuttaa sosiaalisten voi-

mien suuremman keskittymisen. Höllentämättä niitä siteitä, jotka yhdistävät kunkin yhteiskunnan osaston valtioon, on luotava moraalisia voimia jotka vaikuttavat, mitä valtio ei voi tehdä, suureen joukkoon ihmisiä. Tänään ei kunnalla, departementilla tai provinssilla ole riittävää valta-asemaa meihin nähden tällaisen vaikutuksen harjoittamiseksi; tajuamme ne vain pelkiksi nimikkeiksi, jotka ovat vailla merkitystä. Epäilemättä, muiden tekijöiden pysyessä muuttumattomina, ihmiset tavallisesti asuisivat mieluummin siellä, missä ovat syntyneet ja kasvaneet. Mutta nurkkapatriottisuutta ei enää ole eikä voi olla. Maan yleinen pysyvästi yhdenmukaistunut elämä vastustaa kaikkea tällaista hajaannusta. Voidaan ikävöidä menneitä, mutta turhaan. On mahdotonta keinotekoisesti elvyttää nurkkakuntaista henkeä, jolla ei ole enää mitään perustetta. Tästedes on mahdollista jonkin verran keventää hallintokoneiston toimintaa erilaisilla kekseliäillä suunnitelmilla, mutta yhteiskunnan moraaliseen tasapainoon ei näin voida milloinkaan vaikuttaa. Tällä tavoin pystytään keventämään ministeriöiden ylikuormitusta tai antamaan paikallishallinnon toiminnalle hieman lisää toimivaltaa, mutta tällä tavoin ei luoda alueellisia moraalisia miljöitä. Sillä sen lisäksi, että hallinnolliset toimenpiteet eivät riittäisi tällaisen tuloksen saavuttamiseksi, itse tulos ei ole mahdollinen eikä haluttava.

Ainoa hajautus, joka sallisi yhteiselämän keskusten lisääntymisen ilman kansallisen yhtenäisyyden heikkenemistä on se, jota voitaisiin kutsua nimellä *ammattillinen hajautus*. Sillä koska jokainen näistä keskuksista olisi vain erityisen ja rajallisen toiminnan tyysija, ne olisivat toisistaan erottamattomissa ja yksilö voisi näin solmia jäsenyyksiä niihin käymättä kokonaisuudelle vähemmän solidaariseksi. Sosiaalinen elämä jakaantuu kokonaisuonteensa säilyttäen vain sillä ehdolla, että jokaisella sen osastolla on jokin tehtävä. Tämän ovat ymmärtäneet yhä useammat kirjoittajat ja valtiomiehet, jotka haluavat tehdä ammattiryhmästä po-

liittisen organisaatiomme perustan, toisin sanoen jakaa valitsijakunnan korporaatioihin eikä alueellisiin vaalipiireihin. Mutta ensiksi täytyy organisoida korporaatio. Sen pitää olla jotakin muuta kuin kokoelma ihmisiä, jotka tapaavat vaalipäivänä ilman, että heillä on mitään yhteistä. Se voi toteuttaa määrätyn roolinsa vain, jos siitä sen sijaan, että pysyisi yhdentekeväenä asiana, tulee määrätty instituutio, kollektiivinen persoonallisuus, tapoineen ja traditioineen, oikeuksineen ja velvollisuuksineen, yhteyksineen. Suurin vaikeus ei ole säätää, että edustajat valitaan ammattiryhmittäin ja mikä kunkin ammattiryhmän osuus on oleva, vaan pitää huolta, että kustakin korporaatiosta tulee moraalinen yksilöllisyys. Muutoin lisätään vain eräs ulkoinen ja keinotekoinen alaosasto olemassaoleviin, joita halutaan täydentää.» (12.)

Yhteisöt tulevaisuuden yhteiskunnassa

Heti tuoreeltaan on todettava, etten voi yhtyä Durkheimin johtopäätöksiin, vaikka pidänkin hänen noin sata vuotta sitten suorittamaansa analyysia monin tavoin edelleen ajankohitaisena. Paha puute on se, että Durkheim sivuuttaa kokonaan perheen merkityksen ihmisistä yhteiskuntaan jäsentävänä ja sosiaalistavana yhteisönä. Samoin hän aliarvioi paikallisten, alueellisten ja uskonnollisten yhteisöjen merkitystä työnjaon yhteiskunnassa. Ammatilliselle järjestäytymiselle hän puolestaan antaa suhteettoman suuren painoarvon, minkä myöhempi kehitys on myös käytännössä osoittanut.

Alun perin työväenyhdistykset saivat niitä muotoja ja tehtäviä, joita Durkheim niille hahmotteli. Työväenyhdistykset perustivat osuuskauppoja ja rakensivat seurantaloja. Niiden jäsenten kesken oli laajaa yhteistoimintaa ja vahva yhteenkuuluvuuden tunne. Niistä tuli myös tärkeä poliittisen toiminn

nan yksikkö. Vähitellen ammattiyhdistysliikkeestä on kasvanut keskusjohtoinen raskas organisaatio, joka pikemminkin hävittää kuin ylläpitää työyhteisöjen elämää. Ammattiyhdistysliike on hajonnut useisiin eri keskusjärjestöihin, liittoihin ja poliittisiin ryhmiin, jotka kilpailevat tai jopa taistelevat keskenään. Työpaikoilla esiintyy runsaasti poliittista syrjintää ja painostusta. Muun muassa näistä syistä ammattiyhdistysliike ei nykyään ole yhteishenkeä työpaikoilla synnyttävä tekijä. Monilla työpaikoilla ammattiyhdistystoiminnan ristiriidat jopa huonontavat ihmissuhteita.

Kaikkesta tästä huolimatta uskon, että työyhteisöillä on tärkeä merkitys ihmisten suhteissa yhteiskuntaan. Tärkein työelämän uudistus onkin yhteisöhenget elvyttäminen ja ihmissuhteiden parantaminen työpaikoilla. Tähän palaan myöhemmin.

Suomalaiset sosiologit eivät ole sanottavasti paneutuneet työyhteisöjen merkitykseen. Erik Allardtin johtamassa pohjoismaisessa hyvinvointitutkimuksessakin työyhteisö sivuutettiin kokonaan; mukaan otettiin vain perhe- ja paikallisyhteisöjen vaikutus ihmisten hyvinvointiin. (13.) Filosofi Reijo Wilenius on tehnyt tutkimuksen työn merkityksestä ihmiselle. Tässäkään selvityksessä työpaikan ihmissuhteet ja työyhteisön merkitys eivät ole erityisesti esillä. (14.)

Tönnies ja Durkheim esittävät selkeästi sen ihmisen käyttäytymistä ja hyvinvointia koskevan perusolettamuksen, johon sosiologian olemassaolo tieteenä keskeisellä tavalla perustuu: ihminen on yhteisöllinen ja yhteiskunnallinen olio, »sosiaalinen eläin», jossa yhteiselämän ongelmat ilmenevät häiriintyneenä käyttäytymisenä. Tämän ovat lukuisat sosiologiset tutkimukset selvästi osoittaneet.

Gemeinschaft-tyyppisten lähiyhteisöjen merkitys ihmiselle on hyvin suuri. Tönniesin ja Durkheimin analyysit osoittavat tämän vakuuttavasti. Joskus koko sosiologia on määritelty tieteenalaksi, joka tutkii ihmisryhmiä. (15.) Sosiologisessa kirjallisuudessa puhutaan Gemeinschaft-tyyppisistä primääri-

ryhmistä ja Gesellschaft-tyyppisistä sekundääriyryhmistä. Ensinmainittujen todetaan olevan tärkeitä ihmisen sosiaalistumiselle ja jäsentymiselle yhteiskuntaan. Perheyhteisö, paikallisyhteisö, työyhteisö, harrastuspiirit ja ystävyyssuhteet mainitaan tavallisesti tärkeimpinä primääriyhteisön muotoina. (16.)

Nykyisetkin sosiologit ovat esittäneet näkemyksiä, jotka tukevat Tönniesin ja Durkheimin ajatuksia. Jürgen Habermas on julkaissut artikkelin »Uusi yleiskatsauksettomuus» (näköalattomuus), jossa hän toteaa työyhteiskunnalliseen utopiaan perustuvan sosiaalivaltio-ohjelman menettäneen voimansa avata mahdollisuuksia kollektiivisesti paremmalle ja turvattummalle elämälle. Sosiaalivaltio on synnyttänyt tihenevän verkoston oikeudellisia normeja sekä valtiollisia ja puolivaltiollisia byrokratioita. Sosiaalivaltiossa on tavoitteen ja keinon välinen ristiriita. Sen tavoitteena on »tasaveroisesti rakentuneiden elämänmuotojen luominen, mikä samalla antaisi tilaa yksilölliselle itsensä toteuttamiselle ja spontaaniudelle. Mutta aivan ilmeisesti tätä tavoitetta ei ole mahdollista saavuttaa panemalla poliittisia ohjelmia täytäntöön oikeudellisesti ja hallinnollisesti. Valta on liian vaativa väline elämänmuotojen luomiseen.» (17.)

Habermas esittää Claus Offeen nojautuen, että sosiaalivaltion kriisiin on havaittavissa kolme reagoitintapaa: oikeistososialidemokraattinen, uuskonservatiivinen ja kasvukriitikkojen ajattelu. Oikeistososialidemokraatteja Habermas kutsuu legitimoijiksi, jotka ovat nykyään oikeastaan konservatiiveja. He pyrkivät säilyttämään sosiaalivaltion hyvine ja huonoine puolineen. Uuskonservatiivit taas pyrkivät vapauttamaan markkinavoimia ja edistämään korporatismia.

Vain teollisuusyhteiskunnan toisinajattelijat lähtevät siitä, että »tavarasuhteiden yleistyminen ja byrokratisoituminen uhkaavat yhtä lailla elämismailmaa — että kumpikaan näistä välineistä, sen enempää valta kuin rahakaan, ei ole toista 'viattomampi'. Yksin he pitävät myös välttämättömänä sitä, että

elämismaailman — jonka elävä perusta ja kommunikatiivinen rakenne on joutunut uhanalaiseksi — autonomiaa vahvistetaan.» (18.)

Habermas katsoo, että moderneilla yhteiskunnilla on käytettävissään kolme voimavaraa, joilla ne voivat ohjata omaa kehitystään: raha, valta ja solidaarisuus. Niiden vaikutuspiirit olisi saatava tasapainoon: »solidaarisuuden sosiaalista integraatiota luovaa voimaa olisi voitava puolustaa kahden muun ohjausresurssin, rahan ja hallinnollisen vallan, 'väkivaltaa' vastaan. Elämänalueet, jotka ovat erikoistuneet perittyjen arvojen ja kulttuurisen tiedon siirtämiseen, ryhmien integroimiseen ja kasvavien sosiaalistamiseen, ovat perinteisesti rakentuneet solidaarisuudelle. Myös poliittisen tahdonmuodostuksen, jonka on tarkoitus vaikuttaa yhtäältä kommunikatiivisesti rakentuneiden elämänalueiden, toisaalta valtion ja talouden väliseen rajanvetoon ja vaihtoon, täytyisi ammentaa samoista lähteistä. Tämä ei ole kaukana niistä yhteiskuntaopin oppikirjojen normatiivisista käsityksistä, joiden mukaan yhteiskunta säätelee demokraattisesti legitimoidun herruuden välityksellä itseään ja omaa kehitystään.» Kysymys on elämäntyylien haavoittumattomuudesta ja autonomiasta, esimerkiksi totuttujen alakulttuurien puolustamisesta. Habermas epäilee, että työpaikoilla solidaarisuutta luonutta yhteisöelämää ei kyetä säilyttämään. (19.)

Ymmärrän Habermasin ajatuksen siten, että hänen mielestään yhteiskunnassa tulisi kyetä säilyttämään ja synnyttämään autonomisia yhteisöjä, joiden välityksellä yhteiskunta voi demokraattisesti uudistua. Nämä yhteisöt uudistuvat »sisäisesti» kommunikatiivisen prosessin kautta, mutta lisäksi ne vaikuttavat koko yhteiskunnan tasolla rajoittaen poliittisen ja taloudellisen vallankäytön kielteisiä vaikutuksia ihmisten elämään.

Toinen nykyajan johtava sosiologi Ralf Dahrendorf on esittänyt samansuuntaisia käsityksiä. Hänen mukaansa ihmisen tulisi voida vapautua ulkoapäin tulevasta vallasta. Tämän vapauden edistämiseksi tarvitaan instituutioita. Keskittyneet

instituutiot ja niiden »ulkoapäin» tuleva vallankäyttö on usein koettu vapauden rajoituksiksi — niiden vaihtoehdoksi tarvitaan kansalaisyhteiskunta. Toisaalta Dahrendorf toteaa perheen, paikallisyhteisöjen, uskonnollisten ryhmien, juhlien järjestämisen ja käyttäytymisnormien kaltaisten instituutioiden kärsineen teollistumiskehityksessä. Niitä ei enää voida alkuperäisessä muodossaan palauttaa, mutta sen sijaan voidaan tietoisesti muodostaa instituutioita, joilla on sama tehtävä kuin vanhoilla lähiyhteisöillä. Hallitusten tulee harjoittaa sellaista politiikkaa, joka jättää tilaa autonomiselle ja spontaanille instituutioiden muodostumiselle. Tämä on Dahrendorfin mukaan tärkein hyvinvointivaltion uudistamistehtävä. (20.)

Toisaalta Dahrendorf on esittänyt myös muita hyvinvointivaltion kehittämistavoitteita yhdistäen taloudellisen liberalismiin ja sosiaaliliberalismin aineksia toisiinsa. Yhtäältä hän on esittänyt mm. yrittäjyyttä kahlehtivien hallinnollisten ja taloudellisten esteiden poistamista, korporatismiin ja erityisesti vanhoillisten ammattiliittojen vaikutusvallan vähentämistä sekä valtion oman osuuden vähentämistä sosiaalipalvelujen järjestämisessä — siis joustavuuden lisäämistä ja keskittyneiden rakenteiden purkamista. Toisaalta hän on esittänyt radikaalia perustulojärjestelmää suojaverkoksi niille, jotka syrjäytyvät yhteiskunnan rakennemuutoksessa. (21.)

Suomalaisista sosiologeista erityisesti Erik Allardt on tehnyt yhteisötutkimuksia. Hän korostaa edellä mainitusta pohjoismaisesta hyvinvointitutkimuksesta laatimassaan raportissa sitä, että ihmisellä on perustavanlaatuisen yhteisyyden tarve. Hän rajaa tutkittavat yhteisyyden muodot paikallisyhteisyyteen, perheyhteisyyteen ja ystävyys-suhteisiin. (22.)

Paikallisyhteisyydestä Allardt toteaa, etteivät sen vaikutukset ole aina pelkästään myönteisiä, mutta se on joka tapauksessa voittopuolisesti myönteinen tekijä, jonka arvo on huomattu mm. tilanteissa, joissa muuttoliike on heikentänyt paikallisyhteisöjä muuttotappioalueilla. (23.) Saman on todennut Paavo Uusitalo, joka on myös osoittanut, että yhteisö-

jen hajoaminen aiheuttaa yhteiskunnalle suuria kustannuksia, jotka kirjataan virallisiin tilastoihin kansantulon kohoamisena. (24.) Kaupunkiympäristössä, varsinkin suurkaupungeissa paikallisyhteisyys on yleensä hyvin heikko. Sosiologit ovatkin pohtineet mahdollisuuksia paikallisyhteisyyden aikaansaamiseen suurkaupunkialueilla. (25.) Suomessa 1.5 miljoonan ihmisen lasketaan elävän asumalähiöissä, joissa asuinympäristö on puutteellinen. Asiantuntijat korostavat, että niiden parantamista suunniteltaessa olisi pyrittävä myös yhteisöympäristön kohentamiseen. (26.)

Perheen Allardt toteaa olevan yksi niistä yhteisyyksistä, joista yksilö voi saada tukea. Perheyhteisyyskin voidaan kokea rajoittavaksi ja painostavaksi. (27.) Sosiologisessa kirjallisuudessa perhe on kuitenkin todettu yleismaailmalliseksi sosiaaliseksi instituutioksi, jolla on suuri merkitys ihmisten sosiaalistumisessa ja hyvinvoinnissa. (28.)

Ystävyysuhteita voi syntyä hyvin monella tavalla. Usein niitä muotoutuu asuin- tai työyhteisön puitteissa tai yhteisten harrastusten parissa. Ystävyysuhteiden syntyminen on siis usein toimivien lähiyhteisöjen ansiota ja niiden osa. (29.)

Yhteisöjä on vahvistettava

Monilla sosiologeilla on ollut se esitykseni alussa mainittu peruslähtökohta, että heidän tieteenalansa tehtävänä ei ole pyrkiä selvittämään, millainen yhteiskunta on ihmiselle hyvä. Sosiologia ei tällöin aseta kyseenalaiseksi tapahtuvaa kehitystä, vaan se pyrkii selvittämään ja ennakoimaan, millaisia sosiaalisen käyttäytymisen muotoja seuraa tietystä taloudellisesta, teknologisesta ja yhteiskunnallisesta kehityksestä. Tämä näkemys heijastelee myös sitä ajatusta, että kaikki kehitys on edistystä ja että ihminen voi ja hänen tulee sopeutua uusiin olosuhteisiin.

Usein sosiologit näkevät asiakseen etsiä oman tieteenalan-

sa perusteluja sille, että tapahtuva kehitys on todellakin edistystä. Esimerkiksi Gemeinschaft-tyyppiset yhteisöt voidaan pyrkiä osoittamaan yksilön vapautta rajoittaviksi ja korostaa siten niiden hajoamiseen liittyviä myönteisiä puolia. Ne voidaan pyrkiä osoittamaan vanhan yhteiskunnan piirteiksi, joita ei voida eikä pidä yrittääkään säilyttää nykyaikaisessa yhteiskunnassa.

Olen vakaasti sitä mieltä, että ihmisen tarve kuulua Gemeinschaft-tyyppisiin lähiyhteisöihin on perustarve, jota yhteiskunnallinen kehitys ei voi poistaa. Elleivät ihmiset voi kuulua tällaisiin yhteisöihin, saamme varautua kasvaviin mielen-terveydellisiin ja sosiaalisiin ongelmiin. Yhteisöelämän heikkoudet eivät ole suinkaan niiden ainoa syy, mutta hyvin oleellinen syy ne ovat.

Sosiologian klassikotkin ovat mielestäni aliarvioineet »vanhan yhteiskunnan» lähiyhteisöjen merkitystä työnjaon yhteiskunnassa. Eräiltä osin niiden merkitys on toki vähentynyt, mutta se ei ole lakannut. Toisaalta aivan viime vuosina on ollut nähtävissä merkkejä yhteisöjen vahvistumisesta: kylä-, kotiseutu- ja asukasyhdistysten toiminta on vilkastunut, sukututkimus ja sukujuhlat ovat yleistyneet, perhe-elämälle on alettu antaa enemmän arvoa, monet uskonnolliset liikkeet ovat voimistuneet.

Näihin aikoihin saakka säilyneiden vanhojen yhteisöraken- teiden tulevaisuus riippuu ratkaisevasti sekä siitä, miten ihmiset niihin suhtautuvat että siitä, millaisia päätöksiä tehdään esimerkiksi perhe- ja aluepolitiikassa. Lisäksi on otettava huomioon mahdollisuudet vahvistaa heikentyneitä ja synnyttää uusia lähiyhteisöjä.

Perheyhteisön tulevaisuus riippuu ratkaisevasti valtion ja kuntien perhepoliittisista päätöksistä. Lapsiperheitä on tuettava taloudellisesti nykyistä selvästi enemmän. Lasten hoidon järjestämisessä perheille on annettava tähänastista enemmän valinnan vapautta tukemalla tasapuolisesti eri hoitomuotoja, myös kotihoitoa. Lapsiperheillä tulee olla kunnolliset asun-

not. Myös aluepolitiikka vaikuttaa perheiden hyvinvointiin. On pyrittävä siihen, että mahdollisimman moni nuori voisi saada työtä omalta kotiseudultaan, jolloin heidän yhteytensä omiin vanhempiin, muihin sukulaisiin ja vanhoihin ystäviin voivat säilyä läheisinä. Määrätietoisella perhettä tukevalla ratkaisulla voidaan siis huolehtia siitä, että avioerot vähenevät ja perheyhteisyys vahvistuu, mikä turvaa lapsille suotuisan kasvuympäristön. Toisaalta on tärkeää, että perheenjäsenten yhteydet omiin sukulaisiin ja muihin läheisiin ihmisiin voivat säilyä ja mieluummin vahvistua.

Vaikka teollistuminen ja kaupungistuminen ovat hajottaneet alkuperäisiä asuin- ja alueyhteisöjä, eivät ne kukaan ole menettäneet merkitystään. Voidaan karkeasti arvioida, että vielä noin puolet suomalaisista asuu tyydyttävissä maaseudun tai pienehköjen maakuntakaupunkien lähiyhteisöissä. Suurempiin maakuntakaupunkeihin muuttaneista ihmisistä huomattava osa on voinut säilyttää läheisen yhteyden vanhempiinsa ja muihin sukulaisiinsa. Mutta nämä yhteisörakenteet ovat murtumassa. Työpaikat ja väestö ovat keskittymässä pääkaupunkiseudulle, jolla kehyskunnat mukaanlukien asuu jo noin miljoona suomalaista. Myös muut suurimmat kaupungit kasvavat. Maaseutukylät ja pikkukaupungit menettävät väestöään ja niiden yhteisörakenne on hajoamassa.

Sekä ihmiselle että luonnolle vahingollinen keskittymiskierre olisi katkaistava alue- ja maaseutupolitiikkaa tehostamalla. Meidän on pyrittävä säilyttämään elävä maaseutu ja elinvoimaiset maakunnat, ruuhkakeskusten kasvua on hillittävä.

On saatava aikaan uusi, tasapainoinen suhtautuminen maaseutuun, maakuntiin ja kaupunkikeskusten kasvuun. Kaupunkien kehittämiseen on saatava selkeä tavoitteenasettelu, jossa otetaan huomioon kaikki niiden kehittämiseen liittyvät näkökohdat. Varsinkin pääkaupunkiseudun kunnat kehittyvät nyt sekä omien asukkaitensa että koko maan etujen vastaisesti.

Kaupunkien tulisi olla talouden ja henkisen elämän keskuksia. Pääkaupunkiseudun tulisi jalostaa itseään Suomen valtiollisen elämän, korkeimman opetuksen, taiteen, tieteen, tekniikan ja talouden tärkeimpänä keskuksena. Sen tulisi luoda tilaa näiden toimintojen kehittymiselle ja sen vuoksi luopua pyrkimyksestä keskittää kaikkea mahdollista toimintaa omalle alueelleen.

Omille asukkailleen Helsingin seudun kuntien tulee olla hyviä kotikaupunkeja, jotka huolehtivat asunto-olojen ja kunnallisten palvelujen kehittamisestä. Tästäkin syystä tulisi työpaikkojen ja väestön keskittymistä Helsingin seudulle hillitä. On pyrittävä siihen, että ne toiminnot ja työpaikat, joita ei välttämättä tarvita pääkaupunkiseudulla, voisivat sijoittua muualle. Tällöin muuttoliike Helsingin seudulle vähenisi ja näitä töitä tekevät ihmiset voisivat asua itselleen suotuisammassa asuinympäristössä maakuntakaupungeissa tai suorastaan maaseudulla.

Pääkaupunkiseudun kehitystä ei voida saada käännetyksi terveeseen suuntaan, ellei myös seudun kuntien politiikka muutu. Toistaiseksi ne ajavat vanhoissa raiteissaan, mutta merkkejä paremmastakin on nähtävissä, kuten muun muassa Erkki Tuomiojan kannanotot osoittavat. (30.) Valitettavasti ne eivät ole vielä ruumiillistuneet tekojen politiikaksi.

Kaupunkien, varsinkin suurimpien kaupunkien, suuri ongelma on se, ettei niihin ole muodostunut toimivia alueellisia lähiyhteisöjä eikä yleensääkään riittävää yhteisörakennetta. On hyvin tärkeää, että näitä lähiyhteisöjä pyritään tietoisesti luomaan. Tästäkin syystä on tärkeää, että suurkaupunkeihin muodostetaan todella toimiva kaupunginosahallinto.

Paras ratkaisu olisi se, että suurkaupungit jaettaisiin useammaksi peruskunnaksi, joiden yläpuolelle muodostettaisiin nykyistä suurkuntaa selvästi kevyempi seudullinen hallinto. Tällöin ihmisille tulisi suurkaupungissakin sellainen kotiseututunne, jollaisen tärkeyttä Matti Kuusi muutama vuosi sitten korosti. Kun ihmiset hoitavat yhdessä yhteisiä lähiympäris-

tönsä asioita, paikallisyhteisö vähitellen muodostuu. Yksiköiden suuruus on tarkkaan harkittava. Muistettakoon, että suurimmassa osassa Suomea kuntien asukasluku on vain muutamia tuhansia. Jo 5 000–7 000 asukkaan kunta pystyy järjestämään omin voimin hyvät vanhustenhuollon sekä koulu-, terveyskeskus- ja päivähoitopalvelut.

Suurkaupungeissa tulisi myös edistää kaikenlaista ihmisiä yhteen saattavaa harrastustoimintaa, mieluummin vapaaehtoisen järjestäytymisen pohjalta. Esimerkiksi urheilu- ja kulttuuriharrastukset voivat luoda suurkaupungeissakin yhteisyyttä ihmisten välille.

Myös kansanvaltaisen maakuntahallinnon luominen liittyy yhteisöllisen elämän elvyttämiseen. Tehtäviä ja päätäntävaltaa tulee siirtää Helsingistä maakunnalliselle ja kunnalliselle tasolle ja mahdollisimman laajasti nimenomaan itsehallinnollisille elimille. Durkheimin tarkoittamaa valtion hajoamista ei tarvitse pelätä, sillä kullakin tasolla hoidetaan tietysti vain ne asiat, jotka sille luonteensa puolesta kuuluvat; valtion valta hajautuu, mutta valtio ei hajoa. Itsehallinnon vahvistaminen synnyttää uuden ajattelu- ja toimintatavan, joka asettaa keskushallinnon byrokraatit todelliseen kansanvaltaiseen ohjaukseen.

Hyväksyn sen Durkheimin perusajatuksen, että työnjaon yhteiskunnassa työyhteisöllä on keskeisen tärkeä merkitys ihmisen hyvinvoinnille. Vaikka työaika onkin lyhentynyt, viettävät työkäiset ihmiset merkittävän osan ajastaan työpaikalla. Työ sinänsä on ihmiselle tärkeä yhteiskuntaan niveltymisen muoto, jota sosiologit ovat tutkineet. Mutta suuri on työpaikan merkitys myös osana meidän ihmissuhdeympäristöämme. Jostakin syystä yhteishenki on useilla Suomen työpaikoilla hyvin huono. Monissa tapauksissa niin sanotut työssä loppuun palamiset johtuvat ilmeisesti enemmän huonosta työyhteisöstä kuin itse työn kuluttavuudesta. Tärkeintä työelämän uudistamisessa onkin työyhteisöjen, työpaikan ihmissuhteiden parantaminen. En usko, että lakisääteiset tai työmarkki-

najärjestöjen sopimat muodolliset yhteistoimintajärjestelmät voisivat olla kovin suureksi avuksi — eivät ainakaan, jos niillä ensi sijassa pönkitetään ammattiyhdistysliikkeen horjuvaa valtaa.

Avainasemassa on tässäkin hajautus: valtaa on siirrettävä yritys- ja työpaikkatasolle, missä on pyrittävä ja päästävä luonteviin yhteistyösuhteisiin. Uusi henkilöstörahistojärjestelmä saattaa olla askel tähän suuntaan. Myös talous-, verotus-, yritys- ja teollisuuspoliittisilla päätöksillä on merkityksensä. On ilmeistä, että pienissä yrityksissä ja pienillä työpaikoilla yhteisöympäristö on parempi kuin suuryrityksissä ja suurilla työpaikoilla. Siksi pienyritteliäisyyden edellytysten parantaminen ja suuryritysten sisäinen hajauttaminen saattavat edistää työyhteisöjen paranemista. Työyhteisöihin ja työpaikkojen ihmissuhteisiin liittyvää tutkimustyötä ja koulutusta on myös lisättävä. Käytännön kokemukset osoittavat, että tämä ajattelu on oikeaan osunut. (31.)

Luonnontaloudellisten syiden lisäksi siis myös sosiologiset perustelut puoltavat hajautuksen toteuttamista yhteiskunnassa. Tähän voidaan esittää ja on esitettykin se vastaväite, ettei hajautuksen toteuttaminen ole mahdollista eikä järkevää. Tällöin on viitattu erityisesti meneillään olevaan länsieurooppalaiseen yhdentymiskehitykseen. Monet katsovat, että sen vuoksi meidän tulisi päinvastoin tietoisesti keskittää yhteiskuntaamme sen tehokkuuden lisäämiseksi.

Edellä esittämäni ei pidä ymmärtää siten, että pitäisin hajautusta ainoana talouselämän ja yhteiskunnan kehittämisen periaatteena. Yhteiskunnan tulee olla keskittämisen ja hajautuksen sopiva yhdistelmä. Teollisuusyhteiskunnassa »sekoi-tussuhde» on ollut keskittämiskäytöksen hallitsema. Siksi suunnan tulee nyt olla kohti hajautetumpaa yhteiskunnan kokonaisuutta. Mutta onko se mahdollista? Onko se mahdollista etenkin nyt, Euroopan yhdentyessä? Olisiko meidän päinvastoin keskittettävä talouttamme ja koko yhteiskuntaamme vielä nykyistä pitemmälle?

Onko hajauttaminen mahdollista?

Välittömät kansainvälisen kilpailun synnyttämät paineet edellyttävät voimavarojen keskittämistä erällä teollisuuden aloilla. Mutta yhdentymistä käytetään verukkeena keskittämispäätöksiin myös monilla sellaisilla aloilla ja monissa sellaisissa asioissa, joilla ei ole mitään varteenotettavaa yhtymäkohtaa yhdentymiskehitykseen. Yhdentymisestä on tullut Suomen sisäpolitiikkaan argumentti, jolla keskittämispoliitiikan kannattajat pyrkivät oman arvomaailmansa pohjalta toteuttamaan omaa tahtoaan.

Suomalaisessa yhteiskunnassa on jopa jyrkästi toisistaan poikkeavia käsityksiä siitä, mihin tavoitteisiin Suomen tulisi EY-yhteistyössään pyrkiä. Yksi perusnäkemyksistä on se, että Suomen on hyvä pyrkiä kaikilla aloilla niin pitkälle menevään yhdentymiseen kuin mahdollista — ainoaksi rajoitukseksi nähdään tällöin puolueettomuuspolitiikka, joka estää täysjäsenyyden EY:ssä. Toisen perusnäkemuksen mukaan Suomen tulisi osallistua integraatioon vain siltä osin kuin sen on meille selvästi edullista. Tämän näkemuksen pohjalta on toki tarpeen varautua myös itselle epäedullisiin myönnytyksiin, jos vastavuoroisuus sitä edellyttää.

Suhtautumisessa Euroopan yhdentymiseen on mukana enemmän ideologiaa kuin mitä on yleisesti tunnustettu. Ne jotka ovat voimakkaimmin puoltamassa mahdollisimman pitkälle menevää Suomen mukanaoloa yhdentymiskehityksessä, väittävät yleensä tarkastelevansa asiaa vain käytännön näkökulmasta. Heidän kannanottonsa perustuvat kuitenkin usein vahvaan aatteellisen sympatiaan sitä yhteiskuntamallia kohtaan, joka on toteutumassa EY-alueella.

Tiivistä yhdentymistä kannattavien ihmisten esikuvana on keskittynyt ja eriarvoinen juppien Eurooppa, suuri kulutusparatiisi. Nämä Suomea »eurooppalaistavat» ihmiset saattavat esimerkiksi suorastaan toivoa sitä, että yhdentyminen johtaisi Suomen maatalouden aseman murenemiseen, maamme maa-

taloustuotannon oleelliseen supistumiseen ja runsaaseen elintarvikkeiden tuontiin. Nämä ihmiset saattavat unelmoida pääkaupunkiseudulle keskittyneestä urbaani-Suomesta. Kansainvälisyys on näin asennoituville ihmisille usein pyrkimystä irrottautua suomalaisuudesta, jota he eivät arvosta.

Toinen perussuhtautuminen yhdentymiseen on myös ideologinen. Sen mukaan Suomen tulee sekä ulkopoliittisista että sisäpoliittisista syistä pyrkiä Euroopan yhdentymiseen osallistuessaan säilyttämään poliittisen itsenäisyytensä lisäksi myös taloudellinen, sivistyksellinen ja henkinen itsenäisyytensä.

Tämän näkemyksen mukaan Suomen tulee osallistua integraatioon vain osittain ja aina erikseen harkiten, mihin yhdentymisratkaisuihin ja millä tavalla me osallistumme. Teollisuustuotteiden kaupan tulee olla vapaata. Maatalouden, kalastuksen ja energiapolitiikan tulee säilyä kansallisessa määräysvallassamme. Työvoiman liikkuvuutta yli rajojen on helpotettava, mutta varsinaista vierastyövoimaa ei Suomeen pidä ryhtyä tietten tahtoen tuomaan. Suomen tulee pyrkiä siihen, että talouselämämme keskeiset osat säilyvät suomalaisessa omistuksessa ja päätäntävallassa. Siksi on säilytettävä ulkomaalaisomistukselle asetetut rajoitukset. Lisäksi Suomessa tulee harjoittaa tervettä yritysmyönteistä talouspolitiikkaa, jotta suomalaisyrityksillä on käytettävissään riittävät voimavarat sekä oman talouselämämme kehittämiseen että kansainvälistymiseen; tällainen politiikka on myös työntekijöiden etujen mukaista. Sivistyksellisen itsenäisyyden säilyttäminen edellyttää ennen muuta oman kulttuurimme kaikinpuolista vaalimista.

Euroopan yhdentymisen tavoitteet ovat ensi sijassa poliittiset: EY:stä on kasvamassa uusi suurvalta, jolla on yhteinen ulko- ja puolustuspolitiikka. Tämä on syytä pitää aina mielessä. EY:n yhdentymisen taloudellisena tavoitteena on tehokkuuden ja kilpailukyvyn parantaminen siten, että sen jäsenmaissa voidaan tavoitella samaa tulotasoa kuin Yhdysvalloissa ja Japanissa. Taloudellisen pohjan vahvistuminen on myös

poliittiseen ja sotilaalliseen voimaan vaikuttava tekijä.

Pisimmälle viedyt EY:n integraatiotavoitteet saattavat kuitenkin jäädä toteutumatta muuan muassa ekologisten syiden vuoksi ja siitä syystä, että jäsenmaissa kohoaa niiden itsenäisyyttä korostavaa vastarintaa.

Kansantulon kasvua seuraa voimakas energian tuotannon ja käytön lisääntyminen. Elintason kohoaminen johtaa muun muassa henkilöautojen määrän ja henkilöautoliikenteen kasvuun. Ilman saasteet lisääntyvät siis voimakkaasti maanosassa, jonka metsät ovat jo nyt pahasti vaurioituneet ja monin paikoin kuolemassa. On kysyttävä, onko tämä tulevaisuuden kuva luonnontalouden kannalta mahdollinen.

EY:n piirissä on kasvavaa kriittisyyttä ylikansallista päätöksentekoa kohtaan. Verotuksen yhtenäistäminen tulee olemaan hyvin vaikeaa, yhteisen valuutan luominen ja yhteisen keskuspankin perustaminen vielä vaikeampaa. Pisimmälle vietyjen integraatiosuunnitelmien toteuttaminen saattaa osoittautua mahdottomaksi. Suomen ei siis tule omaa asemaansa pohtiessaan lähteä siitä, että kaikki tehdyt suunnitelmat toteutuvat — ainakaan asetettujen aikataulujen puitteissa.

Suomessa henkeä kohden laskettu kansantulo on selvästi korkeampi kuin EY-maissa keskimäärin; itse asiassa vain harvoissa länsieurooppalaisissa maissa on korkeampi kansantulo kuin Suomessa.

Suomi on saavuttanut nykyisen taloudellisen hyvinvointinsa muun muassa sen ansiosta, että olemme mukana teollisuustuotteiden länsieurooppalaisessa vapaakaupassa. Tätä saavutettua etua ei mikään uhkaa. Teollisuustuotteiden kaupassa on vielä eräitä esteitä, joiden poistaminen ei ole Suomelle ongelmallista.

On kysyttävä, johtaisiko Suomen täydellinen liittyminen myös EY:n pääoma-, palvelu- ja työvoimamarkkinoihin siihen, että kansantulomme kasvaisi nopeammin kuin muutoin. Voisiko käydä ehkä päinvastoin? Lisäksi on kysyttävä, mitä

mahdollisia yhteiskunnallisia kustannuksia tällainen integraatiokehitys saattaa suoraan tai välillisesti aiheuttaa. Ja mikä hinta on laskettava sille, että elämän laatu mahdollisesti laskee? Eikö yhdentyminen merkitse Suomen yhdenmukaistamista keskieurooppalaisten yhteiskuntien kanssa? Eikö tämä merkitsi sitä, että Suomesta häipyisivät ne monet erityispiirteet, joiden vuoksi tämä on ihmisen ja luonnon kannalta hyvä yhteiskunta? Joillekin yhteiskunnallisille voimille tämä saattaa olla edullista ja aatteellisesti houkuttelevaa, mutta koko kansaa ajatellen vahingollista.

Ajatukseen Suomen itsenäisyyden turvaamisesta liittyy myös henkisen itsenäisyytemme vaaliminen: Suomen ei tule aliarvioida itseään eikä kritiikittömästi ihailta ja jäljitellä muita. Suomessa asiat ovat ihmisen ja luonnon kannalta paremmin kuin suurissa länsieurooppalaisissa maissa. Yhdentyminen on johtamassa aineellisia arvoja ja tehokkuutta ylikorostavaan, luontoa tuhoavaan, keskittyneeseen ja eriarvoiseen Eurooppaan. Se ei ole ainakaan minun Eurooppani. Suomen on pyrittävä päinvastoin säilyttämään oman yhteiskuntansa ihmiselle ja luonnolle myönteisiä piirteitä ja vahvistamaan niitä.

Entä kilpailu? Onko meillä vaihtoehtoa? On, jos me tarkastelemme asemaamme pitkällä tähtäyksellä ja riittävän avarasta näkökulmasta.

Kilpailun paineille on annettava periksi vain siellä, missä se on väistämätöntä. Mutta omaan päätäntävaltaamme kuuluvissa asioissa meidän on rohkeasti seurattava omaa kansallista tietämme. Esitin jo edellisessä luvussa luonnontaloudelliset ja kansantaloudelliset perustelut sille, että Suomea tulee kehittää hajautuksen ja tasa-arvon suuntaan. Myös sosiologisilla perusteluilla on taloudellinen ulottuvuus: mielenterveydellisten ja sosiaalisten ongelmien hoitaminen nielee suuria voimavaroja. Yhteisöelämältään terve yhteiskunta on taloudellisesti tehokkaampi kuin yhteisöllisesti sairas yhteiskunta.

Mutta perusteluja hajautukselle on löydettävissä myös tätä

kapea-alaisemman tehokkuusajattelun näkökulmasta. Keskitäminen, joka monessa suhteessa lisää tehokkuutta, saattaa johtaa myös tehottomuuteen. Ja tietoyhteiskuntaan siirryttäessä olosuhteet ovat ratkaisevasti muuttumassa: tekninen kehitys tekee mahdolliseksi toiminnan laaja-alaisen hajauttamisen tai suorastaan edellyttää sitä.

6. luku

Kohti hajautusta

Yksi tunnetuimmista keskittymisen vastustajista ja hajautuksen kannattajista on taloustieteilijä E.F. Schumacher, joka kirjoitti 1970-luvun alussa kirjan »Pieni on kaunista». Schumacher pohtii koon ongelmaa. Hänellekin on opetettu, että suuret yksiköt ovat tehokkaita ja että kehityksen suunta on kohti keskittymistä. Toisaalta hän on havainnut myös päinvastaisia tendenssejä. Hän katsoo, että suuruuden ja pienuuden ongelma liittyy kahteen ihmisen tarpeeseen, vapauden tarpeeseen ja järjestyksen tarpeeseen. Yhtäältä tarvitsemme pienten itsenäisten yksiköiden tuomaa vapautta ja toisaalta suurten yksiköiden tuomaa järjestystä yhtenäisyyttä ja koordinaatiota. Schumacherin mielestä tarvitaan sekä keskittymistä että hajautusta ja lisäksi tasapaino niiden välillä. Kun meitä nykyään »vaivaa miltei yleismaailmallinen kaiken suuren ihailu, . . . on välttämätöntä korostaa pienuuden hyviä puolia — siellä, missä niitä todella on». Kaupungin maksimikooksi hän arvioi noin puoli miljoonaa asukasta; kaupunki ei tule enää paremmaksi, jos se kasvaa tätä suuremmaksi. (1.)

Schumacher pitää yhtenä nykyajan vaikeimmista ongelmista väestön alueellista keskittymistä. Varsinkaan köyhissä maissa köyhillä ei ole mitään toivoa, ellei aluepolitiikkaa kyetä hoitamaan menestyksellisesti. Aluepolitiikan tulee hänen mukaansa »kattaa kaikki alueet pääkaupungin ulkopuolella, missä vain ihmisiä sattuu olemaan. — Jos tätä ei kyetä toteuttamaan, köyhillä ei ole muuta vaihtoehtoa kuin jäädä nykyiseen kurjaan olotilaansa tai muuttaa suurkaupunkiin, jossa

olosuhteet ovat vielä kurjemmat. On todella hämmästyttävää, ettei nykypäivän taloustieteestä saatu viisautta kykene auttamaan köyhiä.» Hän katsoo, että »suurta kokoa ja automaatioita ihannoiva taloustiede on 19. vuosisadan olosuhteista ja ajattelusta peräisin oleva jäännös, eikä se kykene ratkaisemaan mitään nykyajan todellisista ongelmista». Schumacher korostaa, että demokratia, vapaus, ihmisarvo, elintaso ja itsensä toteuttaminen ovat käsitteitä, jotka liittyvät ihmisiin ja jotka voivat siten toteutua vain pienissä ryhmissä. Hän vaatii, että on kehitettävä uusi taloustiede, joka tekee niiden toteutumisen mahdolliseksi. (2.)

Schumacher ennustaa, että olemme ajautumassa suureen onnettomuuteen, ellei kehitetä »uutta elämäntapaa, joka mukautuu ihmisluonteen todellisiin tarpeisiin, meitä ympäröivään elolliseen luontoon ja maailman käytettävissä oleviin luonnonvaroihin». Hän korostaa tämän olevan todella vaikeaa, sillä nykyinen kulutusyhteiskunta on kuin »huumeiden käyttäjä, jonka, riippumatta siitä miten kurjaksi hän tuntee itsensä, on erittäin vaikea irrottautua kierteestään». Tämä koskee hänen mukaansa varsinkin rikkaita, teollistuneita yhteiskuntia. Erityisesti kehitysmaiden tarpeisiin Schumacher esittää kehitettäväksi »väliteknologiaa», joka on korkeammalla tasolla kuin menneiden aikojen alkeellinen teknologia, mutta yksinkertaisempaa, halvempaa ja vapaampaa kuin rikkaiden maiden superteknologia. Schumacher sanoo uskovan kasvuun, »sillä kasvu on oleellinen osa elämää. Asian ydin on siinä, että kasvun käsitteelle pitäisi antaa laadullinen sisältö, sillä on paljon sellaista, minkä pitäisi kasvaa ja paljon sellaista, minkä pitäisi vähentyä.» Schumacher uskoo, että teknologiselle kehitykselle voitaisiin antaa uusi suunta, joka ottaisi huomioon »ihmisen todelliset tarpeet ja ihmisen todellisen koon. Ihminen on pieni ja siksi pieni on kaunista.» (3.)

Taloustieteilijöiden ja liike-elämän tehokkuutta tutkivien asiantuntijoiden suuri enemmistö tukee Schumacherin mukaan kehitystä kohti yhä suurempia yksiköitä. Sitä vastoin

useimmat sosiologit ja psykologit varoittavat jatkuvasti siihen sisältyvistä yksilöille aiheutuvista vaaroista. Mutta Schumacher toteaa keskittymisen aiheuttavan vaaroja myös tehokkuudelle ja tuottavuudelle; ne aiheutuvat Parkinsonin lain mukaisesti jatkuvasti kasvavista virkakoneistoista. Schumacher asettaakin päämääräksi sen, että olisi saatava aikaan pienuutta suurissa organisaatioissa. (4.)

Vaikka Schumacher ei ota teoksessaan erityisesti huomioon uusimman tekniikan vaikutuksia talouselämän ja yhteiskunnan organisoitumiseen, hän puolustaa hajautettujen rakenteiden taloudellistakin edullisuutta. Vielä vahvempia perusteluja hajautukselle voidaan esittää, kun tarkastellaan niitä tekniikan muutoksia, jotka toteutuvat siirryttäessä teollisuusyhteiskunnasta tietoyhteiskuntaan.

Alvin Toffler analysoi kirjassaan »The Third Wave» (Kolmas aalto) teollisuusyhteiskunnan muuttumista tietoyhteiskunnaksi. Ensimmäiseksi kehityksen aalloksi hän kutsuu sitä noin 10 000 vuotta sitten alkanutta kehitysvaihetta, joka johti maatalousyhteiskunnan syntymiseen. Toinen aalto, teollisuusyhteiskunta syntyi hänen mukaansa joskus vuosien 1650–1750 välisenä aikana. Kolmas aalto, kehitys tietoyhteiskunnaksi alkoi Yhdysvalloissa noin vuonna 1955. (5.)

Toffler määrittelee teollisuusyhteiskunnan yleisiksi, kaikissa teollisuusmaissa noudatetuiksi periaatteiksi standardisoinnin, erikoistumisen, synkronoinnin, maksimoinnin sekä yhteiskunnan alueellisen ja muun keskittämisen. Näistä hän korostaa erityisesti keskittämisyrittämistä sen eri muodoissa. Tietoyhteiskunnan, kolmannen aallon voimat sotivat näitä kuutta periaatetta vastaan. (6.)

Tietoyhteiskunta on hajautettu

Kolmannen aallon yhteiskunnan teknologia muuttaa Tofflerin mukaan oleellisesti tuotantotapoja. Se edistää pienten työ-

paikkojen syntymistä ja parantaa siten työyhteisöjä. Se tekee mahdolliseksi tuotannon alueellisen hajauttamisen myös kaupunkialueiden ulkopuolelle. Uusi teknologia muuttaa työtehtävien luonnetta ja se tekee mahdolliseksi, jos ihmiset sitä haluavat, hyvin monien työpaikkojen siirtymisen koteihin, sinne missä työt aikaisemmin pääasiassa tehtiin. Tällainen kehitys muuttaisi kaikki yhteiskunnan instituutiot kodeista kouluihin ja yrityksiin. (7.) Perheen merkitys saattaisi kasvaa. Paikallisyhteisöt vakiintuisivat ja vahvistuisivat. Tällainen hajautettu malli olisi hyvä myös ympäristönsuojelun näkökulmasta, kun liikenne vähenisi. (8.) Perheyhteisön muodot moninaistuisivat. Tekninen ja taloudellinen kehitys tekisivät mahdolliseksi yksilölliset ratkaisut, kunhan vain yhteiskunta muuttaa lait, verojärjestelmät, sosiaaliturvan ja muut puitteet nykyistä väljemmiksi. Perheen muodot vaihtelisivat laajasta yksinasumisesta uudenmuotoisiin suurperheisiin saakka. (9.)

Toffler hahmottelee ohjelmaa yhteiskunnan yhteisöraakenteen tervehdyttämiseksi. Perheelle hän esittää annettavaksi nykyistä enemmän tehtäviä muun muassa tukemalla lasten ja vanhusten kotihoitoa. Vanhempien vaikutusvaltaa kouluissa tulisi lisätä. Opetuksessa tulisi erityisesti pyrkiä luomaan yhteenkuuluvuuden tunnetta oppilaiden välille. Yrityksissä olisi pyrittävä uudelleen rakentamaan ihmisten välisiä suhteita. Kolmannen aallon tuotantomenetelmät tekevät mahdolliseksi hajautuksen ja pienempien, inhimillisten työyksiköiden luomisen. Suuryritysten tulisi hänen mukaansa rohkaista työntekijöitään perustamaan omia pienyrityksiä, jotka olisivat yhteistyössä niiden itsensä kanssa. Tällainen suuryritysten jakaminen pieniksi, itsehallinnollisiksi yksiköiksi ei ainoastaan vapauttaisi valtavan suuria uusia tuotannollisia voimavaroja, vaan se myös loisi yhteisyyttä ihmisten välille. (10.)

Toffler toteaa, että kaikissa yhteiskunnissa tarvitaan sekä keskittämistä että hajautusta. Toisen aallon yhteiskunnat kehittivät jyrkän yksipuolisesti keskityksen suuntaan. Nyt on havaittavissa päinvastainen suuntaus. Uudet poliittiset puol-

et, uudet liikkeenjohdon menetelmät ja uudet filosofiat kasvavat esiin ja pyrkivät romuttamaan teollisuusyhteiskunnan keskittyneet rakenteet. »Hajauttamisesta on tullut kuuma poliittinen kysymys Kaliforniasta Kiovaan. — Kaikki nämä keskittymisen vastaiset tendenssit — politiikassa, yritysorganisaatioissa, julkisessa hallinnossa ja taloudessa (vahvistettuna niillä samansuuntaisilla tendensseillä, jotka ovat havaittavissa tiedonvälityksessä, tietokoneiden leviämisessä, energiajärjestelmissä ja monilla muilla alueilla) — luovat kokonaan uuden yhteiskunnan ja tekevät eilispäivän menetelmät vanhentuneiksi.» (11.)

Kolmannen aallon yhteiskunnassa keskitettiin rahaa, energiaa, voimavaroja ja ihmisiä. Kaupunkeihin keskitettiin suuret ihmisjoukot. Nyt tässäkin suhteessa on nyt vallalla päinvastainen suuntaus: yhteiskuntaa hajautetaan alueellisesti. Energiataloudessa etsitään hajautettuja ratkaisuja. Myös suuria kouluja, sairaaloita ja mielisairaloita pyritään hajauttamaan pienemmiksi yksiköiksi. Kaikkien kuuden edellä mainitun teollisuusyhteiskunnan toimintaperiaatteen suhteen suunta on tietoyhteiskuntaan siirryttäessä kääntymässä päinvastaiseksi kuin teollisuusyhteiskunnassa. (12.)

Toffler päättää kirjansa vaatimukseen, että ihmisen on ryhdyttävä tietoisesti suuntaamaan yhteiskunnan kehitystä tietoyhteiskunnan toimintaperiaatteiden mukaisesti. Hän syyttää poliitikkoja siitä, että juuri politiikassa on jääty pahiten jälkeen. Millään muulla alalla ei ole hänen mukaansa havaittavissa yhtä paha mielikuvituksen puutetta, haluttomuutta kokeilla uutta ja vastahakoisuutta harkita perusteellisia muutoksia. (13.)

Tofflerin teos on lennokas analyysi tietoyhteiskunnan teknologian todennäköisistä vaikutuksista talouselämän ja koko yhteiskunnan kehitykseen. John Naisbittin teos »Megatrends» on puolestaan empiirinen siinä mielessä, että kirja perustuu lehtiutisiin Yhdysvalloissa jo tapahtuneesta kehityksestä 12 vuoden ajalta. (14.) Naisbittin havainnot käyvät hyvin pitkälle yksiin Tofflerin käsitysten kanssa.

Keskittyminen ohimenevä vaihe

Naisbitt on havainnut tietoyhteiskunnan kehityksessä kymmenen suurta kehityslinjaa, »megatrendiä» (15.):

1. Yhdysvalloissa on jo siirrytty teollisuusyhteiskunnasta tietoyhteiskuntaan, joka perustuu tiedon luomiseen ja jakamiseen,
2. korkean teknologian kehittymiseen liittyy tarve ja mahdollisuus lähikontaktiin ihmisten välillä,
3. kansallistalouksien tilalle on tullut maailmanlaajuinen talousjärjestelmä,
4. päätöksenteon aikaperspektiivi on oleellisesti pitenevässä,
5. valtiolisessa ja kaupunkien päätöksenteossa ja myös pienemmissä organisaatioissa toteutetaan nyt keskittämisen sijasta hajautusta,
6. sosiaali- ja terveydenhuollossa ollaan siirtymässä laitosauttamisesta itseapuun,
7. edustuksellisesta demokratiasta ollaan siirtymässä kansalaisvaltaan,
8. hierarkisista rakenteista ollaan mm. yritystoiminnassa siirtymässä verkkorakenteisiin,
9. kehityksen alueellinen painopiste on Yhdysvalloissa siirtymässä pohjoisesta etelään ja
10. ihmisten vapaus tehdä valintoja on kasvamassa.

Tämän kirjan kannalta on erityisen mielenkiintoinen hajautusta ja keskittämistä koskeva Naisbittin teoksen luku. Hänen mukaansa hajautus on Yhdysvalloissa jo mullistanut politiikan, touselämän ja koko kulttuurin. Poliittisessa järjestelmässä valta on siirtynyt osavaltioiden ja paikallisen päätöksenteon suuntaan. Yritystoimintaa on voimakkaasti hajautettu. Ihmiset muuttavat suurkaupungeista pienempiin kaupunkeihin ja maaseudulle; ihmiset samaistuvat aikaisempaa

enemmän kotiseutuunsa. Voimistuva hajautus etenee rinnan vanhan teollisuuden taantumisen kanssa.

Teollisuusyhteiskunnan tekniikka edellytti valtavaa työvoiman, pääomien ja teollisuuslaitosten keskittymistä. Sen sijaan »maatalous- ja tietoyhteiskunta ovat rakenteeltaan hajautettuja. Talonpojat saattoivat viljellä missä tahansa kun vain sopivaa maata oli tarjolla; nykyään tietotekniikkaan perustuvan yritystoiminnan voi käynnistää puhelimen ja kirjoituskoneen turvin.»

Naisbitt korostaa, että hajautettu rakenne on Amerikan luonnollinen olotila ja keskittyminen oli vain lyhyt teolliseen menneisyyteen liittynyt kehitysvaihe. Maan suuruus jo sinänsä suosii hajautusta. Lisäksi voimakas keskusjohtoisuus tekee demokratian toimivuuden mahdolliseksi. Naisbittin mukaan »varhainen Amerikka oli talonpoikaisyhteiskunta ja maatalousyhteiskunta soveltuu hyvin hajautettuun hallintojärjestelmään». Teollistumisvaihe johti keskitykseen ja nyt on suunta jälleen kohti hajautusta, joka vaikuttaa politiikan ja talouden lisäksi koko yhteiskuntaan. (16.)

1970-luvulla Yhdysvalloissa on alettu arvostaa alueellista moninaisuutta. Tätä kotiseutuun juurtumista kuvaa myös monien alueellisten ja paikallisten lehtien syntyminen. Näkyvin hajautuksen ilmentymä on muuttoliike suurkaupungeista pienempiin kaupunkeihin ja maaseudulle. 1980-luvun alussa maaseudun ja pikkukaupunkien väestönkasvu oli voimakkaampaa kuin suurkaupunkien — ensimmäisen kerran 1820-luvun jälkeen. Noin 60 prosenttia amerikkalaisista asuu suurkaupungeissa ja niiden välittömässä läheisyydessä, mutta niiden ulkopuolella väestö kasvaa voimakkaammin. Yli 40 prosenttia amerikkalaisista asuu maaseudulla ja pikkukaupungeissa ja heillä on melkoinen yhteiskunnallinen vaikutusvalta.

Muuttoliikkeen takana ei ole niinkään kaupunkilaisten paluu maatalouden pariin, vaan yritystoiminnan alueellinen hajautuminen. Hajautus luo useampia keskuksia. Yksilön valintamahdollisuudet paranevat, kun työpaikkoja on enemmän

tarjolla suurkeskusten ulkopuolella. Myös kotityö tietokoneella luo näitä mahdollisuuksia; Yhdysvalloissa lasketaan olevan jo yli 5 miljoonaa uusimuotoista kotityöpaikkaa. Valan hajautus antaa ihmisille vaikutusmahdollisuuksia oman lähiympäristön asioihin. Tätä kautta hajautus helpottaa yhteiskunnallista muutosta. (17.)

Naissbittin ja Tofflerin kirjat osoittavat yhtäpitävästi sen, että tietoyhteiskunnan tekniikka tekee mahdolliseksi hajauttamisen ja se edistää hajautuksen toteuttamista. Suunta on kohti pienyritteliäisyyttä ja hajautettuja organisaatioita yritysten sisällä. Työpaikkoja siirtyy suurkaupunkialueilta pienempiin keskuksiin ja jopa maaseudulle. Päätöksenteossa suunta on keskushallinnosta kohti alueellista ja paikallista itsehallintoa. Nämä tendenssit ovat Yhdysvalloissa selvästi havaittavissa.

Yhdysvalloissa on käyty keskustelua siitä, pitävätkö Naissbittin ja Tofflerin käsitykset tietoyhteiskunnan tekniikan yhteiskuntaa alueellisesti hajauttavista tendensseistä paikkansa. Kyseenalaiseksi on asetettu lähinnä se käsitys, että tietoyhteiskunnan työpaikkoja voisi syntyä varsinaiselle maaseudulle.

Don A. Dillman ja Donald M. Beck ovat todenneet, ettei näköpiirissä ole laajamittaista työpaikkojen sijoittumista varsinaiselle maaseudulle ainakaan, ellei maaseutukyliin luoda todella hyviä yhteyksiä ja perusrakennetta. (18.) Toisaalta hekään eivät aseta kyseenalaiseksi suuntaa kohti hajautusta, mutta arvioivat sen suuntautuvan ensi sijassa keskuksiin.

Dillmanin ja Beckin julkaisemassa artikkelissa on pari muuta hyvin mielenkiintoista maaseudun kehitysnäkymiin liittyvää yksityiskohtaa. He arvioivat nykyaikaisen tehomaatalouden olevan yksi teollisen massayhteiskunnan toimintaperiaatteita kaikkein voimakkaimmin toteuttavista tuotannon aloista. He ennakoivat kehityksen johtavan myös tällä alalla kohti pienimuotoisempaa ja yksilöllisempää tuotantoa. (19.) Kun tähän tietoyhteiskunnan perusolemuksen nojautuvaan

arvioon liitetään tehomaatalouden aiheuttamat ja sitä vaivaavat ekologiset ongelmat, voidaan ennakoida maatalouden voimakasta rakenneuudistusta tehomaatalouden maissa — muutosta hajautuksen suuntaan. Tämä tulee tietysti lisäämään työpaikkoja maaseutualueilla.

Suomessa Juha Kuisma on kritisoinut teollisuuden toimintamallien suoraviivaista soveltamista maatalouteen ja kehittynyt maatilatalouteen paremmin soveltuvaa taloustieteen teoriaa. (20.) Tapani Köppä ja Pirjo Siiskonen ovat puolestaan esittäneet Suomen maatalouteen mallia, jonka mukaan ylituotanto-ongelmat ratkaistaisiin nykyisestä virallisesta maatalouspolitiikasta poiketen siten, että tuotanto kehittyisi nykyistä luonnonomaisemmaksi. (21.) Kalle Laaksonen on laatinut maaseudun tulevasta kehityksestä erilaisia skenaarioita. Hän pitää itse todennäköisimpänä sitä, että ympäristövaurioiden lisääntyminen vahvistaa maaseudun asemaa ja johtaa työvoiman tarpeen kasvuun maataloudessa ja muissa maaseudun elinkeinoissa. (22.) Nämä yhdensuuntaiset näkemykset tukevat sitä käsitystä, että ainakin uusiutuvien luonnonvarojen hoito ja hyväksikäyttö saattavat tulevaisuudessa edellyttää maaseudun elpymistä ja sen väestöpohjan vahvistumista.

Dillmanin ja Beckin arvioita luettaessa on otettava huomioon, että he ovat tarkastelleet tietotekniikan työpaikkojen sijoittumista nimenomaan Yhdysvaltain maaseudulle. On syytä muistaa, että Yhdysvaltain maaseudulla ei yleensä ole samankaltaista kyläjärjestelmää, joka on perinne Euroopassa ja erityisesti Suomessa. Maaseutualueilla on siis täällä vanhastaan parempi yhteiskunnan perusrakenne ja houkuttelevammat asuinyhteisöt kuin Yhdysvalloissa. (23.) Näistä syistä voidaan olettaa, että Suomessa uuden tekniikan työpaikkojen sijoittuminen syvälle maaseudullekin on ehkä todennäköisempää kuin siellä. Silti meilläkin hajautus suuntautuu tietysti lähinnä maakuntakaupunkeihin.

Suomalaiset sosiologit Matti Kortteinen ja Matti Virtanen, jotka ovat nojautuneet äskettäin kirjoittamissaan kirjoissa

muun muassa Naisbittin ja Tofflerin teoksiin, eivät ole käsitelleet juuri lainkaan alueellisen kehityksen näkymiä. Sen sijaan he ovat arvioineet uuden tekniikan vaikutuksia yritystoiminnan rakenteeseen ja työelämään.

Tehtaista »studioihin»

Matti Virtanen ennustaa teoksessaan »Tehtaasta studioon», että teknologinen kehitys on johtamassa talouselämän rakenteiden voimakkaaseen hajautumiseen. Virtasen mukaan teollisuudessa ollaan siirtymässä automaation myötä puoliteollisesta tosoteolliseen tuotantoon. Tulevaisuuden tehdas on yhä enemmän monistuskone, joka tarvitsee aikaisempaa vähemmän työvoimaa ja senkin lähinnä valvonta- ja huoltotehtäviin. Virtanen ennustaa, että painopiste on siirtymässä »monistusta» edeltävään ja toisaalta sitä seuraavaan toimintaan eli prototyyppien valmistukseen sekä niiden kulutukseen. Työelämässä tulee monistamisen sijasta tärkeämmäksi tietotaito. Tämä muutos edellyttää erilaisia organisaatioita ja erilaista rytmiä kuin monistaminen. Virtanen esittää tästä syystä »tietotyöpaikalle» oman nimen, »studio». (24.)

Naisbittiin nojautuen Virtanen ennustaa työelämän organisaation muuttuvan niin, että verkko korvaa hierarkian. Hän siteeraa Naisbittia: »Yksinkertaisesti sanottuna verkko koostuu ihmisistä, jotka puhuvat ja toimivat keskenään. Verkon rakentaminen (networking) on mieluummin verbi kuin substantiivi. Tärkeää ei ole niinkään itse verkko, valmis rakenne, vaan sen saavuttamisen prosessi — se kommunikaatio, joka luo yhteyksiä ihmisten ja ihmisryhmien välille.» Virtasen mukaan tehtaan organisoimis- ja toimintamallista on tullut malli kaiken toiminnan organisoimiseen. Hänen mukaansa studion malli tulee vähitellen korvaamaan tehtaan mallin yhteiskuntaa läpäisevänä toimintaperiaatteena. Automaatiota ja tietotekniikkaa ei voida ympätä vanhoihin organisaatioihin, vaan

rakenteiden on muututtava hajautuksen suuntaan. Yritysrakenteet hajautuvat joko niin, että suuryrityksen toimintoja eriytyy studioiksi tai syntyy studioiden verkosto. (25.)

Talouselämän rakennemuutos johtaa perinteisen työväestön vähenemiseen ja toimihenkilöiden määrän kasvuun. Toimihenkilöt ovat puolestaan entistä halukkaampia perustamaan omia studio-tyyppisiä yrityksiä. Rakennemuutos ruhjoo erityisesti teollisuustyöväestöä, jonka on vaikea sijoittua uusiin tehtäviin. Muita tulevaisuuden suuntauksia ovat palvelutuotannon kasvu ja julkisten palvelujen jonkinmuotoinen yksityistyminen. Julkisessa hallinnossa siirrytään hierarkisesta byrokratiasta hajautuksen suuntaan. Studiot irtautuvat sekä teollisen kapitalismin että julkisen byrokratian sylistä. (26.)

Virtanen esittää yhteiskunnallisen uudistusohjelman, jonka keskeisenä osana on perustulojärjestelmän luominen. Perustulo edesauttaisi studiokulttuurin vahvistumista ja se antaisi samalla yksilöllisen perusturvan, jota rakennemuutoksen keskellä kipeästi tarvitaan. Talouselämässä ja koko yhteiskunnassa on siirryttävä byrokraattisesta ohjauksesta puiteohjaukseen. Lisäksi hän esittää koulutuksen ja tutkimuksen perusteellista uudistamista studiokulttuurin edellyttämällä tavalla. (27.)

Matti Kortteinen puolestaan esittelee kirjassaan »Hallittu rakennemuutos?» tutkimustuloksia teknologian muuttumisen vaikutuksista työelämään. Kortteinen tiivistää itse kirjansa sisällön näin: »Uusi ohjelmoitava tekniikka pystyy korvaamaan suorittavaa palkkatyötä. Nykyisissä taloudellisissa oloissa erilaisen ymmärtävän palkkatyön kysyntä on kasvamassa. Kun siirtyminen suorittavista tehdastöistä ymmärteviin tehtäviin ei voi kokonaan purkautua työmarkkinoiden kautta, työmarkkinoille syntyy uudenlainen ongelma: suhteellisen pysyvä rakenteellinen epätasapaino. Kun teollisen mallin mukaan rakennetut työpaikat eivät ole pystyneet seuraamaan muutoksen tahdissa, työpaikoille on syntynyt uudenlaisia ongelmia: yksittäiset palkansaajat tarttuvat tarjolla oleviin mahdolli-

suuksiin ja tältä pohjalta arvostelevat tiellään seisovia teollisen kulttuurin muotoja. — Jos näitä tuloksia vertaa 1960- ja 70-lukujen kehitykseen, ajatus on mahdollista tiivistää vieläkin yksinkertaisemmaksi päätelmäksi. 1960- ja 1970-lukujen rakennemuutos merkitsi ennen muuta sitä, että maatalous supistui teollisuuden ja ns. palvelusektorin kasvaessa. Nyt on — tietotekniikan käyttöönoton myötä — alkamassa uudenlainen rakennemuutos, jonka ytimenä on deindustrialisaatio, teollisten rakenteiden purkaminen. Tämä muutos koskee...sekä työmarkkinoita että työpaikkojen sisäisiä rakenteita.» (28.)

Kortteinen arvostelee Holkerin hallituksen rakennemuutospolitiikkaa siitä, että se yrittää ratkaista ongelmat markkinavoimia vapauttamalla. Hän esittää sellaista työvoima- ja sosiaalipolitiikkaa, joka luo suojaverkon työelämästä syrjäytyville. Elleivät suuret työpaikat kykene sisäiseen muutokseen, pyrkivät nuoret studioihin: »sekä teollisen mallin mukaiset työnantajat että työväenliike ovat menneisyyden jäänteitä. Samalla omien pienten yritysten perustaminen kiehtoo miestä.» (29.)

Ruuhkaseuduilta maakuntiin ja maalle

Kortteinen ja Virtanen eivät käsittele teknologisen muutoksen vaikutuksia alueelliseen kehitykseen. Ainoa viittaus tähän suuntaan on Virtasen kirjaan sisältyvä informaatio tietotyöpaikkojen keskittymisestä Helsingin seudulle ja muutamiin muihin suurempiin keskuksiin. Tämän johdosta Virtanen toteaa, että siirtyminen studiokulttuuriin on kaikkea muuta kuin helppo ja ristiriidaton prosessi. (30.)

Monet tutkijat ovat ennustaneet, että Suomen suunta tulee käymään kohti alueellista keskittymistä. VTT:n tutkija Timo Sneck on ennustanut, että keskittyminen pääkaupunkiseudulle jatkuu vuoteen 1995 saakka, johon mennessä tämä alue »tukehtuu» kasvuunsa. Seuraavassa vaiheessa kasvavat maa-

kuntakeskukset aina vuoteen 2010 saakka. Siitä lähtien ikäluokkien pienentyessä työvoimapulaa poteva pääkaupunkiseutu imee hänen käsityksensä mukaan väkeä maakuntakeskuksista, jotka puolestaan tyhjentävät varsinaisen maaseudun. Yhtenä pääkaupunkiseudun työvoimapulaa vuoden 2010 jälkeen helpottavana keinona hän näkee keskushallinnon työpaikojen hajauttamisen maakuntiin. (31.)

Sneck esittää itse ennustukseensa varsin tärkeän varauksen. Samalla kun hän pitää esittämiensä trendien olemassaoloa täysin varmana, hän huomauttaa, että jokaiseen kehitysvaiheeseen voidaan vaikuttaa. Hän jatkaa: »Lisäksi voi käydä niin, että jokin nyt näkymättömissä oleva piirre onkin hallitsevampi. On muistettava, että kasvihuoneilmion tapaiset täysin uudet ulkoiset muutokset voivat katkaista kaikki nykyiset rakenteelliset kehitysilmiöt.»

Nämä varaukset ovat hyvin tärkeitä. Aluepolitiikalla kehitystä voidaan oleellisella tavalla ohjata. Miksi esimerkiksi hallinnon hajauttamisessa pitäisi odottaa tulevia vuosikymmeniä, kun kaikki järkisyyt puhuvat sen nopean toteuttamisen puolesta? Toinen, luonnontalouden vaikutuksia koskeva varaus on myös hyvin merkittävä. Kuinka voidaan edes ajatella kehitysmallia, joka merkitsisi maaseudun tyhjenemistä, kun luonnontalouden kannalta katsoen maaseudulla on jo nyt monin paikoin liian vähän työvoimaa?

Martti Tiuri on yksi keskittymiskehityksen ja keskittämispolitiikan tunnetuimista puolestapuhujista. Tiurin ajattelun mukaan uutta tekniikkaa soveltava teollisuus tulee keskittää harvoille alueille ja ennen muuta Helsingin seudulle, missä on hänen mielestään ylivoimaisesti parhaimmat edellytykset kehittää huipputekniikan tietotaitoa ja siihen perustuvaa yritystoimintaa. Pienempiä huipputekniikan keskittymiä voisi Tiurin mukaan syntyä Turun, Tampereen, Oulun ja Lappeenrannan seuduille. Ne voisivat hänen mukaansa edistää uusien työpaikkojen luomista omalla alueellaan. Muualla Suomessa huipputekniikan yrityksiä syntyy ja menestyy hänen mieles-

tään vain poikkeustapauksissa. (32.)

Pohtiessaan uutta tekniikkaa soveltavan yritystoiminnan sijoittumisvaihtoehtoja Tiuri väheksyy monien Suomen maakuntakeskusten kehitysmahdollisuuksia. Lisäksi hän sivuuttaa sen mahdollisuuden, että huipputekniikkaa kehittäviä ja soveltavia yrityksiä voi syntyä jopa kaupunkikeskusten ulkopuolelle; tähän nykyaikaiset liikenneyhteydet antavat mahdollisuuden. Sitä paitsi Tiuri jättää huomiotta sen tosiasian, että huipputekniikan tuotteita käyttämällä monet palveluja ja teollisuustuotteita valmistavat yritykset voivat vapautua sidonnaisuudesta pääkaupunkiseutuun ja muihin suurkeskuksiin ja valita sijaintipaikkansa tähänastista vapaammin.

Tiuri siis sivuuttaa kokonaan ne huipputekniikkaan liittyvät tekijät, jotka tekevät mahdolliseksi alueellisen hajauttamisen tai suorastaan edellyttävät sitä. Mutta sekä Suomessa että muissa pohjoismaissa on toki asiantuntijoita, jotka Naisbittin ja Tofflerin tapaan ovat esittäneet, että tietoyhteiskunnassa suunta on kohti alueellista hajautusta.

Jo ennen huipputekniikan läpimurtoa on Pohjolassa esitetty voimakkaita kannanottoja alueellisesti hajautetun yhteiskuntarakenteen puolesta. Yksi tunnetuimmista keskittämispolitiikan vastustajista on ollut norjalainen Ottar Brox, joka esittää ruotsiksi nimellä »Centralbyråkraterna och glesbygden» ilmestyneessä kirjassaan terävää kritiikkiä teknokraatista, keskusjohtoista suunnittelu- ja päätöksentekojärjestelmää kohtaan. Hän esittää sen vaihtoehdoksi »populistista» suunnittelua, jossa maaseutukylää tarkastellaan yhtenä kokonaisuutena ja jossa ihmiset itse saavat päättää omasta tulevaisuudestaan. Hän pyrkii osoittamaan, että loppujen lopuksi kaupunkilaisväestöllekin on edullista, jos Pohjois-Norjan kylissä on hyvä elää. Brox haluaa toteutettavan sellaista talouspolitiikkaa, että maaseutukyliä ihmisillä on valinnan vapaus joko asua kotiseudullaan tai muuttaa pois. Hän pitää tärkeänä sitä, että omaa työtään tekevien pienviljelijöiden, kalastajien ja pienyrittäjien elinmahdollisuudet turvataan. (33.)

Brox yrittää puolustaa maatalousyhteiskunnan »verkkorakennetta», maatalous- ja kalastajakylää teollistuvan yhteiskunnan keskittymispaineita vastaan. Viimeisimmissä aluerakenteen tarkasteluissa pohditaan puolestaan sitä, kuinka uuden tekniikan aikaansaama teollisuusyhteiskunnan hierarkisten talouden ja yhteiskunnan rakenteiden hajautuminen verkkorakenteiksi vaikuttaa yhteiskunnan alueelliseen rakenteeseen.

Risto Harisalon mielestä paikallistalous on myös »jälkiteollisen» kolmannen aallon yhteiskunnan asianmukainen ja sopiva perusyksikkö. Paikallistalouden on kyettävä luomaan hyvä yrittäjyyskulttuuri, jotta se voisi menestyä. Paikalliseen yrittäjyyskulttuuriin kuuluu Harisalon mukaan viisi erityistä, nimenomaan sille tyypillistä ominaisuutta:

1. menestystä mitataan »moniulotteisesti» sen luoman todellisen hyvinvoinnin muodossa — ei vain voiton perusteella,
2. hierarkisesta johtamisesta siirrytään verkkorakenteen edellyttämään osallistuvaan johtamiseen,
3. yrittäminen on palveluhenkistä,
4. yrittäjät ja yritys ovat osa laajempaa ja jatkuvasti muuttuvaa sosiaalista verkostoa ja
5. valtion rooli muuttuu käskijän, päättäjän ja valvojan roolista toimintaa välillisesti tukevaksi; paikallisyhteisön toiminta on aikaisempaa itsenäisempää ja omaehtoisempaa.

Vaikka Harisalo kutsuu kuvailemaansa uutta talousjärjestelmää »uudeksi kapitalismiksi», hän korostaa, että se ei ole — kuten nimi saattaisi antaa ymmärtää — mikään oikeistolainen projekti. Hänen esittämänsä malli ei siis ole sitä, mitä oikeistolaisten tunnusten alla on toteutettu Yhdysvalloissa ja Englannissa. Toisaalta se ei hänen mielestään sovellu minkään muuhunkaan olemassaolevan poliittisen vaihtoehdon puittei-

siin. (34.) Harisaloon käyttämä nimi ei ole kovin onnistunut. Parempi nimi hänen esittämälleen uudelle talouden rakenteelle voisi olla »desentralisoitu, hajautettu talousjärjestelmä».

Pohjoismaiden välisessä aluepoliittisessa yhteistyössä on käynnistetty erityinen projekti tietoyhteiskunnan verkkorakenteiden alueellisten vaikutusten selvittämiseksi. Yleinen johtopäätös on se, että uudella tekniikalla ja verkkorakenteilla on sekä keskittymistä edistäviä että hajauttamismahdollisuuksia parantavia ominaisuuksia. Huipputekniikkaa hyödyntäviä työpaikkoja voidaan sijoittaa jopa keskusten ulkopuolelle. Kuitenkin uuden tekniikan työpaikat syntyvät ensi sijassa sellaisiin keskuksiin, joihin syntyy riittävä paikallinen yritysverkko. Jotta uuden tekniikan työpaikat eivät keskittyisi vain suurimpiin keskuksiin, tarvitaan uudenlaista aluepolitiikkaa, jolla erityisesti parannetaan maakuntakeskusten kilpailukykyä uuteen tekniikkaan perustuvien työpaikkojen sijaintipaikkana. Tärkeintä on tällöin hyvien liikenneyhteyksien kehittäminen, erityisesti tieto- ja lentoliikenteen palvelujen parantaminen, korkeakoululaitoksen ja muiden korkean tekniikan tutkimusyksiköiden hajauttaminen sekä yleensäkin tieto-taidon vahvistaminen näissä keskuksissa. (35.)

Tanskalainen Sven Illeris kiinnittää huomiota siihen, että tietoliikenteen yhteydet tekevät hajauttamisen teknisesti mahdolliseksi, jolloin muutkin seikat kuin tekniikka vaikuttavat aikaisempaa enemmän sijoittumisratkaisuihin. Huipputekniikan vaikutukset eivät näy ainoastaan sitä kehittävien ja valmistavien »Silicon Valley»-tyyppisten keskittymien muodossa. Jopa tärkeämpi vaikutus on hänen mukaansa niillä uutta tekniikkaa käyttävillä teollisuus- ja palveluyrityksillä, jotka kehittyvät nyt niillä alueilla, joilla sosiaaliset edellytykset ovat suotuisimmat.

Illeris esittää sen käsityksen, että ihmisten aineellisten perustarpeiden tultua jo hyvin tyydytetyiksi nousevat sosiaaliset tarpeet entistä voimakkaammin esiin. Sosiaalipsykologiaan

vedoten hän toteaa, että sosiaaliset tarpeet voidaan tyydyttää parhaimmin pienryhmissä. Illeris viittaa tutkimuksiin, joiden mukaan korkeintaan noin 1 000 ihmisen yhteisöt olisivat tässä suhteessa parhaimpia. Hän perustelee pienten kaupunkien ja kylien sopivuutta ihmisen elinympäristöksi sillä, että rikollisuus, itsemurhat sekä huume- ja alkoholiongelmat ovat vaikeimmat suurkaupungeissa. Hän katsookin aluepolitiikan tehtäväksi sen, että inhimillisesti ja sosiaalisesti suotuisat pienet yhdyskunnat voivat tulla myös taloudellisesti elinkelpoisiksi. Illeris esittää samantapaisen ajatuksen kuin Harisalo: paikallisyhdyskunnan tulee itse alhaaltapäin mobilisoida paikalliset voimavarat paikkakunnan kehittämiseksi. Hänkin korostaa sekä yksityisen elinkeinoelämän että julkisen vallan aktiivisuuden ja niiden keskinäisen yhteistyön merkitystä. (36.)

Samalla kun Illeris pitää pieniä paikallisyhdyskuntia suotuisana elinympäristönä ja edellyttää aluepolitiikan tukevan niiden säilymistä ja vahvistumista, hän toteaa, että useimmat ihmiset jo asuvat suurkaupungeissa tai teollisuusalueilla, joita ei voida hävittää. Hän esittääkin aluepolitiikan toiseksi tehtäväksi keskikokoisten kaupunkien elinkelpoisuuden parantamisen sekä elinkeinoja kehittämällä että fyysistä ja sosiaalista ympäristöä parantamalla. Lisäksi Illeris toteaa, että suurkaupunkien tulee — jotta ne voisivat olla elinkelpoisia tietoyhteiskunnassa — kehittyä sosiaalipsykologisesti elinkelpoisiksi. Tämä edellyttää mm. sitä, että niissä muodostuu ihmisryhmiä, joilla on useita yhteisiä toimintoja keskenään. Yhteisyyttä voi syntyä työpaikoilla, mutta lapsia ja muita ansiotyöhön osallistumattomia ajatellen asuinyhteisöt ovat tärkeimpiä. (37.)

Erkki Tervämäki on omissa maantieteen alaan kuuluvissa tutkimuksissaan tarkastellut Suomen aluerakenteen kehitysmuutoksia sen Naisbittille ja Tofflerille ominaisen ajatuksen pohjalta, että yritystoiminnan rakenteet muuttuvat tietoyhteiskuntaan siirryttäessä hierarkiasta verkoksi. Eri puolille maata muodostuu keskuksia, joissa on paikallinen verkkora-

kenne ja jotka ovat yhteydessä toisiin verkkokeskuksiin. Muuttoliike käy näiden verkkokeskusten välisenä. Taantuvan teollisuuden tai hallinnon varassa elävät keskuksat menettävät väestöään. Tervämäki ennustaa verkkorakenteen ja sen mukaisen alueellisen kehityksen voimistuvan Suomessa. Tulvaisuudessa maakuntien verkkokeskuksilla on yhä enemmän suoria kontakteja ulkomaille. Verkkorakenteen hän katsoo tasapainottavan alueellista kehitystä ja ehkäisevän liiallista keskittymistä pääkaupunkiseudulle. (38.)

Hyvin mielenkiintoinen on myös se Tervämäen ajatus, että muodossa tai toisessa toteutuva maakuntaitsehallinto on kansainvälistyvälle Suomelle välttämättömyys, jota ilman kansainvälistyminen hidastuisi. Tällainen hallinto liittyisi tietoyhteiskunnan teknologian luomiin verkkorakenteisiin. Ilman maakuntaitsehallintoa ja siihen perustuvaa maakunnallista ja maakuntien välistä yhteistyötä on uusia kansainvälisesti toimintakykyisiä toiminta-ajatuksia hänen mukaansa vaikea toteuttaa Helsingin ulkopuolella. Jos hallinto on keskittynyttä, on tarjolla vaara, että teollistuneet alueet pääkaupungin ulkopuolella jäävät kehityksestä jälkeen ja kansainvälistymisen avaintoiminnot keskittyvät ruuhkautuvalle pääkaupunkiseudulle. Maakunnan hallinnon kehittämisen tärkeimpänä päämääränä Tervämäki pitää sitä, että maakuntien tärkeimpien toimintojen tavoitteet asetetaan maakunnan omasta politiikasta käsin eikä valtionhallinnosta käsin. Siten valtionhallinnon rinnalle tarvitaan välttämättä maakuntien omaa itsehallintoa. Hän kehottaa maakuntia oma-aloitteisuuteen tällaisen hallinnon aikaansaamiseksi. (39.) Tervämäen ajatukset saavat vahvaa tukea siitä, että Euroopan Neuvostossa on tehty useita suosituksia kansanvaltaisen aluehallinnon muodostamisesta; se kuuluu olennaisena osana nykyaikaiseen, demokraattiseen valtioon.

Vaikka Tervämäki maantieteilijänä tarkastelee aluerakenteen kehitystä lähinnä teknologisenä ja materiaalisena tapahtumana, hän kiinnittää huomiota myös henkisiin ja tunneteki-

jöihin. Yleensä ihmiset ovat hänen mukaansa kautta aikojen muuttaneet paikkakunnalta toiselle oman taloudellisen asemansa parantamiseksi, mutta samalla muuttajat kokevat myös menetyksiä. Vaikka oma taloudellinen tilanne kohen-tuisikin, useimmat muuttajat kaipaavat aiempaa kotiseutuaan ystävyys- ja sukulaisuussuhteineen sekä luonnon- ja kulttuuriympäristöineen. Tästä syystä monet ihmiset pyrkivät muut-tamaan takaisin kotiseudulle, jos tämä vain on mahdollista. (40.)

Tietoyhteiskunnan tekniikka antaa ihmiselle aikaisempaa enemmän vapautta valita työ- ja asuinpaikkansa. Suomessa-kin on lukuisia esimerkkejä tapauksista, joissa ihmiset perus-tavat tai siirtävät yrityksensä jopa maaseutukyliin. Yksi tyypil-linen esimerkki tästä on Ari-Veli Starcke, joka perusti holo-grafiaa tuottavan huipputekniikan yrityksen kotiseudulle Kokemäen Peipohjan kylään. Lisäksi yrityksellä on toimisto Helsingissä. Starcke itse on perustellut ratkaisuaan mm. sillä, että hän on »todellinen juntti, maalaispoika. Helsingissä en voinut asua. Tuntui järjettömältä, että vaikka kaikki palvelut kaupungissa olivatkin, ei niitä koskaan ehtinyt käyttää. Mat-kaa Tapiolasta keskustaan kului kolme varttia. Nyt käyn nel-jässä minuutissa keskustan pankeissa hoitamassa asiaini. Pal-velut ovat täällä lähellä.» (41.)

Jos tietoyhteiskunnassa jo elävät suomalaiset toimisivat ra-tionaalisesti ja ennakkoluulottomasti, Starcken kaltaisia muuttajia olisi moninverroin enemmän kuin nyt ja heidän yri-tyksiinsä riittäisi halukasta työvoimaa. Sekä yritystoiminta et-tä eläminen tulevat pääkaupunkiseudulla hyvin kalliiksi. Muuttajat saavat muhkean välirahan, jos he myyvät pääkau-punkiseudulla olevat toimitilansa ja asuntonsa ja ostavat maa-kunnasta uudet. Mutta ennen muuta ihmiset voittavat elämi-sen laadussa. Maakunnissa on yleensä hyvät koulut, terveys-keskukset ja päiväkodit. Ympäristö on puhdas ja turvallinen. Monet elämän laatua parantavat harrastukset ovat aivan kä-den ulottuvilla. Liikenneyhteydet Helsinkiin ja maailmalle

ovat hyvät. Nyt ihmisillä on yksipuolisia ja virheellisiä käsityksiä elinolosuhteista ja toimintamahdollisuuksista maan eri osissa. Näiden mielikuvien korjaaminen on osa nykyaikaista alue- ja maaseutupolitiikkaa. (42.)

Keskittymisen jatkuminen osoittaa sen, että suomalaisissa yrityksissä ei ole vielä tajuttu tietoyhteiskunnan väistämätöntä suuntaa, joka käy kohti hajautusta. Moni investointi Helsingin seudulle on nyt virheinvestointi sekä yritykselle itselleen että koko yhteiskunnalle.

Paavo Littow on todennut tutkimuksissaan, että perustyöpaikan syntymisestä Helsingin seudulle aiheutuu noin 100 000 markkaa suuremmat kustannukset kuin sen muodostumisesta Poriin tai Ouluun. Seurannaiskustannukset ovat kuitenkin noin kymmenen kertaa tätä suuremmat. Keskeiseksi ongelmaksi hän toteaa sen, että keskittymiskehityksen haitat ja kustannukset jäävät lähinnä valtion, kuntien ja alueen väestön kannettaviksi eivätkä rasita kysymyksessä olevaa yritystä tai laitosta itseään. Littowkin kuitenkin toteaa, että monet yritykset ja laitokset tekevät itselleenkin vahinkoa, kun ne eivät ota kaikkia ylimääräisiä pääkaupunkiseudun haittoja ja kustannuksia huomioon. (43.)

Torsti Kivistö ja Pekka Lahti ovat esittäneet samansuuntaisia käsityksiä kuin Littow. He ovat todenneet, että pääkaupunkiseudulla jokainen uusi työpaikka synnyttää tarvetta rakentaa asuntoja, palveluja sekä katuja ja muuta kunnallistekniikkaa. Maakuntakaupungeissa merkittävä osa tästä yhteiskunnallisesta perusrakenteesta on valmiina. Kun työpaikkojen osuus yhdyskuntarakenteen kokonaisinvestoinneista on vain 15–20 %, tulee ruuhkautuminen hyvin kalliiksi. On siis kansantaloudellisesti järkevää, että yhteiskunta käyttää tarvittaessa hyvinkin runsaasti voimavaroja aluepolitiikan tehostamiseen niin että työpaikkojen keskittymistä pääkaupunkiseudulle voitaisiin hillitä. (44.)

Uuden tekniikan yhteiskunnalliset vaikutukset eivät ole vain yhdensuuntaiset. Huipputekniikan kehittäminen ja sii-

hen perustuva tuotanto edellyttävät monilla aloilla jättiläismäisten kansainvälisten yritysten muodostumista. Suomenkin teollisuudessa on toimialoja, joilla tekninen kehitys vie kohti suurempia yksiköitä. Mutta tämän kehityksen rinnalla etenee prosessi kohti hajautusta — sen tähän lukuun koottu aineisto selvästi osoittaa. Yritystoiminnan rakenteessa tarvitaan keskittymisen ja hajautuksen tasapaino. Kun teollisuusyhteiskunnan rakenteet ovat olleet hyvin keskittyneitä, on tietoyhteiskunnan yleinen suunta kohti hajautetumpia rakenteita.

Alueellisessa kehityksessä ei ainakaan lähiaikoina ole odotettavissa suoranaista suunnanmuutosta. Nyt olisi saatava aikaan tähänastista tehokkaampaa ja monipuolisempaa aluepolitiikkaa, jolla vahingollista keskittymiskehitystä saataisiin hillityksi. Uusi tekniikka ja luonnontaloudelliset syyt saattavat aikanaan kääntää muuttotaseet jopa maakuntia ja maaseutua suosiviksi. Tähän suuntaan saattaa vaikuttaa sekin, että lähi vuosikymmeninä ikäluokat ovat pienenevässä ja työvoima vähenemässä.

III OSA

7. luku

Muutoksen strategia

Edellisissä luvuissa olen esittänyt ekologiset ja sosiologiset perustelut sille, että yhteiskunnan kehityksen suunnan tulisi olla nyt kohti luonnonmukaisuutta, tasa-arvoa ja hajautusta. Lisäksi olen osoittanut, että tietoyhteiskunnan tekniikka vaikuttaa sekä suoraan että välillisesti talouden ja koko yhteiskunnan rakenteita hajauttavasti. On kaikin tavoin edullista edesauttaa tätä suuntausta.

Monet kansallisen tason välttämättömät muutokset edellyttävät sitä, että saadaan aikaan käänne kansainvälisessä politiikassa ja kehityksessä. Suomen tulee olla hyvin aktiivinen siinä toiminnassa, joka tähtää kansainvälisen ympäristöyhteistyön tehostamiseen ja kestäväen kehityksen periaatteiden toteuttamiseen. Tätä kautta kansainvälisen kehityksen suunta ja Suomen toimintaympäristö muuttuvat siten, että tässä maassa voidaan nykyistä paremmin toteuttaa luonnonmukaisuuden, hajautuksen ja tasa-arvon periaatteita. Mutta jo nyt Suomella on mahdollisuus omaehtoiseen ja omaleimaiseen kansalliseen politiikkaan. Ulko- ja ulkomaankauppapolitiikan ratkaisuilla tätä Suomen itsenäisyyttä on varjeltava ja vahvistettava.

Suomi voi ja meidän on edullista pyrkiä toteuttamaan kestäväen kehityksen periaatteita omassa taloudessamme. Uusiutuvien luonnonvarojen hoitamista ja niiden kestävää hyväksikäyttöä on erityisesti suosittava, kun taas uusiutumattomia luonnonvaroja on käytettävä säästeliäästi. Ympäristönsuojelussa on keskityttävä ennen muuta saastumisen ehkäisemiseen ja luonnon tasapainon säilyttämiseen.

Aluepolitiikkaa on tehostettava. Työpaikkojen ja väestön liiallinen keskittyminen pääkaupunkiseudulle on estettävä. Helsingin tulee jalostua Suomen pääkaupunkina ja maamme tärkeimpänä talouden, tieteen ja taiteen keskuksena. Pääkaupunkiseudun kuntien tulee kehittyä hyviksi kotikaupungeiksi omille asukkaalleen. Aluepolitiikalla tulee huolehtia sekä maakuntakaupunkien että maaseudun kehitysedellytyksistä. Keskuksiin on luotava edellytykset verkkorakenteille ja niiden yhteyksiä — erityisesti tietoliikenneyhteyksiä — sekä kotimaahan että ulkomaille on kohennettava. Maatalouspolitiikan tulee olla kylien elinvoimaa säilyttävää ja maaseudun muita elinkeinoja on aktiivisesti kehitettävä.

Suomesta tulee kehittää pienyrittäjyyden maa. Talouselämän tarpeetonta keskittymistä on vältettävä ja pienyritteliäisyyttä suosittava. Talouselämän omistusrakenteita on hajautettava pienomistusta suosimalla.

Maakuntaitsehallinto on toteutettava. Pienten kuntien elinmahdollisuudet on turvattava ja niiden yhteistoimintaa kehitettävä. Suurissa kunnissa ja erityisesti pääkaupunkiseudulla tulee luoda lähidemokratian järjestelmä, jonka puitteisissa kaupunginosien asukkaat voivat itse päättää itseään välittömästi koskevista asioista.

Toimeentuloeroja on kavennettava. Pienimpiä eläkkeitä, työttömyyskorvauksia, sairaus- ja äitiyspäivärahoja sekä kotihoidontukea ja opintotukea kohentava perusturvauudistus on toteutettava ja edettävä kohti perustulojärjestelmää. Sosiaali- ja terveydenhuollossa tulee painopistettä siirtää koti- ja avohoidon suuntaan.

Tässä muutamia suuntaviivoja. Kehityksen ja päätöksenteon suunta on kuitenkin nyt monessa suhteessa päinvastainen. Kuinka se voitaisiin saada muutetuksi?

Tulevaisuus käsissämme

Norjalainen Erik Dammann uskoo siihen, että suunta muuttuu kansalaisten arvojen ja asenteiden kehittyessä. Hän käynnisti kansalaisliikkeen, »Tulevaisuus käsissämme» tätä prosessia tukemaan. Dammann ei usko siihen, että puoluepolitiikka voisi saada muutosta aikaan. Hän varoittaa myös liiaksi luottamasta asiantuntijoihin. Poliitikotkin Dammann määrittelee specialisteiksi, taktiikan asiantuntijoiksi. Jotkut heistä ovat kyllä ajatelleet enemmän asiaa kuin taktiikkaa, mutta »nämä poliitikot ovat tuskin päässeet johtoasemaan. Pysyäkseen 'hengissä' politiikassa ja päästäkseen sinne, missä päätökset tehdään, useimpien poliitikkojen täytyy ensin tulla taktiikan ammattimieheksi. Tämä merkitsee, että se laaja inhimillinen näkemys, jota tarvitsemme, on jo heikentynyt siihen mennessä, kun poliitikko pääsee johtavaan asemaan.» Dammannin johtopäätös on se, että ihmisten tulee kyllä kuunnella, mitä mieltä erilaiset asiantuntijat ovat, »mutta meidän on itse päätettävä mitä me haluamme». (1.)

Dammann näkee, että tarvittava kansainvälinen muutos voitaisiin käynnistää yhtä hyvin Norjassa kuin missä tahansa muussa maassa. Itse asiassa pohjoismailla on tähän paremmat edellytykset kuin monilla muilla teollisuusmailla. Yhtenä näiden maiden etuna hän pitää niiden pienuutta ja niiden sijaintia valtablokkien välissä. Toisaalta hän vetoaa siihen, että pohjoismaissa on nähty tähänastisen kehityksen kielteiset puolet, mutta emme ole edenneet vielä »niin pitkälle, ettei useimmilla meistä olisi jonkinlaista yhteyttä yksinkertaisempaan, inhimillisempään elämänmuotoon: harvoissa muissa teollisuusmaissa harrastaa niin suuri osa väestöstä ulkoilmaelämää ja on kiinnostunut luonnosta. Meille ovat läheisiä mökkielämä, kalastus, metsästys, metsässä kävely, saariretket, suunnistus, hiihto ja luistelu, luonnon valokuvaaminen, lintu- ja eläintietous, leirintä, pyöräily, soutu, purjehdus, uinti, kiipeily, koiran pitäminen, puutarhanhoito, marjojen ja sienien

poimiminen, kasvitieto, geologia. . . .Meidän kiinnostuksemme näiden arvojen säilyttämiseen on ilmennyt selvästi viime vuosina virinnessä laajassa luonnonsuojeluhengessä. Siitä ei ainakaan ole epäilystä, että Pohjolan asukkailla on runsaamat *mahdollisuudet* iloita yksinkertaisesta, ei-materialistisesta elämänmuodosta kuin useimpien muiden maiden asukkailla – koska lähellämme on enemmän koskematonta luontoa. Tämä ei merkitse että kohtalo olisi valinnut Pohjolan johtamaan maailmaa uuteen kehitykseen: uusi inhimillinen yhteiskunta voi kasvaa esille missä tahansa. Se merkitsee kuitenkin sitä, ettei meillä ole syytä vähätellä itseämme ja jäädä odottelemaan vedoten siihen, että meiltä muka puuttuvat edellytykset lähteä liikkeelle.» (2.)

Vaikka Dammann ei uskokaan, että muutos voisi käynnistyä politiikasta, ei hän syytä poliitikkoja, sillä heidän »toimintapohjansa ovat juuri meidän omat arvo- ja päämääräkatsumuksemme». Hän uskoo siihen, että nämä arvot ja päämäärät muuttuvat ennen muuta sen ansiosta, että nuorten asenteet ovat kehittymässä hyvään suuntaan. Hän uskoo päätöksenteoon ja suunnitteluun vaikuttavaan uuteen tekijään, siihen, että »niin sanotut manipuloidut ihmiset» löytävät uudelleen tahdon »ottaa aloite käsiinsä ja ohjata omaa elämäänsä uuden arvojärjestyksen mukaan. Tässä on lähtökohta myös poliitikojen toiminnalle.» (3.)

Vastuu on poliitikoilla

Dammann sivuuttaa mielestäni liiaksi sen tosiseikan, että pohjoismaatkaan eivät voi nykyisessä avoimessa kansainvälisen riippuvuuden maailmassa muuttaa omaa elämäänsä aivan toisenlaiseksi kuin elämä on muissa maissa. Muutoksen aikaansaamiseksi tarvitaan laajaa kansainvälistä toimintaa. Toisaalta hän yliarvioi mahdollisuudet saada aikaan muutosta yleisessä mielipiteessä. Nykynuoret ovat ehkä jopa vähem-

män tietoisia muutoksen välttämättömyydestä kuin 1970-luvun nuoret, joskin asenteiden ennustetaan jälleen olevan kehityksessä »pehmeämpään» suuntaan. (4.) Kolmas kommenttini on se, että Dammann mielestäni aliarvioi poliittisten johtajien vastuuta ja toimintamahdollisuuksia. Poliitiikka ei tietystikään voi määrätä yhteiskunnan kaikesta kehityksestä, mutta hallituksen ja eduskunnan päätöksillä on suuri vaikutus. Lisäksi poliitikot ovat mielipidejohtajia. Poliitikkojen tulee tuntea kokonaisvastuunsa ja toimia sen mukaisesti.

Omia käsityksiäni poliittisen järjestelmän luonteesta olen esittänyt muun muassa arvioidessani »Kasvun rajat» »Kyntäjä»-lehteen vuonna 1974. Lähtökohtani oli se »Kasvun rajoissa» esitetty tosiasia, että ihminen on eniten kiinnostunut ja huolissaan häntä läheisesti koskevista ongelmista: »Tämä selittää raportin mukaan sen, miksi vain pieni osa ihmisistä on kiinnostunut ihmiskunnan olemassaolon ja tulevaisuuden perusongelmista. Tämä selittää myös poliittisen luottamushenkilön olemusta ja käyttäytymistä: ihmiset valitsevat luottamustoimiin henkilöitä, jotka parhaalla mahdollisella tavalla kykenevät hoitamaan heille läheisiä arkipäivän asioita. — Toisaalta poliittisen luottamushenkilön tulee kohdistaa kaikki mielenkiintonsa ja tarmonsensa juuri näiden kysymysten hoitamiseen, jos hän mieli säilyttää asemansa. Kysymys on siis ihmisten tietoisuudesta. Meidän on saatava laajat piirit yhteiskunnassa tuntemaan nykysuunnan kohtalokkuuden ja tajuaamaan, että suuntaa on pakko muuttaa. Ne poliitikot menettävät asemansa, jotka koettavat kääntää kehitystä ilman tätä tietoisuutta. Itselleen rehelliset päätöksentekijät joutuvat vaikeaan tilanteeseen, jossa on yritettävä luoda tarvittava yleinen tietoisuus ja jossa on samanaikaisesti toimittava vallitsevien olojen ehdoilla. Tässä korostuu poliittisen luottamushenkilön vastuu mielipiteen johtajana.» (5.) Tämän periaatteen mukaan olen pyrkinyt ja pyrin toimimaan.

Bo Ahlfors ja Risto Kolanen esittävät saman käsityksen poliittisen järjestelmän toimintaperiaatteista kirjassaan »Poli-

tiikka menestyksen Suomessa». Kirjoittajat arvostelevat Kokoomusta siitä, että tämä puolue julistaa politiikan olevan vain palvelua. He katsovat tämän periaatteen liittyvän siihen, että Kokoomus näkee politiikan vain sopeutumisenä: »On selvää, etteivät 'sopeutuminen' ja 'palvelu' toimi nyky politiikan määreinä toisistaan irrallisina, vaan täydentävät toisiaan kuin kaksi marjaa. Kun politiikan sisältö on ulkoisiin ehtoihin perustuvaa sopeutumista, sitten ikäänkuin korvikkeena tahdon ja valinnan häypymiselle korostetaan politiikan palveluulottuvuutta.» Osmo Jussila määritteli eräässä televisiokeskustelussa tällaisen sopeutumisen konservatiivisuuden nyky-aikaiseksi ilmentymäksi.

Ahlfors ja Kolanen arvostelevat siis sellaista kansanvallan muotoa, jossa poliitikot haistelevat tuulia ja tekevät gallup-tutkimuksia pystyäkseen tyydyttämään valitsijoiden päiväkohtaisia toiveita. Poliitikko ei saa toimia pelkästään sen ehtoilla, mitä ihmiset »arkitodellisuudessaan» haluavat. He tiivistävät näkemyksensä kirjoittamalla, että »puolueiden on uskallettava alustaa yhteiskuntakeskustelua, niillä on oltava oma poliittinen esityslistansa. Ajatukset ja tavoitteet testautuvat sitten käytännössä. Voi myös olla, että ihmiset osoittavat puolueiden tavoitteet eräiltä osin vääriksi tai vanhoiksi. Yhteiskuntakeskustelun alustamisella tarkoitamme, että puolueiden tehtävä on asioiden logiikan, todellisuuden hahmottaminen ja ratkaisujen kokonaisvaikutuksen perustelevinen.» (6.)

Edellä esitettyjen näkemysten pohjalta voidaan hahmottaa sitä tapaa, jolla poliittisen järjestelmän tulisi toimia. Poliittinen järjestelmä toimii jatkuvassa vuorovaikutussuhteessa kansalaisten kanssa. Puolueen jäsenistö asettaa johdon valmistelun pohjalta puolueelle tavoitteet. Ohjelmatyöhön liittyen käydään laajaa keskustelua, jossa ohjelmaluonnoksen aatteellisiin ja tieteellisiin aineksiin liitetään jäsenistön arkitodellisuuden näkökulma. Toisaalta tavoitteita testataan jatkuvasti vaaleissa.

Jotta voisimme selviytyä edessämme olevasta murrosajasta, olisi poliittinen prosessi saatava toimimaan tähänastista paremmin. Puolueiden piirissä ja niiden kesken tulisi käydä jatkuvaa keskustelua siitä, millainen yhteiskunta olisi hyvä ihmisille ja meidän luontoympäristöllemme — tavoitteena tulisi olla konsensuksen sisällön uudistuminen. Poliittisen järjestelmän tulisi toimia Habermasin ajatuksiin perustuvien kommunikatiivisen toiminnan periaatteiden mukaisesti.

Rakenteeltaan nykyistä hajautetummassa yhteiskunnassa kommunikatiivinen prosessi toimisi ensiksikin erilaisten yhteisöjen puitteissa. Yhteisöjen piirissä tulee kehittää niihin soveltuvia ja nimenomaan yhteisöllisyyttä tukevia suoran ja osallistuvan demokratian järjestelmiä. Toisaalta olisi koko yhteiskunnan tasolla saatava aikaan kommunikatiivinen prosessi, tieteellinen, poliittinen ja kansalaiskeskustelu. Vaikka tiedeyhteisöllä on oma kommunikatiivinen yhteytensä ihmisiin, näen politiikan erityiseksi tehtäväksi toimia ikäänkuin välittäjänä tiedeyhteisön ja kansalaisten välillä.

Tällainen poliittinen järjestelmä asettaa suuret vaatimukset poliitikoille. Ainakin huomattavan osan heistä tulisi kyetä laajentamaan ja syventämään tietoisuuttaan aina tieteellisen tiedon tasolle. Tämä ei välttämättä edellytä korkeiden akateemisten oppiarvojen hankkimista: tieteellistä ajattelua voi oppia muutenkin. Toisaalta politiikassa on ollut ja on professojia ja tohtoreita, jotka ovat erinomaisia asiantuntijoita omalla kapealla erityisalallaan, mutta joilta puuttuu laajempi näkemys. He ovat ongelma kansanvallalle, sillä heidän tieteellinen auktoriteettinsa saattaa johtaa valitsijoita harhaan.

Hyvän poliitikon tulisikin pyrkiä — lääketieteen rinnastusta käyttäkseni — erikoistumaan yleislääkäriksi, joka tuntee jonkinverran useita aloja ja jolla on hyvä kokonaiskäsitelmä ihmisestä, luonnosta ja yhteiskunnasta. Lisäksi poliitikkojen tulee pystyä ylläpitämään läheistä yhteyttä valitsijoihin edellä kuvatun vuorovaikutuksen aikaansaamiseksi.

Näiden ominaisuuksien ei ole toki tarpeen yhtyä jokaisessa

poliitikossa. Järjestelmään kuuluu tiivis keskinäinen yhteistyö puolueorganisaatioissa ja eduskuntaryhmissä. Kaikki poliitikot ja puolue-elimet voivat käyttää hyväkseen eri alojen asiantuntijoita. Hyvässä puolue toiminnassa edellä kuvatut ominaisuudet yhtyvät sujuvan ja tehokkaan joukkuepelin muodossa.

Poliittisen järjestelmän kansanvaltaistuminen kommunikatiivisen toiminnan mukaisesti ei kuitenkaan riitä turvaamaan yhteiskunnan eikä edes poliittisen päätöksenteon suunnan muuttumista, sillä yhteiskunnassa vaikuttaa myös muita vahvoja voimia. Konsensuksen uudistumisen tulee koskea myös niitä.

Korporatismi, teknokratia, infokratia

Etujärjestöillä, etenkin taloudellisilla etujärjestöillä on vahva ote poliittiseen päätöksentekoon. Etujärjestöt edustavat suhteellisen hyvässä asemassa olevia ihmisiä, joten niiden vallankäytön tunkeutuminen poliittisen päätöksenteon reviiiriin vinnouttaa yhteiskunnallista kehitystä ja vaikeuttaa tasa-arvon toteutumista. Ne edustavat yleensäkin kapea-alaisempaa ajattelua kuin poliittisen järjestelmän päätöksentekijät. Kansanvallan kannalta olisi tärkeää saada aikaan selkeä työnjako etujärjestötoiminnan ja poliittisen päätöksenteon välillä.

Toisaalta myös etujärjestöjen tulisi kyetä uudistumaan. Niiden sisällä tulisi syntyä kommunikatiivinen prosessi, jonka kautta johdon ja jäsenistön tietoisuudet lähentyisivät toisiaan ja laajenisivat tarkastelemaan omaa toimintaa osana koko yhteiskuntaa. Etujärjestöissä tulisi tajuta, että niiden edunvalvontaan liittyvällä toiminnalla on usein laajoja yhteiskunnallisia vaikutuksia. Niistäkin tulisi etujärjestöissä avoimesti keskustella.

Erityisen suuri merkitys on ammattiyhdistysliikkeen sisäisellä kehityksellä. Ammattiyhdistystoiminnassa tulisi voida

palata lähemmäksi alkuperäistä toimintatapaa, jolloin ammattiyhdistykset olisivat työpaikkojen yhteisöelämää elvyttäviä ja jolloin vallankäyttö rakentuisi alhaalta ylöspäin.

Toinen kansanvallan suuri ongelma on virkamies- ja asiantuntijavallan, teknokratian vahva ote poliittiseen päätöksentekoon. Asiantuntijat ja varsinkin valtion virkamiehet ovat usein hyvin urautuneita. Asemansa ansiosta he voivat usein ratkaisevasti vaikuttaa siihen, saadaanko aikaan poliittisten päätöksentekijöiden tahtoma ratkaisu. Virkamies voi jarruttaa asian käsittelyä ja painaa siihen omia puumerkkejään. Toisaalta virkamies — usein sama henkilö joka on valmistellut hallituksen ja/tai eduskunnan päätöksen — on vallankäyttäjä myös sen toimeenpanossa.

Teknokratian ongelmaa voidaan torjua sillä, että vahvistetaan hallituksen ja eduskunnan asemaa virkamieskuntaan nähden. Esimerkiksi keskusvirastot tulisi pääsääntöisesti lakauttaa siirtämällä niiden tehtävät maakuntiin ja toisaalta ministeriöihin. Lisäksi tulisi myös virkamiehet ja muut poliittista päätöksentekoa avustavat asiantuntijat saada kommunikatiiviseen yhteyteen yhtäältä tiedeyhteisön sekä toisaalta kansalaisten ja heitä edustavien poliitikkojen kanssa. Virkamiesten määräaikaisuus ja riittävä vaihtuvuus voisi myös olla avuksi.

Tiedotusvalta vaikuttaa sekä poliittiseen päätöksentekoon että ihmisten käyttäytymiseen yksilöinä ja yhteiskunnan jäseninä. Poliittisen järjestelmän kommunikatiivinen prosessi toteutuu nykyään paljolti juuri julkisten tiedotusvälineiden kautta. Julkiset tiedotusvälineet vaikuttavat oleellisella tavalla siihen, millaista kommunikaatiota päättäjien ja kansalaisten välillä välittyy.

Poliitikkojen puheita ja muita kannanottoja käsittelevät lähinnä poliittiset toimittajat, joilla on tämän mukainen koulutus, kokemus ja työskentelytapa. Päivänpolitiikan tasolta irrottautuva periaatteellisesti tärkeä puheenvuoro ei saa yleensä mitään julkisuutta. Kansalaiset eivät näin ollen tiedä kovinkaan paljon siitä, mitkä ovat kunkin poliitikon ja puolueen

toiminnan arvolähtökohdat ja tavoitteet. Sama valikoivuus koskee myös sitä kommunikaatiota, joka tulee kansalaisten puolelta päätöksentekijöiden suuntaan lähinnä yleisönosastojen kautta.

Julkiset tiedotusvälineet vaikuttavat myös yleisemmin ihmisten tietoisuuteen. Esimerkiksi ympäristöongelmien saama julkisuus ja sen painottuminen vaikuttaa ratkaisevasti ihmisten tietoisuuteen, asenteisiin ja käyttäytymiseen sekä yksilöinä että yhteiskunnan jäseninä. Valitettavaa on se, että Suomenkin tiedotusvälineissä käsitellään aivan liian vähän sosiaalisia ja ympäristöongelmia ja niiden syitä.

Julkiset tiedotusvälineet ovat avainasemassa siinä muutoksessa joka on nyt saatava aikaan. Koko toimittajakunta olisi saatava sen kommunikatiivisen prosessin osaksi, joka käynnistyy tiedeyhteisön, poliittisten päätöksentekijöiden ja kansalaisten välille. Lupaavia merkkejä on jo näkyvissä. Onhan muun muassa tehty päätös, että luonnontaloudellinen koulutus liitetään osaksi toimittajakoulutusta.

Erityinen vastuu on mielestäni Yleisradiolla. Televisio ja radio ovat tehokkaimmat viestimet. Yleisradio on koko kansan viestintäyritys, jonka ei ole tarpeen tavoitella mainostajien hamuamia suuria katsoja-, kuuliija- ja lukijalukuja. Nyt on torjuttava pyrkimykset tehdä Yleisradiosta hallitusvallan jatke ja kehitettävä siitä tasapuolisella tavalla Suomen ja koko ihmiskunnan suurimpiin ongelmiin pureutuva viestintävoima. Yleisradion uuden johdon suuri haaste onkin tässä: tehdä Yleisradiosta laajaa luottamusta ja arvostusta nauttiva yhteiskunnan kansanvaltaisen uudistumisen katalysaattori.

Sivistisyhteiskuntaan

Tulevaisuuden yhteiskunta ei saa olla pakkojärjestelmä, jonka puitteissa tietoinen yhteiskunnan etujoukko pyrkii määräämään sen kehityksestä. Yhteiskunnan toiminnan tulee perus-

tua aidosti kansanvaltaiseen prosessiin, jossa ihmiset oppivat elämään hallitulla tavalla yhteisyyden ja yhteisvastuun hengessä sekä yksityiselämäänsä että yhteistä elämää toisten ihmisten kanssa.

Itse asiassa tässä on kysymys sivistyksestä sanan laajassa ja syvässä merkityksessä. Edessämme on itsekasvatuksen prosessi, jossa ihmisten tietoisuus laajenee ja voimistuu siten, että yhteiskunnan kyky ohjata omaa kehitystään vahvistuu. Ja vähitellen syntyy myös yleisinhimillinen sivistys, joka luo pohjan koko ihmiskunnan tahdolle ja kyvyille hallita omaa tulevaisuuttaan. On esitetty visioita, joiden mukaan ihmisen evoluutiossa on nyt tapahtumassa ratkaiseva muutos, jonka tuloksena syntyy kokonaan uusi ihmistyyppi, jolle on ominaista tasapainoisuus, yksilöllisyys, syvähenkisyys ja globaalisuus — korkea eettinen ja moraalinen tietoisuus. (7.)

Mutta sivistyksellä on sanan suppeammassakin merkityksessä oma tärkeä yhteiskunnallinen tehtävänsä tässä murroksellisessa tilanteessa. Tieteen merkitys kasvaa voimakkaasti. Taiteen keinoin voidaan usein välittää viesti, kommunikoida sellaisinkin ihmisten välillä, joilla on hyvin erilainen tietoisuus. Ja jokaisen ihmisyksilön tietoisuuden kasvu on itse asiassa omaehtoista henkistä kasvua, joka rikastuttaa hänen elämäänsä. Kun ihmiskunta siirtyy materialismin ylivallasta kohti tasapainoisempaa tarpeitten tyydyttämistä, on ihmisten suuntauduttava etsimään tyydytystä yhä enemmän luovuuden ja taiteen maailmasta sekä omia lahjojaan kehittäen että toisten ihmisten luovuuden hedelmistä nauttien.

Tulevaisuuden yhteiskunnan tulee siis olla sivistisyhteiskunta — tasa-arvoinen, rakenteeltaan hajautettu luonnonmukainen sivistisyhteiskunta.

8. luku

Kansan valta

»On muutoksen aika«-kirjaa kirjoittaessani uskoin vakaasti siihen, että Suomen poliittinen järjestelmä kykenisi toteuttamaan sen muutoksen, jota kirjassani hahmottelin. Lähtökohdaksi oli se, että 1960-luvun lopulla SDP:n politiikan ympärille syntyi laaja rintama. Ajattelin, että muutos toteutuu, kun vain asetetaan sosialidemokraattiselle kasvupolitiikalle riittävän selkeä vaihtoehto, jonka ympärille kootaan muutosta tahtovat voimat. Uskoin siihen, että puolueiden sisällä tapahtuu muutoksia, joiden ansiosta uuden politiikan tueksi voidaan rakentaa laaja yhteistyö. (1.)

Paljon myönteistä on näiden 15 vuoden aikana tapahtunutkin. Useiden puolueiden piirissä on käyty tärkeää keskustelua politiikan suunnasta. Mutta käytännössä on saatu aikaan vain vähäisiä muutoksia. Joiltakin osin on kuljettu jopa kielteiseen suuntaan. Keväällä 1987 käynnistynyt sosialidemokraattien ja Kokoomuksen yhteistyö on merkinnyt täyskäännöstä ja paluuta sosialidemokraattisen kasvu- ja rakennemuutospolitiikan suuntaan ja tällä tiellä jopa sen ohi.

Oikeistososialidemokraatit ja uuskonservatiivit

Holkerin hallituksessa yhtyvät huonot ainekset Habermasin esiintuomista oikeistososialidemokraattisesta ja uuskonservatiivisesta reaktiosta hyvinvointivaltion kriisiin.

Uuskonservatiivit pyrkivät Habermasin mukaan hoitamaan

rakenneongelmia markkinavoimia vapauttamalla ja edistämällä tuloerojen kasvua: keskittyminen ja eriarvoisuus lisääntyvät. Markkinavoimien ohella yhteiskunnan suunnan määräävät uuskorporatismiin periaatetta noudattaen etujärjestöt; parlamentaarisen järjestelmän vaikutusmahdollisuudet kaventuvat. Sosiaalivaltion tarjoamia palveluja pyritään supistamaan. Vallanpitäjiä kohtaan kriittiset kulttuurin ja tieteen edustajat pyritään saattamaan huonoon huutoon. Nämä ovat keskeiset Habermasin mainitsemat uuskonservatiivisuuden tunnusmerkit. (2.)

Oikeistososialidemokratia asettuu puolustuskannalle pyrkien säilyttämään hyvinvointivaltion perusluonteen. Se hyväksyy neuvottomuudessaan markkinavoimien vapauttamisen uskoen, että keskitetty sosiaalivaltio voi muodostaa niille vastapainon ja hallita niitä. Tämä merkitsee pyrkimystä säilyttää byrokraattinen vahva valtio ja kasvattaa sen valtaa. Tämä ei ratkaise hyvinvointivaltion kriisiä, vaan pitkittää sitä. Kun rakennemuutos johtaa ammattirakenteen ja valitsijakunnan rakenteen muuttumiseen, uhkaa tällaista politiikkaa epätoivoinen kilpajuoksu ajan kanssa, arvioi Habermas. (3.)

Eivätkö nämä määritelmät ole varsin selkeää kuvausta nykyhallituksen politiikan keskeisistä piirteistä?

Yhtäältä hallitus on vapauttanut markkinavoimia, toisaalta se on vahvistanut valtiokoneistoa.

Monissa asioissa hallitus on antanut jopa määräävän vaikutusvallan SAK-laiselle ammattiyhdistysliikkeelle, jota toimihenkilöjärjestöt ovat myötäilleet. Tämä on johtanut muun muassa pienyritysten toimintaedellytyksiä heikentäviin päätöksiin verotusta ja työelämää uudistettaessa.

Valtionhallinnon hajauttaminen on pantu jäihin, maakuntaitsehallinnon perustamisesta on luovuttu ja pienet kunnat aiotaan hävittää. Valtion menoja on paisutettu, verotus on kiristynyt ja se uhkaa edelleen kiristyä.

Verouudistus suosii suurituloisia ja pienituloisimmille ihmi-

sille tärkeä perusturvauudistus on pantu jäihin.

Sosiaalipalvelujen suhteen suurilla hallituspuolueilla on keskenään ristiriitaiset näkemykset. Ainakin kansanterveysjärjestelmä on kuitenkin Kokoomuksen kannan mukaisesti käytännössä murentumassa, kun rinnalle on sairausvakuutuksen turvin syntymässä yksityinen järjestelmä; veronmaksajat maksavat molemmat. Lasten kotihoidontuen kehittäminen on pysäytetty ja lapsenhoitajan palkkauskustannusten verovähennysoikeudesta on luovuttu.

Kulttuurin ja tieteen piirissä on vallalla uuskonservatiivinen henki, joka ei rohkaise luovuutta, vaan kahlitsee sitä.

Oikeistososialidemokraattisen ja uuskonservatiivisen reaktion yhdistelmä johtaa voimakkaampaan yhteiskunnan keskittymiseen ja eriarvoisuuden kasvuun kuin mihin kumpikaan politiikka erikseen johtaisi. Lisäksi se on jo johtanut yhteiskunnallisen ja kulttuurikeskustelun laantumiseen: syvenevään näköalattomuuteen.

Alue- ja ympäristöpolitiikkaan Habermasin analyysi ei varsinaisesti ulotu. Mutta myös näissä suhteissa hallituksen politiikka on keskittymistä edistävää. Aluepolitiikkaa on vesitetty ja varsinkin maaseutuväestön elinoloja on vaikeutettu; muutoliike maakunnista Helsingin seudulle on jälleen kiihtynyt. Ympäristönsuojelussa jatkuu linja, joka ei riittävästi edistä kestävästä kehitystä, vaan se askartelea liiaksi toisarvoisten ongelmien parissa.

Hallituksen politiikan kokonaisuus on kestäväen kehityksen periaatteiden vastainen: se vaikeuttaa uusiutuvien luonnonvarojen hoitoa ja hyväksikäyttöä eikä riittävän tehokkaasti puutu niiden uusiutumista haittaavaan elinympäristön saastumiseen.

von Wright toteaa kirjassaan »Tiede ja ihmisjärki» Marxin erehtyneen siinä ennustuksessa, että sosialistinen kumous toteutuisi pitkälle teollistuneissa maissa. Sosialistisia kumouksia on tapahtunut, mutta ennen teollistumista. Hän jatkaa: »On aivan mahdollista, että kapitalistinen tuotantomuoto johtaa

kohti katastrofia ja tuhoutuu. Mutta voidaan varmuutta lähes-tyvällä todennäköisyydellä ennustaa, että tuhoutumisen me-kanismi *ei* tule olemaan se johon marxismin klassikot uskoivat, nimittäin teollisuusyhteiskunnassa tapahtuva 'herrojen' ja 'työläisten', riistäjien ja riistettyjen välisen jännityksen kasvu joka lopulta laukaisee räjähdysten. Onnettomuutta enteilevä on nykyään pikemminkin näiden kahden ryhmän välinen solidaarisuus kuin niiden jännitys.» (4.)

Tämä kommentti kohdistuu tietysti laajassa mielessä sellai-seen kapitalistit ja työväenluokan, oikeiston ja vasemmiston piirinsä sulkevaan konsensuskseen, jolla nykyistä suuntausta pyritään jatkamaan. Suomen nykyisessä tilanteessa tämä arvio on erityisen satuttava.

Puolue-elämän murros

SDP:n ja Kokoomuksen hallitusyhteistyö on pelkistänyt Suo-men sisäpolitiikan asetelmaa ja sen aatteellisia vaihtoehtoja. Vaikka nämä puolueet ovat monessa suhteessa hyvin kaukana toisistaan, on niillä myös yhdistäviä tekijöitä, jotka ovat halli-tuksen politiikan leimallisimmat piirteet. Materialistisen oi-keiston ja materialistisen vasemmiston ei ole sittenkään kovin vaikeaa löytää yhteisymmärrystä siitä, kuinka vanhaa suun-tausta pyritään jatkamaan. Mutta molemmissa puolueissa on myös vahvoja kriittisiä voimia, joiden on hyvin vaikeaa hy-väksiä nykyistä yhteistyötä ja nykyistä poliittista suuntausta. Suuntataistelua käydään siis sekä puolueiden sisällä että niiden välillä.

Suomen puolueolot ovat ilmeisesti nyt oleellisella tavalla muuttumassa. Nykyiset puolueet syntyivät vuosisadan vaihteen tienoilla suhteellisen selkeiden yhteiskunnallisten tekijöi-den varaan. Yksi poliittista elämää jakanut kysymys oli luok-kajako: suuromistajat Kokoomukseen, työväestö sosialistisiin puolueisiin. Toinen oleellinen organisoitumisen perusta oli

maatalous- ja laajemminkin maaseutuväestö, jonka varaan Keskustan vahva asema alun perin rakentui. Puolueiden politiikka perustui sekä kannattajien etujen puolustamiseen että heidän elämänpiiriinsä nojautuvaan aatteelliseen näkemykseen. (5.)

Luokkajako ei toimi enää entiseen tapaan. Palkansaajaväestö ei koe enää kovin merkittävää eturistiriitaa omistavan luokan suuntaan. Tulonjako palkka- ja pääomatuloihin ei voi vaikuttaa kovin paljon palkkatasoon, sillä riittävät pääomatulot ovat välttämättömät, jotta työpaikat säilyvät ja jotta palkkataso voisi myöhemmin nousta. Tulopolitiikan ristiriidat ovat nykyään enemmänkin eri palkansaajaryhmien välisiä. Sama koskee myös maatalouden asemaa. Kun viljelijäväestö on vähentynyt, on sen tuloilla enää hyvin pieni merkitys palkansaajalle. Nykyään elintarvikesektorin ja siihen liittyvien alojen palkansaajien tulojen korottaminen nostaa ruuan hintaa tuntuvasti enemmän kuin maataloustulon tarkistaminen.

Vanhat luokkarakenteet ja niihin pohjautunut politiikka ovat väistymässä. Nyt esiin nousevat uudet kysymyksenasettelut. Historioitsija Heikki Ylikangas sanoi äskettäin, että uusi vedenjakajakysymys on suhtautuminen keskittymiseen ja hajautukseen. Ruotsalainen taloustieteilijä Assar Lindbeck on puolestaan todennut, että käsitteet »kapitalismi» ja »sosialismi» soveltuvat nykyään heikosti kuvaamaan taloudellisia järjestelmiä. Hän viittaa mahdollisuuteen käyttää tämän käsitteparin vaihtoehtona käsitteitä hajautetut ja keskitetyt yhteiskunnat. (6.) Monet muut ovat esittäneet samanlaisia arvioita.

Vaihtoehdot voidaan esittää laajempina: materialistisiin arvoihin nojautuva, luontoa tuhoava, keskittynyt ja eriarvoinen yhteiskunta ja toisaalta ihmisyyttä korostava, luonnonmukainen, rakenteeltaan hajautettu ja tasa-arvoinen yhteiskunta.

Ensin mainittua vaihtoehtoa edustavat Habermasin käsitteistön uskonservatiivit ja oikeistososialidemokraatit. Viimeksi mainittu vaihtoehto taas on lähellä sitä Habermasin esittämää hyvinvointiyhteiskunnan kriisin synnyttämää reak-

tiota, jota hän kutsuu »kasvukriitikkojen toisinajatteluksi».

Saksan Liittotasavallassa kasvukriitikkojen ryhmään Habermasin mukaan kuuluu mitä erilaisimpia ihmisiä, joita yhdistää »sen produktivistisen edistysvision hylkääminen, joka puolestaan yhdistää legitimistejä ja uuskonservatiiveja». Heitä yhdistää se että he pitävät välttämättömänä elämismaailman autonomian puolustamista suhteessa sekä taloudelliseen että valtion vallankäyttöön. (7.) He pyrkivät huolehtimaan »elämäntyylien haavoittumattomuudesta ja autonomiasta, esimerkiksi totuttujen alakulttuurien puolustamisesta tai perittyjen elämänmuotojen kieliopin muuttamisesta. Regionalistiset liikkeet ovat esimerkki ensimmäisestä, feministiset tai ekologiset liikkeet toisesta.» (8.)

Suomessa ja muissa Pohjoismaissa on poliittisia liikkeitä, jotka ovat perustamisestaan saakka tietyllä tavalla edustaneet tätä »kasvukriitikkojen» näkökulmaa. Kaikissa pohjoismaissa tällaisia liikkeitä ovat olleet talonpoikais-keskustalaiset puolueet. Ne ovat suhtautuneet kielteisesti nopeaan teollistumiseen ja kaupungistumiseen. Ne ovat vastustaneet keskittymistä sen eri muodoissa. Niihin liittyy Habermasin tarkoittama regionalistinen piirre. Suomessa tähän ryhmään voimaan lukea Suomen Keskusta, Ruotsalainen Kansanpuolue ja Suomen Maaseudun Puolue. Omalla tavallaan »kasvukriittinen» on myös Suomen Kristillinen Liitto. Näiden puolueiden piirissä on toki erilaisia ajattelutapoja ja niiden politiikassa on ollut myös vaihtelua eri aikakausina. Keskustassa »kasvukriittinen» ajattelu on voimistunut 1970-luvun alusta alkaen — osittain vastavaikutuksena 1960-luvun kasvu- ja rakennepolitiikalle.

Myös vihreät ovat tietysti »kasvukriitikkoja». Vihreä liike syntyi ensi sijassa ekologisena liikkeenä, mutta sen riveihin on kertynyt laajemminkin niitä vaihtoehtovoimia, joita Habermas määrittelee »antiproduktivistiseen liittoutumaan» kuuluviksi vähemmistöiksi — mm. feministejä, vammaisia ja sukupuolisiin vähemmistöökin lukeutuvia ihmisiä. Heterogenei-

syys onkin vihreiden suuri ongelma. He edustavat hyvin erilaisia intressejä ja poliittisia ajattelutapoja. Tärkeä vedenjakaja näyttää olevan se, olisiko liikkeen keskityttävä vain ympäristökysymyksiin vai olisiko sen ajettava muitakin mukana olevien tärkeinä pitämiä asioita. Tämä ristiriita on vaikea, sillä vihreä liike voi vaikuttaa tehokkaasti ympäristönsuojelun hyväksi vain siinä tapauksessa että se keskittyy nimenomaan tähän asiaan, luo sen toteuttamiseksi vahvan strategian ja toteuttaa sitä johdonmukaisesti. Selkeää omaa linjaa ajaen ja samanmielisiin voimiin liittoutumalla vihreät voivat parhaimmin toteuttaa ohjelmansa tärkeintä tavoitetta.

»Kasvukriittinen» ajattelu on voimistumassa myös vasemiston ja oikeiston puolueissa. Erityisen mielenkiintoinen on tilanne vasemmistopuolueissa, joissa on vahva aatteellisen pohdinnan ja keskustelun perinne.

Sosialidemokraattien piirissä toisinaajattelijat nostavat päätänsä. Mielenkiintoisia ajan merkkejä ovat esimerkiksi Erkki Tuomiojan, Pirkko Työläjärven sekä Bo Ahlforsin ja Risto Kolasen äskettäin esittämät ajatukset. (9.) Ne osoittavat, että SDP:nkin piirissä on meneillään juuriin käyvää aatteellinen pohdintaa, joka voi tuottaa aineksia uuden konsensuksen rakentamiseen. SDP:lle sisäinen uudistuminen tulee olemaan hyvin vaikeaa mm. siksi, että korporatismi ja teknokratia ovat sille puoluekohtaisesti vakavampi ongelma kuin mitä ne ovat koko yhteiskunnalle.

Uudelleen muotoutuvalle SKP/SKDL:lle avautuu mielenkiintoinen haaste. Kansandemokraatit ja kommunistit ovat jo tähän mennessä olleet hajautuksen, tasa-arvon, sivistyksen ja ekologian kysymyksissä monessa suhteessa edistyksellisempiä kuin SDP. Jos uusi »vasemmistoliitto» kykenisi syventämään ohjelmaansa tähän suuntaan, se voisi vaikuttaa myönteisesti myös SDP:n sisäiseen kehitykseen. Tähän linjaan ei tietenkään sovi ovien aukipitäminen sellaisille yhteistyöratkaisuille, joilla nykymenoaa pyrittäisiin jatkamaan.

Ulkopuolisen on ollut vaikea ymmärtää sitä, että uutta ää-

rivasemmiston puoluetta ei haluttaisi kutsua kommunistiseksi. Olen ymmärtänyt, että kommunismi on kannattajilleen ihanteellinen tavoite, utopia. Se ei ole käsittääkseni menettänyt mitään elinvoimastaan. Sen sijaan näyttää käyneen niin, että monet Suomenkin kommunistit katsovat kommunististen puolueiden toteuttaman realisosialismin epäonnistuneen niin pahasti, että siihen halutaan ottaa etäisyyttä. Mutta eikö tällöin olisi loogista ottaa etäisyyttä sosialismiin eikä kommunismiin? Eikö nyt olisi pikemminkin tuotava esiin utopiaa, kommunismia, ja pyrittävä antamaan sille tuore ja kestävä sisältö?

Kokoomuksen tuleva kehitys on suuri kysymysmerkki. Sen piirissä harrastetaan hyvin vähän aatteellista ja tulevaisuuskeskustelua. Kokoomus näyttää laskevan tulevaisuutensa sen varaan, että aineellisen elintason jatkuva kohoaminen ja yhteiskuntarakenteen muutos tuovat sille automaattisesti lisää kannatusta ja valtaa milteipä siitä riippumatta, millaista politiikkaa se toteuttaa. Tämä käsitys on kuitenkin väärä. Jo ai- van lähivuosina Suomenkin poliittisessa elämässä tullaan kokemaan aatteellisuuden renessanssi. Kokoomuksen olisi viisasta ryhtyä panostamaan tällekin suunnalle.

Aatteellisuuden nousu on väistämätön seuraus siitä, että luonto ei kestä nykyistä menoa.

Kun ihmiset ovat olleet laajalti tuodittautuneita siihen käsitykseen, että elämä on ongelmatonta kehitystä kohti yhä korkeampaa elintasoa ja yhä yltäkylläisempää yhteiskuntaa, ei poliittisilla puolueilla eikä niiden keskinäisillä eroilla ole ollut suurtakaan merkitystä. Mutta kun elinympäristön vauriot käyvät yhä pahemmiksi, alkavat ihmiset tajuta, että nykyinen suuntaus on luontoa ja siis myös ihmistä itseään ajatellen vahingollinen ja jopa mahdoton. Tämä väistämätön havainto synnyttää keskustelun ihmisen tarpeista, elämän ja politiikan arvoista ja yhteiskunnan kehittämisen tavoitteista — siis aatteellisen ja yhteiskunnallisen keskustelun. Tähän voimme tukeutua siinä toivossamme, että oma yhteiskuntamme ja koko

ihmiskunta kykenevät tulevaisuudessa rationaaliseen toimintaan, joka tekee inhimillisen kulttuurin säilymisen mahdolliseksi ja nostaa sen ennennäkemättömään kukoistukseen.

Puolueiden sisäisen aatteellisen keskustelun tulisi edetä ja päätyä muutoksiin niiden politiikassa. Koko yhteiskunnassamme olisi saatava aikaan uusi, sisällöllisesti nykyistä kestävämpi konsensus, jonka turvin voisimme ryhtyä muuttamaan kehityksen suuntaa tässä maassa.

Mutta tässä ei ole kysymys vain Suomesta. Olen kysynyt ja kysyn, eikö Suomella ole yhdessä muiden pohjoismaiden kanssa avainasema, kun koko yhteiskunnan kehitystä ryhdytään suuntaamaan luonnontaloudellisesti kestäväälle perustalle. Mitkä muut maailman maat voisivat olla tässä suhteessa paremmassa asemassa kuin Suomi?

9. luku

Kansakunta — ihmiskunta

Tässä kirjassa esitetyt ajatukset Suomen itsenäisyydestä, maamme omaehtoisesta kansainvälistymisestä ja kansamme kansainvälisestä vastuusta perustuvat keskeisellä tavalla Juhana Vilhelm Snellmanin kansallisuus- ja ihmiskuntakäsitykseen. Hegeliläiseen filosofiaan nojautuva Snellmanin ajattelu on kiteytyneenä esimerkiksi seuraavaan lainaukseen hänen teoksestaan »Valtio-oppi» (1.):

»Kansakunnan sivistys saa edistymisen virikettä sekä sisältäpäin, yksilöiden pyrkimisestä siveellisyyteen, että ulkoa, kun kansakunta joutuu kosketuksiin toisten kansakuntien kanssa. Isänmaallisuus ei ole silloin mikään erityinen mielitys vallitsevaan sivistysmuotoon, määrättyyn tapaan ja tottumukseen, vaan — vastakohtana vieraan tavan jäljitteilylle — kansallisen kehityksen ja kotimaiselle pohjalle perustetun jalostustyön ihailua.»

Tätä sitaattia tulkittaessa on muistettava Snellmanin sivistyskäsityksen laaja-alaisuus. Vaikka sivistys on ennen muuta henkistä sivistystä, pitää se sisällään kaiken ihmisen aikaansaaman, koko tavan elää ja toimia.

Toinen Snellman-lainaukseni on artikkelista »Kansallisuus ja kansallisuusaate» (2.):

»Mitä tiede vielä ei ole esittänyt, sen ovat kansakunnat käsitäneet, nimittäin, että kansallisuus on oikeus.

Tämä väite on tavalliselle ymmärtämykselle sangen selvä. On jo kauan opetettu, että kansakunnat eivät ole olemassa ainoastaan itseänsä, vaan ihmiskuntaa varten. Niillä on siis tämä velvollisuus. Mutta tästä seuraa myöskin aivan selvästi: niillä on tämä oikeus olla olemassa ihmiskuntaa varten.

Yleismielipide tosin ei ota asiaa aivan tällä tavoin. Se arvelee, että kansakunnilla on oikeus olla olemassa itseänsä varten. Mutta asiaa näinkin käsitettäessä on itsestään ymmärrettävä, että kansakuntien pitää olla olemassa yleisinhimillistä sivistystä itsessään kehittääkseen, siis tehdäkseen itsensä jäseneksi yleisinhimillisen kehityksen ketjussa.»

Miten sitten voimme täyttää tämän Snellmanin tähdentämän velvollisuutemme ihmiskuntaa kohtaan? Mitä on se »kansallinen kehitys» ja »kotimaiselle pohjalle perustettu jalostustyö», jota meidän olisi »ihailtava» ollaksemme isänmaallisia suomalaisia? Ja mitä me kansakuntana voisimme tehdä, jotta olisimme »jäsen yleisinhimillisen kehityksen ketjussa»?

Suomi maana ja suomalaiset kansakuntana ovat ainutlaatuisia, kuten kaikki maailman maat ja kansat. Meillä on omat olosuhteemme, oma historiamme, omat perinteemme, omat kansalliset ihanteemme.

Suomi on pienomistamisen, pienyrittämisen ja osuustoiminnan maa, puhdaspiirteisemmin kuin mikään muu teollistunut yhteiskunta. Paikallisella itsehallinnolla on Suomessa vahvat juuret.

Suomi on suhteellisen tasa-arvoinen yhteiskunta, jossa elää yhteisvastuun perinne. Vakavista puutteistaan huolimatta sosiaaliturva on Suomessa kansainvälisesti katsoen hyvin järjestetty.

Meidän asuttavanamme on laaja maa, jolla on tavattoman rikkaat uusiutuvat luonnonvarat. Suomalainen tapa asua ja elää liittyy erottamattomasti elävään luontoon. Myös kaupunkeihin muuttaneet ja niihin syntyneet suomalaiset kaipaavat

läheistä kosketusta luontoon edes viikonloppuisin ja loma-aikoina. Ja koko kansantaloutemme perustuu uusiutuviin luonnonvaroihimme, ennen muuta metsään. (4.)

Luonto-suhteen ohella toinen hallitseva suomalaisuuden erityispiirre on henkisten arvojen ja henkisen kulttuurin merkittävä osuus kansakuntamme elämässä. Suomella on vahva kansansivistyksen perinne. Itsensä sivistäjinä suomalaiset ovat ainutlaatuisen aktiivisia. Taide ja tiede ovat tuottaneet kypsiä, nimenomaan suomalaisia hedelmiä, jotka parhaimmillaan usein ilmentävät läheisyyttä luontoon. Suomen kansan suurmiehet eivät ole olleet niinkään talouden ja tekniikan johtohahmoja, vaan hengen jättiläisiä.

Meidän on selkeästi nähtävä — tunnistettava ja tunnustettava — omat kansalliset erityispiirteemme ja jalostettava niitä edelleen. Rakentamalla Suomesta tasa-arvoista, rakenteeltaan hajautettua ja luonnonmukaista sivistysyhteiskuntaa voimme sekä parantaa Suomen kansan omaa elämää että myös antaa oman persoonallisen panoksemme yleisinhimillisen kehityksen ketjuun.

Mutta tämä ei vielä riitä. Olemme olemassa ihmiskuntaa varten myös siinä mielessä, että meidän on annettava panoksemme koko ihmiskunnan ongelmien voittamiseen olemalla mukana tähän tähtäävässä kansainvälisessä yhteistyössä. Tämä on myös oman kansallisen etumme mukaista.

Ihmiskunnan polttavin ongelma on ihmisen ja hänen taloutensa suhde luonnontalouteen. Luonnontieteellinen ja tekninen kehitys on antanut ihmiselle mahdollisuuden ratkaista monia polttavia ongelmia, mutta samalla myös välineet muuttaa omaa elinympäristöään tavalla, joka saattaa johtaa koko ihmiskunnan tuhoutumiseen. On sanottava jopa jyrkemmin: jos nykyinen kehityssuunta jatkuu, ihmiskunta ajautuu väistämättä yhä paheneviin ympäristövaurioihin ja lopulta inhimillisen kulttuurin tuhoon. Yhä kasvavan ihmiskunnan vuodesta toiseen lisääntyvä tavaroiden tuotanto ja kulutus on sovittamattomassa ristiriidassa elävän luonnon toimintaperiaattei-

den kanssa. Ihmiskunnan on perustavanlaatuisesti muututtava — tai se tuhoutuu.

Tekniikan kehitys voi auttaa ihmisen talouden ja luonnon talouden yhteensovittamista, mutta se ei poista nykysuuntauksen ja luonnon välistä perusristiriitaa. Kaikki liittyy kaikkeen — tämä on otettava ratkaisuja etsittäessä huomioon. Kehitysmaiden ongelmiin on käytävä käsiksi laajalla ja tehokkaalla kansainvälisellä yhteistyöllä. Kehitysmaissakin on päästävä väkivallan käytöstä rauhan oloihin ja ihmisoikeuksien noudattamiseen. Väestönkasvua on saatava hillityksi. Niissä on päästävä luonnonmukaisen sivistisyhteiskunnan rakentamiseen. Tarvitaan tehokasta ihmiskuntapolitiikkaa. Teollistuneissa maissa on puolestaan siirryttävä yksipuolisesti materialistisiin arvoihin perustuvasta kulutuskulttuurista kohti henkisten hyvinvointiarvojen yhteiskuntaan.

Ajatus kansainvälisen ympäristönsuojeluyhteistyön kohottamisesta aseidenriisuntapyrkimysten rinnalle keskeisen tärkeäksi kansainvälisen politiikan kysymykseksi ei siis ole mikä tahansa päivänpoliittinen puheenvuoro, vaan pitkälle ja laajalti ihmiskunnan tulevaisuuteen suuntautuva kannanotto. Esitys kansainvälisen ympäristönsuojeluyhteistyön ottamisesta lähivuosien ja ensi vuosikymmenen suurprojektiksi Suomen ulkopoliitikassa ei ole vain tärkeäksi koetun asian painottamista, vaan vakava ajatus Suomen ulkopoliittisen aktiivisuuden suuntaamisesta myös näille uusille alueille ja urille.

Miksi Suomen pitäisi olla tässä edelläkävijä? Siksi, että Suomella on kansallisen erikoisluonteensa vuoksi tähän paremmat mahdollisuudet kuin ehkä millään muulla kansakunnalla. Suomen kansalla on edelleen elävä luonto-suhde, jota kaupungistuminen ei ole rikkonut. Kansakunta tietää luonnotalouden perustotuudet. Suomi elää metsistä ja muista uusiutuvista luonnonvaroistaan. Luonteeltaan suhteellisen lievätkin ympäristökatastrofit saattavat vakavasti vahingoittaa Suomen talouden perustaa. Suomella on siis selkeä kansallinen intressi taistella luonnon tehokkaamman suojelun puoles-

ta. Ja Suomella on ainutlaatuinen ulkopoliittinen asema, jota voidaan tässäkin hyödyntää koko ihmiskunnan hyväksi. Nyt tarvitaan yhteisymmärryksen rakentamista sekä idän ja lännen välillä että pohjoisen ja etelän välillä. Kysymys on koko ihmiskunnan »kehitysyhteistyöstä».

Ihmisen talous on saatettava sopusointuun luonnon talouden kanssa. Tämä edellyttää rinnalleen toista kansainvälisen yhteistyön suurhanketta, henkisten voimien kokoamista ja niiden kehittämistä koko ihmiskunnan hyväksi. Tässäkin Suomessa voi olla tärkeää annettavaa yleisinhimillisen kehityksen ketjuun.

Nykyisen kehityssuunnan muuttamiseksi ja uuden suunnan löytämiseksi tarvitaan ennen muuta filosofisen ajattelun voimaa. Se voi luoda perustaa uusille suuntauksille tieteen kaikilla aloilla muuttaen vähitellen kansallisia kulttuureja ja koko ihmiskuntaa. Eikö Suomi voisi tässäkin antaa tärkeän panoksen yleisinhimillisen kehityksen ketjuun? Eikö Suomi voisi sijoittaa osan kasvavista tieteellisen tutkimuksen voimavaroistaan sellaisen kansainvälisen tiedeakatemian perustamiseen, joka keskittyisi filosofiaan painottuvaan työhön ihmiskunnan polttavimpien ongelmien ratkaisemiseksi? Voisiko tästä nousta uudenlainen »Helsingin henki», joka kantaisi vieläkin kauemmaksi ja vaikuttaisi vieläkin väkevämmin kuin 1970-luvun liennytyshenki idän ja lännen välillä?

Kansainvälisen ympäristönsuojeluyhteistyön ja sille henkistä perustaa luovan työn hyväksi on toimittava sekä kansallisella että kansainvälisellä tasolla. Sisäisessä kehityksessään Suomen tulee elää sekä luontoa että ihmistä ajatellen kestäväällä tavalla — luoda Suomesta luonnonmukaista yhteiskuntaa.

Yhdistämällä uusiutuvat luonnonvarat ja uusi, entistä luonnonmukaisempi tekniikka Suomeen voidaan luoda vahva talous, joka turvaa maamme taloudellisen riippumattomuuden ja luo samalla voimavarat osallistumisellemme ihmiskunnan yhteisten ongelmien ratkaisemiseen. On painokkaasti todet-

tava, että myös sijoituksemme ympäristönsuojeluun, tieteesseen ja yleensäkin sivistykseen sekä niihin liittyvään kansainväliseen vuorovaikutukseen vahvistavat kansallista talouttamme.

Ympäristönsuojelussa Suomen on kehitettävä sekä tieteellisiä että hallinnollisia valmiuksiaan. Tutkimus- ja tuotekehitysvaroista on suunnattava tuntuva osuus ympäristötutkimukseen ja alan tekniikan kehittämiseen. Ulkoasiainministeriöön on luotava vahva hallinnollinen yksikkö kansainvälistä ympäristönsuojeluyhteistyötä varten. Ympäristönsuojelussakin yhteistyö naapurimaiden, pohjoismaiden ja Neuvostoliiton kanssa on tärkeintä. Mutta sen lisäksi on ympäristönsuojelun tehostamiseksi kehitettävä kaikki yhteistyöfoorumit ja -tasot kattava toimintastrategia — mieluummin yhteistyössä muiden pohjoismaiden kanssa.

Henkisten voimien kokoamisessa ja kehittämisessä valtiovallan asema ja tehtävät ovat toisenlaiset. Kansainvälisen yhteistyön aikaansaaminen on vapaan akateemisen yhteisön käsissä. Tällä alalla uutta voidaan luoda ennen muuta turvaamalla tieteelliselle työlle ja siihen liittyvälle kansainväliselle vuorovaikutukselle riittävät voimavarat. Tähän tähtää ajatukseni Suomeen perustettavasta tiedeakatemiasta. Yksi mahdollisuus kansainvälisen yhteistyön lisäämisessä voisi olla Yhdistyneitten Kansakuntien Yliopiston kehittäminen laitokseksi, joka suuntautuisi — oman akateemisen vapautensa tietysti säilyttäen — kehityskysymysten tähänastista laaja-alaisempaan tutkimiseen. Tämä edellyttäisi myös Helsingissä toimivan YK-yliopiston alaisen WIDER-instituutin työn laajentamista ympäristökysymysten ja koko ihmiskuntaa koskettavien filosofisten kysymysten suuntaan.

Sekä Suomi että koko ihmiskunta elävät voimakkaan murroksen keskellä. Tässä tilanteessa on väärin ja jopa vaarallista ylläpitää pinnallista tyytyväisyyttä ja vakuuttaa, että kaikki on hyvin. Edessämme on suuria ongelmia. Niistä pitää avoimesti keskustella. Niiden ratkaiseminen edellyttää pureutumista in-

himillisen toiminnan perusteisiin, politiikan aatteellisiin lähtökohtiin. Nyt tarvitaan tulevaisuuden visioita.

Suomen politiikka ei saa olla päämäärätöntä ajalehtimistä, sopeutumista ja alistumista, vaan me tarvitsemme selvän suunnan sekä kansakunnan omalle elämälle että työllemme koko ihmiskunnan hyväksi.

Olisiko niin, että Suomen nykyinen poliittinen suuntaus saa »dialektisen» vastavaikutuksensa siinä, että sen vaihtoehdoksi kasvaa itsestään ja tehtävistään tietoisien Suomen kansan oma linja, suomalainen suunta? Olisiko niin, että tämä Suomi voisi olla tärkeä tekijä siinä koko ihmiskuntaa koskevassa muutoksessa, jossa luontoa riistävä ja tuhoava ihminen kääntää kehityksen suunnan ja sopeuttaa oman taloutensa luonnon talouteen? Tähän työhön meidän on tarmokkaasti ryhdyttävä — myös täyttääksemme kansakuntana velvollisuutemme koko ihmiskuntaa kohtaan.

Lähdeviitteet

1. LUKU: ON MUUTOKSEN AIKA

1. Meadows etc. (1973), s. 144.
2. » , ss. 144–145.
3. » , ss. 147–148.
4. » , ss. 35–39.
5. » , s. 48.
6. » , ss. 50–53.
7. » , ss. 53–55.
8. » , ss. 60–62.
9. Oil and Gas Journal 52/87 ss. 33–37.
10. Meadows etc. (1973), ss. 70–71.
11. » , ss. 74–75.
12. » , ss. 177–180.
13. » , s. 177.
14. » , s. 19 ja 195.
15. » , ss. 187–199.
16. » , ss. 187–188 ja ss. 198–199.
17. Väyrynen (1974/1), ss. 46–48.
18. Vielä voimme pelastua (1972), s.96.
19. » , ss. 97–99.
20. » , ss. 107–108.
21. » , ss. 109–110.
22. » , ss. 110–117.
23. » , s. 26.
24. » , ss. 26–27.
25. » , ss. 31–33.
26. » , ss. 33–35.

27. » , ss. 47–51.
28. » , s. 51.
29. » , ss. 55–56.
30. Wilenius (1972), s. 18.
31. » , s. 24.
32. » , s. 25.
33. » , ss. 60–61.
34. » , ss. 61–62.
35. » , s. 63.
36. » , ss. 64–65.
37. » , s. 80.
38. » , ss. 93–98.
39. » , ss. 98–99.
40. Väyrynen (1974/2), s. 14.
41. » , ss. 16–21.
42. » , ss. 22–25.
43. » , ss. 76–94.
44. » , ss. 115–120.
45. Väyrynen (1975/1), ss. 115–125.
1975/2), ss. 40–41.
46. » (1974), ss. 120–127.
47. » , ss. 157–158 ja 165–166.
48. » , ss. 127–130.
49. » , ss. 131–142.
50. » , ss. 141–164.

2. LUKU: MURROKSEN VUODET

1. Aluepoliittinen katsaus (1987), ss. 13–19.
2. Valtioneuvoston periaatepäätös 11.7.1985.
3. Uutinen Helsingin Sanomissa 25.3.1989 pääkaupunkiseudun ongelmia pohtineen työryhmän esityksistä.
4. Koivisto (1988).
5. Eduskunnan pöytäkirjat 1981, ss. 221–230, 429–434, 471–483 ja 496–512.

6. Eduskunnan pöytäkirjat 1986, ss. 537–538, 565–600, 3916–3966, 4117–4131, 4146–4149, 4356–4394 ja 4442–4443.
7. Helsingin Sanomat 23.8., 27.8., 31.8. ja 3.9.1985 sekä 23.8., 27.8., 28.8., 30.8 ja 31.8.1986.
8. Uutinen Suomenmaassa 15.2.1986 Pohjois-Suomen metsäteollisuusratkaisusta.
9. Mykkänen (1987), ss. 76–82.
10. Niemelä (1988), ss. 201–222.
11. » , ss. 235–238.
12. » , ss. 244–252 ja Koivisto (1988), s. 169.
13. Työryhmämuistio 1986/2, ss. 15–22.
14. Rivinoja (1984), ss. 56–111.
15. Laki lasten päivähoidosta annetun lain muuttamisesta (28/85).
16. Lakialoitteet 8 ja 11/1989 sekä 105/1988.
17. Saarinen (1988).

3. LUKU: FILOSOFIA, TIEDE JA ARKITODELLISUUS

1. Encyclopedia of Philosophy (1967), s. 216.
2. Spectrum (1978), s. 215.
3. » , s. 216.
4. Wilenius (1972), s. 51.
5. Wilenius (1978/1), ss. 1–50 ja Wilenius (1978/2), ss. 33.
6. Wilenius (1978/1), ss. 15–17.
7. » , ss. 28–29.
8. » , ss. 29–30.
9. » , ss. 47–50.
10. von Wright (1987), s. 131.
11. » , ss. 9–11.
12. » , s. 74.
13. » , s. 75.
14. » , ss. 75–76.

15. » , ss. 76–78 ja 81.
16. » , ss. 78–81.
17. » , ss. 133–134.
18. » , ss. 140–142.
19. » , ss. 142–143.
20. Kuusi (1982), s. 477.
21. Kuusi (1977), s. 137.
22. Kuusi (1982), ss. 477–478.
23. von Wright (1987), ss. 12–13.
24. » , s. 17.
25. Habermas (1987), ss. 68–96.
26. » , ss. 78–87.
27. Allardt (1964), ss. 1–7.
28. Habermas (1987), s. 69.
29. Habermas (1982), ss. 226–228.
30. Roos (1988), ss. 44–45.

4. LUKU: KESTÄVÄÄN KEHITYKSEEN

1. Meadows ym. (1973), ss. 30–32.
2. Väyrynen (1988), ss. 234–240 ja 243–246.
3. Our Common Future (1987), s.4.
4. » , s.102.
5. » , s. 29.
6. » , s. 55.
7. » , s. 28.
8. » , s. 30.
9. » , s. 291.
10. » , s. 69.
11. » , s. 95.
12. » , s. 107.
13. » , s. 118.
14. » , s. 12.
15. » , s. 54.

16. » , s. 128.
17. » , s. 99.
18. » , s. 122.
19. » , s. 123.
20. » , s. 125.
21. » , s. 127.
22. » , ss. 127–128.
23. » , ss. 12–13.
24. » , s. 206.
25. » , s. 213.
26. » , s. 208.
27. » , s. 211.
28. » , s. 213.
29. » , ss. 215–217.
30. » , ss. 218–219.
31. » , ss. 207–208.
32. » , ss. 214–215.
33. » , s. 219.
34. » , s. 213.
35. » , ss. 169–170.
36. » , ss. 171–172.
37. » , ss. 171–173.
38. » , s. 174.
39. » , ss. 174–176.
40. » , ss. 178–180.
41. » , s. 14.
42. » , ss. 192–195.
43. » , s. 15.
44. » , s. 15.
45. » , ss. 8–9.
46. » , ss. 308–309.
47. » , s. 40.
48. » , ss. 310–312.
49. » , ss. 314–315.
50. » , ss. 315–316.

51. Time (1989), ss. 24–27 ja Kuusisto (1989).
52. Laurila (1985).
53. Ks. esim. Time (1989), ss. 24–27, Uusi Suomi 12.3.1989 ss. 26–29, Aamulehti 12.3.1989 s. 7 ja Turun Sanomat 12.3.1989 s. 33.
54. Ks. esim. ULA 1978, s.31, ULA 1979, ss. 22–23, ULA 1984, s. 183, ULA 1985, ss. 42–44 ja ULA 1986 ss. 185–186.
55. ULA 1978, s. 31.
56. ULA 1987. ss. 206–207.
Time (1989). s. 40.
57. Uutinen SLT:n ympäristöpolitiikasta Turun Sanomissa 23.3.1989.

5. LUKU: IHMINEN YHTEISÖISSÄ

1. Allardt (1985), s. 11.
2. Ks. esim. Johnson (1961), s. 2.
3. Ks. esim. Allardt (1976), ss. 13–31.
4. Ks. esim. Uusitalo (1974), ss. 40–49.
5. Tönnies (1955), s. 37.
6. » , ss. 37–39.
7. Allardt (1985), ss. 82–83.
8. Loomis (1955), s. XVIII.
9. Durkheim (1949), s. 109.
10. » , ss. 130–131.
11. » , ss. 1–31.
12. Durkheim (1985), ss. 484–490.
13. Allardt (1976).
14. Wilenius (1981).
15. Johnson (1961), ss. 2–14.
16. Ks. esim. Robertson (1987), ss. 92–93 ja 168–169.
17. Habermas (1987), ss. 190–209.
18. » , ss. 195 ja 200–203.

19. » , s. 205.
20. Dahrendorf (1988), ss. 18–19.
21. » , ss. 7–14.
22. Allardt (1976), ss. 142–145.
23. » , ss. 145–150.
24. Uusitalo (1974), ss. 20–22.
25. Robertson (1987), ss. 582–584.
26. Kivistö (1988/2), s.5.
27. Allardt (1976), ss. 150–151.
28. Ks. esim. Ogburn ja Nimkoff (1953), ss. 459–487.
29. Allardt (1976), ss. 154–159.
30. Tuomioja (1988), erit. ss. 73–100.
31. Ks. esim. Miettinen (1986), ss. 4–5 ja (1987), ss. 13–15.

6. LUKU: KOHTI HAJAUTUSTA

1. Schumacher (1976), ss. 55–59.
2. » , ss. 64–66.
3. » , ss. 139–146.
4. » , ss. 222–233.
5. Toffler (1982), ss. 23–24.
6. » , ss. 51–63.
7. » , s. 179.
8. » , ss. 187–188 ja 191–200.
9. » , ss. 205–206.
10. » , s. 327.
11. » , ss. 233–236.
12. » , s. 238.
13. » , s. 386.
14. Naisbitt (1984), s. 13.
15. » , ss. 11–12.
16. » , ss. 112–114.
17. » , ss. 140–147.
18. Dillman ja Beck (1988), s. 37.

19. » , s. 32.
20. Kuisma (1985).
21. Köppä ja Siiskonen.
22. Laaksonen (1988), ss. 88–91.
23. Ogburn ja Nimkoff (1953), ss. 340–342.
24. Virtanen (1987), ss. 11–17.
25. » , ss. 17–32.
26. » , ss. 42–52.
27. » , ss. 63–86.
28. Kortteinen (1987), ss. 115–116.
29. » , ss. 11 ja 115–125.
30. Virtanen (1987), ss. 30–32.
31. Sneck (1988).
32. Tiuri (1988), ss. 137–141.
33. Brox (1970), ss. 182–204.
34. Harisalo (1988), ss. 158–163.
35. NordREFO (1987:4), ss. 18–19 ja NordREFO (1985/86:4), ss. 9–11 ja 23–30.
36. Illeris (1986), ss. 31–34.
37. » , ss. 34–35.
38. Tervämäki (1987), ss. 121–122.
39. Tervämäki (1988).
40. Tervämäki (1987), s. 120.
41. Haastattelu Suomenmaassa 3.11.1988.
42. Kettunen (1987).
43. Littow (1988), ss. 247–250.
44. Kivistö ja Lahti (1974).

7. LUKU: MUUTOKSEN STRATEGIA

1. Dammann (1981), ss. 176–183.
2. » , ss. 184–187.
3. » , ss. 188–206.
4. Suhonen (1988), ss. 183–186.

5. Väyrynen (1974/1), ss. 47–48.
6. Ahlfors ja Kolanen (1988), ss. 118–123.
7. Kivistö (1988/1), ss. 18–22.

8. LUKU: KANSAN VALTA

1. Väyrynen (1974), s. 177.
2. Habermas (1987), ss. 201–202.
3. » , ss. 200–201.
4. von Wright (1987), s. 73.
5. Paavo Väyrysen artikkeli Turun Sanomissa 4.12.1988.
6. Lindbeck (1981), ss. 63–64.
7. Habermas (1987), ss. 202–203.
8. » , ss. 206–207.
9. Ks. esim. Ahlfors ja Kolanen (1988), Tuomioja (1988) ja Työläjäarvi (1988).

9. LUKU: KANSAKUNTA – IHMISKUNTA

1. Tämä luku perustuu Paavo Väyrysen puheeseen Vantaalla 2.1.1988.
2. Snellman (1928/1), s. 15.
3. » (1928/2), s. 299.
4. Vrt. Saarinen (1987).

Lähdeluettelo

- Aamulehti 12.3.1989.
- Ahlfors, Bo ja Kolanen, Risto (1988). *Politiikka menestyksen Suomessa*. Helsinki.
- Allardt, Erik (1976). *Hyvinvoinnin ulottuvuuksia*. Porvoo.
- Allardt, Erik (1964). *Yhteiskunnan rakenne ja sosiaalinen paine*. Porvoo.
- Allardt, Erik (1985). *Sosiologia I*. Juva.
- Aluepoliittinen katsaus (1987). Helsinki.
- Brox, Ottar (1970). *Centralbyråkraterna och glesbygden*. Halmstad.
- Dahrendorf, Ralf (1988). *The Future Tasks of Liberalism — A Political Agenda*. Theme Report, LI Congress.
- Dammann, Erik (1981). *Tulevaisuus käsissämme*. Keuruu.
- Dillman, Don A. ja Beck, Donald M. (1988). *Information Technologies and Rural Development in the 1990s*. *The Journal of State Government*, Vol 61, No. 1.
- Durkheim, Emile (1949). *The Division of Labour in Society*. Glencoe, Illinois, USA.
- Durkheim, Emile (1985). *Itsemurha*. Kiikala.
- Eduskunnan pöytäkirjat 1981 ja 1986.
- Encyclopedia of Philosophy* (1967). Lontoo, Iso-Britannia.
- Habermas, Jürgen (1982). *Theorie des kommunikativen Handelns*. Band 2. Frankfurt am Main. SLT.
- Habermas, Jürgen (1987). *Järki ja kommunikaatio*. Helsinki.
- Harisalo, Risto (1988). *Uusi kapitalismi*.
- Helsingin Sanomat 23.8., 27.8., 31.8. ja 3.9.1985, 23.8., 27.8.,

- 28.8., 30.8. ja 31.8.1986 sekä 25.3.1989.
- Illeris, Sven (1986). Den regionale udvikling og den tredje bølge. NordREFO 1985/86:4.
- Johnson, Harry M. (1961). Sociology: a systematic introduction. Lontoo, Iso-Britannia.
- Kauppalehti 2.12.1988.
- Kettunen, Pertti (1987). Haastattelulausunto. Pellervo 15/87.
- Kivistö, Torsti (1988/1). Hypoteesi tietoisuuden evoluutiosta ja uudesta ihmiskuvasta. Esitelmä Tulevaisuuden tutkimuksen seuran ja Jyväskylän yliopiston seminaarissa elokuussa 1988. Moniste.
- Kivistö, Torsti (1988/2). Lähiöt osana suomalaista rakennemuutosta. Moniste 23.8.1988. VTT, Yhdyskunta- ja rakennussuunnittelun laboratorio.
- Kivistö, Torsti ja Lahti, Pekka (1974). Kaavatalous kuntatasolla. Sisäasiainministeriön kaavoitus- ja rakennusosaston tutkimus 1974: 46.
- Koivisto, Mauno (1988). Poliittikka & politikointia 1979–81. Jyväskylä.
- Kortteinen, Matti (1987). Hallittu rakennemuutos? Helsinki.
- Kuisma, Juha (1985). Tehdasjärjestelmän tuotantotalous ja maatalouden erityisluonne. PTT:n julkaisuja N:o 45.
- Kuusi, Pekka (1977). Miten jatkamme Paasikiven-Kekkonen linjaa. Porvoo.
- Kuusi, Pekka (1982). Tämä ihmisen maailma. Porvoo.
- Kuusisto, Esko (1989). Kasvihuoneilmioon on monta syyllistä. Helsingin Sanomat 11.3.1989.
- Köppä, Tapani ja Siiskonen, Pirjo. Ylituotannon purkamienko suomalaisen maatalouden ainoa tulevaisuuden taivote? Moniste. Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Helsingin yliopisto.
- Laaksonen, Kalle (1988). Maaseudun kehitykseen vaikuttavat ulkoiset muutosvoimat. PTT:n julkaisuja N:o 76.
- Laki lasten päivähoidosta annetun lain muuttamisesta (28/85).

- Lakialoitteet 8 ja 11/1989 sekä 105/1988.
- Laurila, Jorma (1985). Otsoni uusi uhka metsille? Suomen luonto 4/1985.
- Lindbeck, Assar (1981). Talouselämä ja moniarvoisuus. Jyväskylä.
- Littow, Paavo (1989). Koncentrationens pris. De nordiska huvudstäderna – drivkraft eller skapare av regional obalans. Porvoo.
- Loomis, Charles P. (1955). Kääntäjän johdanto Ferdinand Tönniesin kirjaan. Lontoo, Iso-Britannia.
- Meadows, Donella H., Meadows, Dennis L., Randers, Jørgen ja Behrens, William W. III. (1973). Kasvun rajat. Helsinki.
- Miettinen, Ensio (1986 ja 1987). Ensto-uutiset 2/86 ja 2/87.
- Mykkänen, Tarmo (1987). Intressiryhmien suhtautuminen väliportaanhallinnon uudistamiseen. Yleisen valtio-opin pro gradu-tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Naisbitt, John (1984). Megatrender. Södertälje, Ruotsi.
- Niemelä, Heikki (1988). Suomen kokonaiseläkejärjestelmän muotoutuminen. Helsinki.
- Nordrefo 1985/86:4 ja 1987:4.
- Ogburn, William F. ja Nimkoff, Meyer F. (1953). A Handbook of Sociology. Lontoo, Iso-Britannia.
- Oil and Gas Journal 52/1987.
- Our Common Future (1987). The Report of the World Commission on Environment and Development. Suffolk, Iso-Britannia.
- Rivinoja, Alpo (1984). Etujärjestöjen vaikutus sairausvakuutuslainsäädäntöön ja ns. SOVE-uudistuksen toteutumiseen vv. 1975–82. Yleisen valtio-opin pro gradu-tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Robertson, Ian (1987). Sociology. New York, USA.
- Roos, J.P. (1988). Elämäntavasta elämäkertaan. Jyväskylä.
- Saarinen, Esa (1987). Onko suomalaisuus mahdollista? Esi-
telmä julkaistu EVA:n julkaisussa »Kuinka selviytyä infor-

- maatiomullistuksesta» (1988).
- Saarinen, Esa (1988). Yksiarvoistunut, talousarvoitettu Suomi. Uusi Suomi 6.12.1988.
- Schumacher, E.F. (1976). Pieni on kaunista. Helsinki.
- Sneck, Timo (1988). Aluepolitiikkaa käsittelevä artikkeli kauppalehdessä 2.12.1988.
- Snellman, Juhana Vilhelm (1928/1). Valtio-oppi. Sisältyy teokseen »J.V. Snellmanin kootut teokset», 2. osa. Porvoo.
- Snellman, Juhana Vilhelm (1928/2). Kansallisuus ja kansallisuusate. Sisältyy teokseen »J.V. Snellmanin kootut teokset», 2. osa. Porvoo.
- Spectrum (1978). 3. osa. Porvoo.
- Suhonen, Pertti (1988). Suomalaisten arvot ja politiikka. Juvva.
- Suomenmaa 15.2.1986 ja 3.11.1988.
- Tervämäki, Erkki (1987). Muuttaako Suomi tietoyhteiskuntaan? Terra 99: 2/1987.
- Tervämäki, Erkki (1988). Kansainvälistyvä aluejärjestelmä ja aluehallinnon kehittämispaineet. Aluesuunnittelu 1/1988. Time 1/1989.
- Tiuri, Martti (1986). Suomi matkalla tulevaisuuteen. Keuruu.
- Toffler, Alvin (1982). Tredje vågen. Nacka, Ruotsi.
- Tuomioja, Erkki (1988). Helsinki, Suomen pääkaupunki. Helsinki.
- Turun Sanomat 4.12.1988 sekä 12.3. ja 23.3.1989.
- Työläjäjärvi, Pirkko (1988). Keskustelupuheenvuorot Uudessa Suomessa 24.3.1988.
- Työryhmämuistio 1986:2. Perustoimeentulotyöryhmän muistio (osa 2).
- Tönnies, Ferdinand (1955). Community and Association (Gemeinschaft und Gesellschaft). Lontoo, Iso-Britannia.
- Uusitalo, Paavo (1974). Suunnittelun tavoitteet ja keinot. Helsinki.
- Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja (ULA) 1978, 1979, 1984, 1985, 1986 ja 1987. Helsinki.

Uusi Suomi 12.3.1989.

Valtioneuvoston periaatepäätös 11.7.1985 pääkaupunkiseudun erityisongelmien toimenpideohjelmaksi.

Vielä voimme pelastua (1972). Helsinki.

Wilenius, Reijo (1972). Tietoisuus ja yhteiskunta. Jyväskylä.

Wilenius, Reijo (1978/1). Ihminen, luonto ja tekniikka. Jyväskylä.

Wilenius, Reijo (1978/2). Snellmanin linja — henkisen kasvun filosofia. Jyväskylä.

Wilenius, Reijo (1981). Ihminen ja työ. Jyväskylä.

Virtanen, Matti (1987). Tehtaasta studioon. Helsinki.

von Wright, Georg Henrik (1987). Tiede ja ihmisjärki. Keuruu.

Väyrynen, Paavo (1974/1). Ihmiskunta tienhaarassa. Kyntäjä 1/1974.

Väyrynen, Paavo (1974/2). On muutoksen aika. Porvoo.

Väyrynen, Paavo (1975/1). Uutta suuntaa talouspolitiikalle. Poliitiikan omatunto (toim. Sauli Pyyluoma). Keuruu.

Väyrynen, Paavo (1975/2). Kansainvälisen yhteistyön merkitys Suomen kansantaloudelle. Ulkopoliittika-lehti 2/1975.

Väyrynen, Paavo (1988). Finlands utrikespolitik — den nationella doktrinen och framtidens mänskligspolitik. Juva.

Valtiotieteen tohtori Paavo Väyrynen on kirjoittanut kirjan Suomen ja koko ihmiskunnan tulevaisuudesta. Teos on jatkoa hänen viime syksynä valmistuneelle ja tänä keväänä suomeksi julkaistulle väitöskirjalleen *Suomen ulkopoliitiikka – kansallinen doktriini ja tulevaisuuden ihmiskuntapolitiikka*.

Viime vuosina yhä useammat sekä suomalaiset että ulkomaiset tiedemiehet ovat tulleet vakuuttuneiksi siitä, että yhteiskuntamme ja koko ihmiskunnan nykyinen kehityssuunta on vahingollinen sekä ihmiselle itselleen että meidän luontoympäristöllemme. Kasvava tiedemiesten joukko on sitä mieltä, että nyky-suuntauksen jatkaminen johtaa elinympäristön niin vakavaan vaurioitumiseen, että jopa ihmiskunnan olemassaolo on uhattuna. Usein on esitetty se ajatus, että suunnan muuttaminen on mahdollista vain pakkovaltaa käyttäen, diktatuurin avulla.

Väyrynen hahmottelee tässä teoksessaan kansanvaltaisen muutoksen strategiaa: kehityksen suunnan muuttaminen on meidän ihmisten yhteinen tehtävä.

ISBN 951-0-15931-X

9 789510 159316